

RUBINAITIS

Žurnalas apie vaikų ir jaunimo literatūrą

2024 Nr. 4 (112)

Rubinaitis

ŽURNALAS APIE
VAIKŲ IR JAUNIMO
LITERATŪRĄ

Mokytojams, bibliotekininkams,
vaikų literatūros tyrėjams, rašytojams,
ilustruotojams, leidėjams, tėvams,
studentams

Vyriausioji redaktorė

Džiuljeta Maskuliūnienė, prof. hum. m. dr.
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo
biblioteka)

Atsakingoji sekretorė

Kristina Vaisvalavičienė, hum. m. dr.
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Redaktorės

Rita Karpavičienė (vaikų ir jaunimo literatūra
edukacijos procese)

Inga Mitunevičiūtė (užsienio vaikų ir jaunimo
literatūra) (nepriklausoma tyrėja)

Asta Skujytė-Razmienė, hum. m. dr.
(moksliniai tyrimai) (Lietuvių literatūros ir
tautosakos institutas)

Redakcijos kolegija

Eglė Baliutavičiūtė
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros
asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)

Raimonda Budnikienė
(Panevėžio „Vyturio“ progimnazija)

Loreta Jakonytė, hum. m. dr.
(nepriklausoma tyrėja)

Roma Kišūnaitė
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo
biblioteka)

Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė,
habil. hum. m. dr. (Tarptautinės vaikų ir
jaunimo literatūros asociacijos
(IBBY) Lietuvos skyrius)

Antanas Šimkus, poetas
(Lietuvos rašytojų sąjunga)

Kalbos redaktorė

Ligita Mykolaitienė

Dizainerė, maketuotoja

Lina Eitmantytė-Valužienė

Rubrikų piešinių autorė

Irena Geniušienė

Viršelyje – Kotrynos Zylės iliustr., 2024 m.

TURINYS

SVEIKI!

Rubinaitis apkabina savo skaitytoją, Džiuljeta Maskuliūnienė ...1

BIBLIOGRAFIJA

Rubinaičio sėkmė – tai žmonės, Aldona Augustaitienė ...2–3

RETRO

Paminklas *Rubinaičio Peliūzės* literatūriniam tėvui Papiłėje,
parengė Kristina Dorofėjienė ...4–6

KONTEKSTAI

Tos vėpsonės gražumas! Žiūrėtum ir žiūrėtum... (apie spektaklį šeimai
pagal Simoną Daukantą „*Rubinaitis Peliūzė, arba Lietuvos išgyvenimo
būdas*“), Danguolė Šakavičiūtė ...7–9

SUKAKTYS

Kęstutis Urba – neaprėpiamos, nebeaprėpiamos vaikų literatūros
tyrinėtojas, vertėjas ir populiarintojas (70-metį minint),
Džiuljeta Maskuliūnienė ...10–15

Paukščio sparnai latvių vaikų literatūrai: Janio Baltvilko kūrybinis
palikimas (rašytojo 80-osioms gimimo metinėms),
Kristina Vaisvalavičienė ...16–23

MOKSLINIAI TYRINĖJIMAI

Naujojo didaktizmo objektas – mirties ir gedulo reprezentacija
šiuolaikinėje lietuvių vaikų ir paauglių literatūroje,
Aleksandra Strelcova ...24–30

3–4 metų vaikų susidomėjimo knygomis ir skaitymu ugdymas
panaudojant paveikslėlių knygas,
Raminta Sarapaitė, Vaiva Schoroškienė ...31–39

NUOTRAUKOS PASAKOJA

Vieta, kur vaikai susitinka su vaikų literatūra,
parengė Roma Kišūnaitė ...40–41

POKALBIS

Labdaros ir paramos fondo „Švieskime vaikus“ dešimtmetis.
Ką pavyko nuveikti? Pokalbyje dalyvauja Vaida Mandrijauskaitė, Kęstutis Urba,
Danguolė Šakavičiūtė, kalbina Džiuljeta Maskuliūnienė ...42–48

MANO VAIKYSTĖS SKAITYMAI

Knyga gali turėti stebuklingos galios, Alma Valantinienė
kalbina Vidą Bėkštienę ...49–58

ATIDŽIU ŽVILGSNIU

Spinta su slaptomis duralėmis, Vainius Bakas ...59–61

KRONIKA. INFORMACIJA. SKELBIMAI

Parengė Roma Kišūnaitė ...62–64

SUMMARY ...65

Rubinaitis apkabina savo skaitytoją

DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ
(Žurnalo *Rubinaitis* vyriausioji redaktorė)

2024-ųjų gruodis.

Gruodas. Šalvena. Šį kartą ypatingu oran-
žiniu viršeliu pasidabinęs ir vėl lankau savo mylimą
skaitytoją. Ir jį šiltai apkabinu. Kai švenčiamas gimtadienis ir
dar neeilinis, 30-asis, turiu pasidžiaugti, padėkoti visiems šventės daly-
viams, juos pakviesti prie vaišių stalo. Ir pats lengvai atsikvėpti. Ak, kiek visko
būta – ir daug kuo rūpintasi su rūpesčių raukšle kaktoje, ir vargta, bet nepavargta,
ir šypsotasi, ir juoktasi... O svarbiausia – su visais dalintasi tuo, ką sužinojau, radau,
patyriau, supratau. Nepavargau kartodamas, kaip svarbu yra skaityti nuo mažens ir kad
skaitymas yra nepabostanti kelionė.

Jūsų laukia tikrai puikios žodžių, vaizdų vaisės! Šimtas dvylika numerių skirta lietuvių ir pa-
saulio vaikų literatūrai – tikra enciklopedija visiems, kas skaito vaikų literatūrą, ja domisi ir ją
vertina. Kas Lietuvoje yra parašęs daugiau, dirbęs nuosekliau visus tuos trisdešimt metų? Nesu
pagyrūnas, tik šiandien. Mažumėlę.

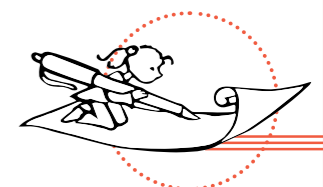
Dar šia proga noriu padėkoti Simonui Daukantui. Už labai gražų ir retą vardą – Rubinaitis. Kai
kas sako, kad tas žodis primena rubiną, tokį taurų brangakmenį. Tebūnie, man patinka ir tokia
interpretacija. Juk šiandien galiu susireikšminti.

Dėkoju visiems, kas mane myli – skaito, rašo, mane prenumeruoja. Kas manimi džiaugiasi,
palaiko ir net pagiria. Ir tiems, kas pasiūlo pagalbą, paremia idėjomis ir mintimis. Ir darbais.
Tariu visiems Jums ačiū – gražiausią lietuvišką žodį. Tikiuosi su Jumis švęsti ir visus kitus
savo jubiliejus, kiek jų man bus lemta. O aš tikiu savo žvaigžde.

Po šventinio pokylio ilgai nedykinėsiu – jau laukia naujos (ir senos) vaikų li-
teratūros knygos, jų apžvalgų, straipsnių, recenzijų rašymas. Oi, kiek visko
dar esu sumanęs! Žinau, ko noriu, ko siekiu, kas man svarbu. Suradę
laisvesnę minutę, parašykite, ko laukiate, tikitės Jūs.

Glaudžiu ir glaudžiuosi, dar kartą apkabinu.

Rubinaitis

Rubinaičio sėkmė – tai žmonės*

ALDONA AUGUSTAITIENĖ

Rubinaičio žurnalas šiais metais švenčia 30-ies metų sukaktį. Iki 100-ojo žurnalo numerio skelbėsis, kad tai „žurnalas apie vaikų knygas“, nuo 101-ojo, ūgtelėjęs formatu, apimtimi, su naująja vyriausiąja redaktore, profesore, humanitarinių mokslų daktare Džiuljeta Maskuliūniene, ir redakcijos kolegija dar pridėjo – „žurnalas apie vaikų ir jaunimo literatūrą“. Žurnalo adresatas liko tas pats: mokytojams, bibliotekininkams, vaikų literatūros tyrėjams, rašytojams, iliustruotojams, leidėjams, tėvams, studentams.

Tik apsėsta idėjos turėjo būti pirmoji IBBY Lietuvos skyriaus valdyba, kurią sudarė Kęstutis Urba, Aldona Augustaitienė, Vincas Auryla, Genovaitė Raguotienė, Dalia Striogaitė, užsispyrusi leisti tokį žurnalą. Nebuvo garantuoto žurnalo leidybos finansavimo, leidybos patirties, miglota platinimo perspektyva. Be abejo, apsisprendimą drąsino kitų šalių leidžiami panašaus pobūdžio leidiniai: Tarptautinės vaikų knygos tarybos *Bookbird*, švedų *Opsis Kalopsis*, suomių *Onniamanni*, lenkų *Gulivver*. Bet ryžosi. Vis prisimenu savo nuostabą ir sutrikimą, kai žurnalą iš spaustuvės atvežė pirmojo numerio vyriausioji redaktorė Jolanta Zabaruskienė (dabar – Jolanta Vitkutė). Buvo gruodžio pavakarys, darbo pabaiga. Rankose laikau *Rubinaitį* ir nežinau, su kuo dalytis džiaugsmu: norisi pasigirti direktoriui Vladui Bulavui, direktoriaus pavaduotojai, Vaikų literatūros centro kuratorei Elenai Košinskienei, kurie visada skatino ir palaikė IBBY Lietuvos skyriaus veiklą. Pirmuosius penkerius metus prie žurnalo pa-

rengimo spaudai talkino Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vaikų literatūros centro, Leidybos skyriaus, Vilniaus universiteto kolegos, mano dukra Jurga. Darbo niekas nesikratė, kiekvienas patarimas buvo vertingas ir brangus ieškant publikacijų autorių, finansų, techninės pagalbos. Platinti žurnalą pirmaisiais metais ir vėliau padėjo Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus apskričių viešosios bibliotekos ir Klaipėdos, Šiaulių ir Vilniaus universitetuose dirbę IBBY Lietuvos skyriaus nariai. Keletą metų žurnalo leidybą rėmė įvairūs rėmėjai, finansavo IBBY Lietuvos skyrius, atskirus žurnalo numerius – Švietimo ir mokslo ministerija (1999 m. Nr. 2), Prancūzijos ambasada Lietuvoje (1987 m. Nr. 2), parėmė Kultūros ministerija, Atviros Lietuvos fondas. Vienus metus (1988) leidybą finansavo tik įkurtas Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas. Bet sėkmė truko neilgai. 2001 m. žurnalo antrame numeryje skelbiama: „Beveik nėra vilčių, kad *Rubinaičio* redakcija gaus finansinę paramą iš Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo. Kadangi būsimųjų straipsnių ir recenzijų autoriai yra pasižadėję mums rašyti nemokamai, tikimasi išleisti ir kitus šių metų numerius. Tačiau tai bus įmanoma tik tuo atveju, jeigu visi mūsų skaitytojai pratę prenumeratą ir taip sutaupysime lėšų spaudos išlaidoms padengti.“ Vis dėlto žurnalo redaktorių kolegija ir IBBY skyriaus valdyba ryžtasi skelbti prenumeratą 2002 metams. Ar ilgai užteks entuziazmo? Žurnalas leidžiamas, prenumeratos lėšų užteko tik spaudos darbams atlikti.

* Pasiskolintos pavadinimui frazės autorius – Kęstutis Urba.

Ir tik po ketverių metų pertraukos, 2003-iaisiais, vėl sugrįžta fondo parama.

1995–1999 m. žurnalas leidžiamas dukart per metus. Nuo 2000-ųjų skaitytojus žurnalas pasiekia kas ketvirtį, nuo 2007-ųjų žurnalas jau spalvotas.

Pirmąjį viršelį žurnalui sukūrė Ramūnas Šimonis. Nuo 1999 m. viršelius kūrė dailininkės Jūratė Račinskaitė (iki 2000), Irena Geniušienė (iki 2006), nuo 2007 m. *Rubinaičio* viršelių dizainą kūrė jo maketuotoja Rima Ramonienė.

Autorių rankraščių kalbą 25-erius metus profesionaliai tvarkė Danutė Ulčinskaitė. Nemaža dalis žurnalo leidybos rūpesčių atiteko atsakingajai sekretorei Onutei Kaladienei, nuo 51-ojo numerio iki 108-ojo darbavosi Reda Tamulienė. Lietuvos skyriaus IBBY veiklą nuotraukose fiksavo (ir tebefiksuoja) Roma Kišūnaitė.

Išskleidę žurnalo viršelius nuo 2007-ųjų ir baigdami 2021-ųjų šimtuosiu numeriu perskaitome iškalbingas mintis: „Vaikų literatūra išgelbės pasaulį. Juk kiekviena vaikystėje ar paauglystėje perskaityta vertinga knyga kloja tvirtus žmogiškumo pamatus.“ Šiuo sumanymu, tartum norėdamas išsaugoti skaitytojo ryšį su žurnalu, jo redaktorius Kęstutis Urba intrigavo smalsuolius, slėpdamas tekstą net keturiolika metų.

Žurnalas per tris dešimtmečius liko ištikimas pirmajame numeryje išsakytai idėjai: „Apie vaikų knygos turinio problemas, iliustracijas, skaitymo tyrimus, leidybos naujoves, svarbiausius šio pobūdžio literatūrinio gyvenimo įvykius, datas žurnalas mėgins kalbėtis su mokytojais, dėstytojais, bibliotekininkais, tėvais.“

Žurnalas neturėjo konkurentų. Platūs ryšiai ir pažintys su kitų šalių vaikų literatūros specialistais, skaityti pranešimai, įvairiomis progomis skelbtos publikacijos netilpo *Rubinaičio* žurnalo puslapiuose. Taip atsirado *Rubinaičio* priedai:

Kęstutis Urba, *Pasisakymai apie vaikų literatūrą* (straipsnių rinkinys), *Rubinaičio* žurnalo priedas, 2004.

Hansas Christianas Andersenis ir Lietuva, *Rubinaičio* žurnalo priedas. Sudarė Kęstutis Urba, 2006.

Mokiniam rekomenduojamos knygos, 1–10 klasei, *Rubinaičio* žurnalo priedas, sudarė Kęstutis Urba, 2019. Sudarytojo pataisytas ir papildytas leidinys išleistas ir 2023 metais.

Solidų žurnalo turinį liudija Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vaikų ir jaunimo literatūros de-

partamento vyresniosios bibliotekininkės Redos Tamulienės kruopščiai sudaryta bibliografinė rodyklė *Rubinaitis. Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyriaus leidinys. Bibliografijos rodyklė Nr. 1–100 (1994–2021)*, 2024 m., 55 p. Išleido Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Rodyklėje pateikti 1 005 straipsnių bibliografiniai įrašai, pridedama ir asmenvardžių rodyklė. Bibliografiniai įrašai sudėlioti pagal žurnalo rubrikas.

Bibliografinė rodyklė padės skaitytojams ieškoti dominančių, reikalingų straipsnių *Rubinaičio* suskaitmenintame archyve (internetu prieiga: <http://www.ibbylietuva.lt>) ar atskiruose žurnalo numeriuose.

Taikliai sakė rašytoja Gintarė Adomaitytė: tereikia nuo rašomojo stalo ištiesti dešinę ranką – ir pasiekiu *Rubinaičių* stirtą. Apie vieną *Rubinaitį* galima kalbėti įvairiai. Visi kartu jie – unikali enciklopedija (*Rubinaitis*, 2021 Nr. 4 (100)). O žurnalo vyriausiasis redaktorius Kęstutis Urba nuo antrojo iki šimtojo numerio trumpai drūtai patvirtino: „Vienintelis toks.“

Tomo Rastenio dizainas

Paminklas Rubinaičio Peliūzės literatūriniam tėvui Papilėje

Statykime Daukantui paminklą.

Graži pavencių Papilė ir garsi: ten aukštame piliakalnyje ilsis kūnas garsaus Vilniaus romantiko ir pirmojo tautiškojo lietuvių pedagogo Simono Daukanto. Veik visą savo amžių išgyvenęs svetur – tai Vilniuje, tai Rygoje, tai Petrapilyje, Simanas Daukantas nė vienai valandai nebuvo pamiršęs žemaitis esąs, žemaičiams privalęs išlaikyti širdį ir apšviestą protą. Mylėjo tad Lietuvos valstybę, lietuvių tautą ir savo gimtąją Žemaičių žemę. Kėlė užmirštąją jų garbę – rašė Lietuvos istoriją, rinko istorijos dokumentus, stengėsi sulietuvinti Lietuvos mokyklą: parašė joms pradžiamokslį, skaitymų knygas, lotynų kalbos gramatiką; ragino kunigus, mokyklų laikytojus, kad savo, lietuviškuosius vadovėlius vartotų, svetimybių vengtų, lietuviškąją kalbą valytų ir dorotų.

Simanas Daukantas mirė. Siemet sukanka tam 60 metų. Tačiau jo atminimai vis didėja, ne mažta. Tautinis lietuvių kilimas rišasi su tuo pirmuoju tautinės lietuvių idėjos pionierium, pirmuoju jos formuluotoju: patys ginkime istorinę ir etninę savo šlovę, neleidami kitiems tai daryti, nes svetimieji ir gražiuosius mūsų dalykus – savais padarys. Ir dabar tas svetimas kalba apie lietuvių gyvybę, pirmon galvon gauna paminėti mūsų atgimimo bočių Daukantą; kas tik savas lanko auklėjimosi tikslais Lietuvą, tas laiko būtina savo pareiga pirmon galvon išlipti iš traukinio Papilėje, įlipti į aukštąjį piliakalnį ir nusilenkti to didžio patrioto likučiams.

Ai man, mūsų didvyrio kapas menkas ir tas apleistas, dilgėlėmis apžėlęs, krūmais apaugęs, visai nebežymus: didžiulis akmuo reikšmingu, daug pasakanciu užrašu, lyg našlatis, niekur nepilipęs stovi. Kad Daukanto kapas turėtų didesnės auklėjamosios reikšmės lankanciai Papilė Lietuvos jaunuomenei, net kad prabilitų iš j daugingus europiečius geologus, kurie šią Ventos skardį tyrinėja, – šių metų Šiaulių mokytojų Seminarijoje darbo kursų lektoriai ir klausytojai, viso 41 žmogus, aplankę Simono Daukanto kapą ir susigraudinę jo apleidimu, sutarė: sudarius tam tikrą komitetą iš mokytojų, pasiūlyti visos Lietuvos pedagogams, kad pirma patys apsidėtų mokesčiu Simono Daukanto paminklui pastatyti ir jau esamam kapui sutvarkyti; o paskui tam pat tikslui parinkti aukų ir iš bet kurių piliečių.

Toks komitetas jau yra susidaręs Kaune iš 9 asmenų.

Komitetas:
Pirmininkas Prof. Mykolas Biržiška
Pirmininko pavad. Pradžios Mokyklų Inspektorius
Antanas Vokietaitis
Iždininkas Docentas Kazys Sleževičius
Sekretorius Mokyt. Juozas Gvildys
Nariai: Vyriausio Tribunolo Teisėjas
Augustinas Janulaitis
Mokytojas Ignas Malinauskas
Mokytojas Vladas Stoškus
Docen. Kanaun. Juozas Tūmas
Dail. Antanas Žmuidzinavičius

Pirmininko adresas: Kaunas, Laisvės Alėja Nr. 55 („Aušros“ gimnazija).
Iždininko adresas: Kaunas, Mickevičiaus g-vė 9 (Lietuvos Universitetas).

Vaižgantas sukurtas kreipimasis į visuomenę dėl aukų
Simono Daukanto paminklui statyti rinkimo

„Ir reikėjo tam Daukantui Papilėje mirti...“*

Garsi yra Akmenės krašte Papilės Simono Daukanto aikštė. Nuo čia prasideda intelektualaus turistų kelionė po apylinkes, čia valstybinių ir kitų švenčių dienomis pagarbiai nusilenkiama didžiam istorikui, čia duodamos priesaikos, fotografuojamasi atminimui, čia ilsina akį meniškos sielos žmonės, vertindami ant

grakščios kolonos dėl Lietuvos budintį Daukantą. Iš tiesų viskas galėjo būti ne taip.

1924 m. rugpjūčio 12 d. Šiaulių vasarinių mokytojų kursų klausytojai ir lektoriai atvyko į Papilę, aplankė Daukanto kapą. Įkvėpti patriotinio nusiteikimo, nusprendė sukurti iniciatyvinį komitetą Simono Daukanto paminklui pastatyti. Netrukus Kaune suburtas

* Žodžiai iš Mykolo Biržiškos straipsnio „Falsifikuoti dokumentai“, spausdinto žurnale *Lietuvių dienos*, 1957, Nr. 6.

komitetas, kuriam priklausė Daukanto biografas Augustinas Janulaitis, Šiaulių sąjungos pirmininkas Antanas Žmuidzinavičius, kunigas Juozas Tūmas-Vaižgantas, profesorius Kazys Sleževičius, pradžios mokyklos inspektorius Antanas Vokietaitis, „Aušros“ gimnazijos mokytojas Juozas Gvildys, mokytojas Ignas Malinauskas, Raudondvario mokytojas Vladas Stoškus ir profesorius Mykolas Biržiška – šio komiteto pirmininkas. Vaižgantas parašė kreipimąsi į visuomenę dėl aukų paminklui statyti rinkimo. Rinktos aukos ne vienus metus, kol priskaičiuota apie 20 000 litų. Žinoma, nepasieita be negražių kalbų – ko taip ilgai... Šias kalbas dar paaštrino Papilės gyventojų nesutarimai, kurioje vietoje turėtų stovėti paminklas.

Dėl užsitęsusio aukų rinkimo nebuvo skelbiamas konkursas paminklui sukurti. Antanas Žmuidzinavičius iškart pasiūlė skulptorių Vincą Grybą, pasak prof. Mykolo Biržiškos, „kuris vienas teapsiims ir įstengs iš kuklios komiteto surinktos sumos sukurti ir pastatyti tikrą daukantinį paminklą“. Taip ir buvo – menininkas Vincas Grybas sutiko ir netrukus pateikė savo matymą: Simonas Daukantas bestovys ant keturių kolonų. Koks išlaidumas! Projektas greitai koreguojamas: trys kolonos nukertamos, paliekama viena – reikšminga ir įspūdinga. Tuomet komitetas jau nebesikišo į kūrybinį procesą, leido dirbti skulptoriui Jurbarkė, kur šis buvo suradęs tinkamas dirbtuves – apleistus kunigaikščio Sergejaus Vasilčikovo dvaro pastatus. Pasidomėti menininko įkvėpimu atvykdavęs Vaižgantas, drauge atsiveždavęs į Jurbarkę ir Petrą Rimšą. Gal dėl to nulieti Daukanto skulptūrą iš bronzos nuspręsta Berlyne, nes Rimša pats savo darbus ten liūdavo, jis ir padėjo „gimti“ bronzinei istoriko skulptūrai.

Papilė Daukanto didybės nepriėmė nuolankiai. Profesorius Mykolas Biržiška 1927 m. rugpjūčio 5 d. skulptoriui laiške rašo: „Vietos Papilėje nesame aprinkę, bet komiteto norima, kad traukiniu pro miestelį važiuojant būtų galima matyti. Norima taip pat, kad paminklas būtų liaudžiai suprantamas.“ O žmonės nesutarė, kurioje miestelio vietoje turėtų stovėti paminklas. Šiam ir kitiems klausimams spręsti sudarytas vietos komitetas, jam priklausė kunigas Antanas Šveistrys, Papilės pradinės mokyklos vedėjas mokytojas Pranas Šliauteris, vaistininkas Jonas Juodelis ir

Papilės komitetas. Iš kairės: viršaitis Juozas Daunys, taikos teisėjas Kavoliūnas (vardas nežinomas), klebonas Antanas Šveistrys, pradžios mokyklos vedėjas Pranas Šliauteris. Nuotraukos iš Simono Daukanto memorialinio muziejaus archyvo

viršaitis Jonas Daunys. Kunigui buvo pavesta rūpintis paminklo postamentui reikalingomis medžiagomis, jis sutiko priimti Vincą Grybą, kol vyks paminklo statymo darbai.

Staiga paaikšėjo, kad Papilės miestelio žmonės nenori užleisti Daukantui rinkos (turgaus) aikštės. Kokia nemalonė! Turgus – gyvas laikraštis, tad, žiniai pasklidus, į Papilę atvyko profesorius Mykolas Biržiška ir sukviėtė aplink gyvenusius žydus, užsispyrusius žemaičius į turgaus užėigą. Po audringos paskaitos apie Simono Daukanto garbę, pritrauksiančią Lietuvos žmonių dėmesį į Papilę, iškeltas klausimas: kodėl ne? 1957 m. JAV lietuvių žurnale *Lietuvių dienos* profesorius Mykolas Biržiška prisimintas stebėtinai paprastas gyventojų atsakymas: „Tokiam dideliame vyrui, kaip nabašninkas Daukantas, netinka stovėti vietoje, kur dažnai nešvaru, ypačiai turgaus ar jomarko dienomis, girti rėkauja ir mušasi, kiaulės pasipainioja.“ Profesorius atsakė: „Tikėkite, jog Daukantas prieš keliasdešimt metų Papilėje gyvendamas buvo pripratęs prie visokio purvo, didesnio negu dabartinis, ir tikrai nepasipiktintų ką dabar pastebėjęs.“ Pokalbis nesibaigęs, priekaištauta, jog nuo to laiko, kai stosis Daukantas rinkos aikštėje, reikės palaikyti švarą – keisti įpratimą. Neištveręs verslininkas Vežnauskas, turėjęs krautuvę čia pat, leptelėjo: „Ir reikėjo tam Daukantui Papilėje mirti, kad mes turėtume dėl jo dabar tiek nemalonumo.“ Profesorius Mykolas Biržiška be galo užsirūstinęs, paprašęs prisistatyti tą nesusipratėlį ir

Vincas Grybas (dešinėje) su padėjėju prie paminklo. 1930 m.

grasino taip nepaliksiąs – Daukantas būsiąs su džiaugsmu priimtas Vieکشniuose! Godumas suveikė: Papilės žmonės susizgribo, jog galėtų kitoje vietoje pastatyti tą didybę ir garbę – miestelio pakraštyje, tik jau tada tektų primokėti žemės savininkui. O pinigų tai nėra. Aistrų laužai prigeso: rinkos aikštė vis dėlto įsileido istoriką ir, kaip parodė laikas, jis pakeitė jos kultūrą.

Paminklo statyba 1930 m. vasarą vyko pačiam Vincui Grybui vadovaujant. Talentingas skulptorius neskaičiavo nei laiko, nei jėgų. Bet skaičiavo kunigas, pas kurį devynias savaites gyveno skulptorius. Ir priskaičiavo už pietus nemažą sumelę. Sąskaitą pateikė Vincui Grybui paminklo atidarymo išvakarėse. Menininkas buvo pritrenktas. Pareikalauti pinigų iš žmogaus, dirbančio su meile ir iš visos širdies! Išvažiavo skulptorius, nedalyvavo net paminklo atidengimo iškilnėse,

vykusiose 1930 m. rugsėjo 21 d. Tų pačių metų rugsėjo 26 d. laikraštyje *Šiaurės Lietuva* rašoma: „Paminklą atidengė ponas švietimo ministeris inžinierius Šakenis. Prel. Narjuskas atliko šventinimo apeigas ir tarė keletą žodžių. Po jo kalbėjo šviet. minist. inž. p. Šakenis. Po p. ministerio kalbos orkestras pagrojo Lietuvos himną. Toliau kalbėjo: p. Vokietaitis, M. Biržiška, Sleževičius, Papilės klebonas ir visa kt. kalbėtojų eilė.“ 1930 m. spalio 9 d. žurnale *Karys* spec. korespondento straipsnyje „Paminklo atidarymo iškilnės Papilėj“ Vinco Grybo pavadėdės irgi nėra. Tik žurnalas *Naujasis žodis* (Kaunas, 1930, Nr. 18, p. 370) įvardijo Simono Daukanto skulptūros kūrėją.

Sunkus buvo Simono Daukanto gyvenimas. Jo paminklo kūrėjo likimas irgi buvo nelengvas, kupinas iššūkių. Galiausiai abu kūrėjai tapo žinomi ir pripažinti.

Parengė **Kristina Dorofėjienė**
(Akmenės krašto muziejus)

Jaunimo būrelis prie paminklo. 1932 m.

Tos vėpsonės gražumas! Žiūrėtum ir žiūrėtum...

(apie spektaklį šeimai pagal Simoną Daukantą „Rubinaitis Peliūzė, arba Lietuvos išgyvenimo būdas“)

DANGUOLĖ ŠAKAVIČIŪTĖ

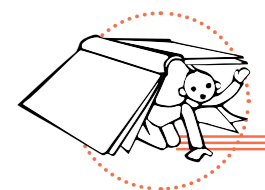
Prieš vaidinimą, kad ir kaip mėgtum Stalo teatrą, buvo kiek neramu. Simonas Daukantas smarkai suliejuvindamas išvertė vokiečio Joachimo Heinricho Campe'ės veikalą *Robinzonas jaunesnysis* kone prieš porą šimtų metų (1845), o tas, savo ruožtu, buvo pasaulinės literatūros klasiko Danielio Defoe romano *Robinzonas Kruzas* (1719) laisvas sekimas. Remtasi ir šiuo, ir kitu jau klasikiniu Simono Daukanto darbu *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Tekstai žemaitiškai, apimtis milžiniška, nuotykinio siužeto griaučiai žinomi kiekvienam, apie keliones jūrose efektingų filmų prisižiūrėta – tai kaip mūsų dienų vaikui įmanoma šitą senieną pateikti? Bet pamatai tokio reto gerumo spektaklį, jog tik džiaugiesi, kad jis trunka ne programėlėje žadėtą valandą, o ilgiau! O kur dar šauni edukacija. Ach, gal pamatęs laimingas būtų ir pats Simonas Daukantas, juk jo vertimas XIX a. taip ir nebuvo išleistas.

Scenoje – šeima, toks mažas senosios lietuviybės modeliukas. Visi po dienos darbų geidžia išgirsti istoriją, kuri juos galėtų padaryti protingesnius, geresnius. Tėvas pasakoja ir su visa šeimyna čia pat inscenizuoja, aiškina, demonstruoja bernelio nuo Palangos Rubinaičio Peliūzės (taip Daukantas perkrikštijo Robinzoną Kruzą) paklydimus ir nuotykius.

Stalo teatras – objektų teatras. Ne tik jaunesnius žiūrovus tiesiog užburia daiktų transformacijos: durys

virsta stalu, audimo staklėmis, laivu, sala, maišas tampa Peliūze, šaukštai – jo rankomis ir kojomis, o tada gali ir plaukti, ir skęsti, ir į medį lipti, ir į kalną kopti. Scenos ne tik išradingos, juokingos ir naivos, bet ir jaudinančios, prasmingos: kad ir ši, kai visi susirūpinę, ar keliautojas begyvas, lenkiasi virš Peliūzės ir klausosi jo širdies plakimo prigludę vienas prie kito krūtinės – širdis prie širdies.

Tėvas yra vyksmo *spiritus movens*, jis, kaip ir priklauso, patriarchališkas, jo žodis pirmas ir paskutinis, jis atsakingas už savo šeimą – savo pasaulį, kartu teatrališkai, atviras, mylintis, žaidžiantis. Tėvas kone sokratiškuoju metodu klausia ir yra nuolat klausinėjamas vaikų, kas svarbiausia: kokia tėvų meilė yra protinga, o kokia ne, ar Peliūzės pasielgta dorai, ką jis turėjo daryti mirtino pavojaus akivaizdoje. Vaikai ne kartą karštai peikia Peliūzę už tėvėlių neklausymą, išvykimą iš namų neatsiklausus. Tėvas po svarstymų reziuumuoja – dabar jūs į tiesą atėjot. Netikėčiausia, kad rūpestis, kaip nuo mažų dienų doresniam tapti, atvira didaktika yra simpatiškai ir paveikūs. Štai ką reiškia puikaus teatro magija! Ypač žavūs yra teologiniai disputai, jų, palyginus su originalu, visai mažai, bet jie esmingi. Duktė nesupranta, kodėl Dievas pražudė šitiek jūreivių, o tą vieną nelabai tikusį Peliūzė išgelbėjo? Po svarstymų atsakas kaip ir rastas, bet juk tiek mažam, tiek suaugusiam

Scena iš spektaklio „Rubinaitis Peliūzė, arba Lietuvos išgyvenimo būdas“. Lauros Vansevičienės nuotr.

Žiūrovui lieka ir neatsakymo. Taip tiesiamas tolesnis, ne toks ir aiškus pažinimo kelias. Kitu atveju Tėvas ir pats dvejoja, prisipažįsta nežinąs. Atsakymai neprimatejami, nuo sudėtingumo, neaiškumo neišsisukinėjama. Kartais net norisi dalyvauti scenos pokalbyje ir tikrai turėtum ko pasiteirauti, nors kažin kaip atsakytum pats klausiamas.

Motina Simono Daukanto tekste blankoka, vos kelis kartus beįsiterpianti, o spektaklyje ryški, jautri, net porą kartų priglundama ir bučiuoja tėvą (ne į lūpas!) tokiu delikačiu neerotišku bučiniu, kad net širdis sugrunda. Daukanto tekste tokių švelnybių nerasta, yra tik gana formalus, šaltokas Tėvo kreipimasis: „Mano myloji, duok ranką! Aš ją pabučiuosiu už pasigailimą mano vargutos.“ O spektaklyje šeimos santykiai tokie natūraliai šilti, kad patiki, jog tikrai būta to švelnumo, lietuvių būdas toks buvo senovėje ir tebėra.

Paradoksalu – spektaklio veiksmas intensyvus, daug egzotikos, pažintiniai ir ugdantieji momentai dinamiškai pinasi su humoru ir dramatiškumu, bet programiškai atsiskyra bet kokių šviesos, garso efektų, madingų vaizdo ekranų, scena kone monochromiška, drabužiai žemdirbiškai rudi, spalvos prislopintos. Aki-vaizdu, kad tokia koncepcija leidžia ir moko įsižiūrėti,

įsiklausyti, pasigrožėti veiksmo ritmu, detale, pauze, medinio šaukšto šviesa.

Nežinia, ar ir kiek liko žiūrovams nesuprastų žodžių. Neįprastą sintaksę ar leksiką galima buvo suvokti iš konteksto, padėjo pavyzdinė aktorių dikcija, jų pasimėgavimas kalba. Nustebęs sužinai, pavyzdžiui, kad kiekviena paros valanda turi savo vardą: *sambrėškis arba brėkšta, santėmis arba sutemos, vakaras, nuovakarės, išvakarės, naktovidas, įmygis, pirmieji gaidžiai, antrieji gaidžiai, prieš aušrą, aušta arba švinta, mažoji pusrytelė, išaušo, saulėtekis, didysis pusrytis, priešpietis, pietai arba pusdienis, pakaitis, po pakaičio, po pusdienio, pavakarė, mažoji pavakarėlė, vakarop, saulėlydis*. Ypač šaunus epizodas, kai Peliūzė tarsi moko neįaukų (laukinį) žmogų Nedėldienį lietuviškai, nors iš tiesų tai jie abu mokosi žodžių, ir Peliūzės savojo laiko frazė „vėjas papampusia burna pūtė“ Nedėldienis išverčia į mūsų dienų kalbą – „kilo audra“, palangiškio „tėvainė“ jam yra „tėvynė Afrika“. Informatyvioje programėlėje randi nediduką žodynėlį, tik gaila, kad viskas paprasčiausiai surašyta abėcėlės tvarka, o juk ten yra ir archajiškos leksikos, ir Simono Daukanto sukurtų naujadarų, ir žemaičiavimo, ir perėmimo iš lotynų ar latvių kalbų, ir slavizmų. Minimaliai to nepažymėjus, praleista proga sudominti.

Paika būtų, jei koks prisiekęs lituanistas imtų apgaildestauti dėl nepanaudoto epizodo. Tekstas yra itin profesionaliai sumodeliuotas, sustyguotas, kryptingas, erdvus, atviras, gyvas. Dramaturgė Sandra Bernotaitė, režisierė Saulė Degutytė, visa kūrybinė komanda nusipelnė nuoširdžiausių pagyrų. Gaila tik, kad programėlėje prie aktorių pavardžių varnelės nesudėtos – juk ir vaikui, ir suaugėliui tai svarbu.

Mūsuose dramos leidimai reti, nepopuliarūs, neperkami, o išleista Bernotaitės pjesė gal sudomintų kokį lėlių teatrą, mokyklos dramos būrelį, tiesiog suteiktų skaitymo malonumą. Vis prisimenu, kaip visa nediduko Danijos miestelio mokykla keletą mėnesių statė Homero *Odisėją* (!): rašė scenarijų, kūrė muziką, dekoracijas, vaidino ir dainavo, dirbo prie kostiumų, grimo, apšvietimo. Buvo laimingi, aš pavydėjau.

O kol kas belieka linkėti, kad kuo daugiau žiūrovų ateitų pasigrožėti įstabia pilkos lakštingalos giesme. Gal kas net panorės galvūgalyje išsisiuvinėti Tėvo palinkėjimą: „Tapsit kasdieną geresni.“ Niekada nevēlu.

Diz. Mažvydė Kokanauskienė

Edukacijoje po spektaklio. Aktoriai ir žiūrovė dr. Kristina Vaisvalavičienė (pirma iš dešinės). 2024 m. Radvilės Maskuliūnaitės nuotr.

Kęstutis Urba – neapbrėpiamos, nebeapbrėpiamos vaikų literatūros tyrinėtojas, vertėjas, populiarintojas

(70-metį minint)

PROF. DR. DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Visada sunkiausia pradėti rašyti. O gal atrasti kalbėjimo raktą? Kai žmogų pažįsti daug metų, ko gero, yra gerokai sunkiau atrasti aukso vidurį – tarp artumo (kaip norėtum ir galėtum kalbėti) ir oficialumo, apibendrinimų (vis dėlto tai plačiai žinomas žmogus, labai daug nuveikęs vaikų literatūrai, jis yra „visų“). Ar kalbėti laikantis pagarbaus atstumo, ar labiau suasmenintai? Bet pradėti reikia, tai pradėsiu nuo to, kaip ketinau šį rašinį užbaigti – nuo ekslibriso, sukurto specialiai Kęstučiui Urbai jo 70-mečio proga.

Ekslibrisas su muse

Dažnai pasakoma, kad viskas ateina iš vaikystės, kad ten yra visa ko pradžia. Vaikystėje patiriame ypatingų dalykų, daug kas mums atsiveria pirmą kartą ir visam gyvenimui. Tokį įdomų paliudijimą aptinkame Kęstučio Urbos interviu, duotame 100-ojo *Rubinaičio* pasirodymo proga:

– *Papasakokite vieną iš atminties atplaukiantį vaikystės vaizdą.*

– *Labai karšta vasaros diena. Darže nuleipę burokų lapai. Virtuvėje užtrauktos užvolaidos. Sėdžiu ant suolo ir klausau, kaip mirtinoj tyloj į lango stiklą birzgia musė. Man tai egzistencinė akimirka.³*

Tai pati įsimintiniausia šio interviu vieta. Gal todėl, kad visi mes turime tokią ypatingą savo vaikystės akimirką, tik gal nesame to niekam pasakoję? Interviu fragmentą apie egzistencinę vaikystės patirtį ir galima laikyti ekslibriso geneze. Knygos ženklą sukūrė dailininkė Lolita Braza, dirbanti Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje, kur, beje, yra įsikūręs turtingas Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondas. Tai jau 700-asis ekslibrisas, sukurtas šios menininkės.

Taip ta musė tapo įamžinta – vieno vaiko atmintyje, vėliau atsiminimų tekste ir piešinyje. Argi ne tokį kelią (nors nebūtinai tokį) nueina ir vaikų literatūra – įspūdis, mintis, tekstas ir jo iliustracija.

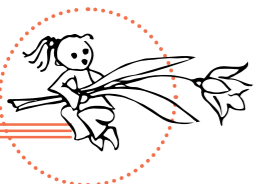
Lolitos Brazos ekslibrisas, skirtas Kęstučiui Urbai. 2024 m.

Knygų apie vaikų literatūrą autorius, sudarytojas

Beveik viskas, kas Kęstučio Urbos parašyta, parašyta apie vaikų ir jaunimo literatūrą – pradedant mokomosiomis priemonėmis studentams *Vaikų literatūros konspektai: Astrida Lindgren (1991), Vaikų literatūros konspektai: Tuvė Janson (1994)* ir baigiant didžiausios apimties veikalu *Auginančioji literatūra. XX a. lietuvių vaikų literatūros tyrimai (2015)*. Tirta ir užsienio vaikų literatūra, ir lietuvių. Žinoma, neturime pamiršti 1984 m. apgintos humanitarinių mokslų daktaro disertacijos „Lietuvių vaikų dramaturgija“.

Kas autoriui svarbu, tyrinėjant vaikų literatūrą, kokių principų jis laikosi? Tai gerai atspindi jo parašytų knygų pratarmės, įvadiniai tekstai. Knygą *Šeši H. K. Anderseno medaliai (1998)* autorius laiko brangiausia parašyta knyga, nes tai „buvo pirmoji knyga, su trūkumais, bet ir gaiviais atradimais“⁴. Čia talen-

tingai pateikti šešių žymių užsienio vaikų rašytojų, Anderseno premijos laureatų Astridos Lindgren, Ericho Kästnerio, Tove'ės Jansson, Jameso Krüsso, Giannio Rodario, Marios Gripe'ės literatūriniai portretai. Knygos pratarmėje pabrėžiama, kokia svarbi vaikui yra „dvasinė apsuptis“, sukuriama šalia esančių suaugusiųjų, ir jų „požiūris į knygą, tam tikras mitas, perduodamas iš kartos į kartą“⁵. Tokiu Lietuvoje perduodamu mitu autorius laiko Hanso Christiano Anderseno kūrybą. Mity kategorijai priklausytų ir šioje knygoje aptarti autoriai, ypač Astrida Lindgren, viena populiariausių vaikų literatūros autorių mūsų šalyje. Argumentuojama, kodėl studijuojama, tyrinėjama vaikų literatūra – tai yra ne tiek „pamažu ryškėjančių „vaikocentristinių“ nuostatų išdava, o pirmiausia pačios vaikų ir paauglių literatūros nuopelnai, nes (...) ji pasidarė sudėtinga, problemiška, meniška“⁶. Vienais svarbiausių suaugusių žmonių, galinčių daryti įtaką skaitančiam vaikui, autorius įvardija mokytojus (tai suprantama, juk ir pats Urba artimai

Šokis prieš 10 metų. Su anūke Lukne

susijęs su mokykla, rašo jai literatūros vadovėlius) ir bibliotekininkus (autorius puikiai pažįsta ir šią terpę, pats ilgai darbavosi Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje).

Kur kas išsamiau apie vaikų literatūros tyrimų gaires Urba kalba straipsnių rinkinio *Parašyta vaikams* (2009) įžangos tekste „Septyni vaikų literatūros istorijos epizodai, arba Pratarė“. Čia tyrinėtojas akcentuoja vaikų literatūros istorijos pažinimo svarbą, ypač todėl, kad jos „neperprantame bendrojo lavinimo mokykloje, labai nedaug kas šį dalyką studijuoja universitetuose“⁵. Autoriui nepriimtini „kraštutiniai šūkių, kad nėra vaikų literatūros, yra tiesiog Literatūra, kad nesama specifinių vaikų, paauglių literatūros požymių“⁶. Ne paisant šito, į vaikų literatūrą kviečiama žiūrėti pirmiausia kaip į literatūrą. Akcentuojama, kad vaikų literatūra turi savo kanoną, o jis geriausiai pamatomas suvokiant vaikų literatūros raidą ir jos vidinius pokyčius. Norint iširti vaiko koncepciją, požiūrį į vaikystę, privalomas autorius yra Ernstas Theodoras Hoffmannas. Urba taikliai pastebi, kad dažnai dvilypis adresatas, egzistencinė problematika, alegoriškumas priskiriamas XX a. antrosios pusės atradimams, nors iš tikro tai jau susiformavo gerokai anksčiau, kai „iš bendro literatūros proceso Romantizmo epochoje išniro vaikams skirti kūriniai“⁷. Čia daroma labai reikšminga išvada, kad „išlėto vaikų literatūros kūriniai tampa kultūros ženklais. Lietuvoje nežinoti Lindgren – beveik tas pat, kas būti negirdėjus Homero vardo“⁸. Pastaroji knyga taip pat

60-mečio tortas. Autorė ir kepėja Austėja Mačiokaitė

skirta užsienio šalių klasikų (Ernsto Theodoro Hoffmanno, Antonijaus Pogorelskio, Carlo Collodi'io, Roberto Louiso Stevensonso, Frances Hodgson Burnett, Beatrix Potter ir Mary Norton) kūrybos analizei, specialiai dėmesio skiriant ir nagrinėjamų kūrėjų biografijoms. Beje, būtent šioje knygoje Kęstutis Urba atsidūsta, kad vaikų literatūra vis labiau tampa „neaprepiama, nebeaprepiama“, kad kartais galima patirti – kai kurie net klasikų vardai ne visiems tyrėjams, deja, yra žinomi...

Auginančioji literatūra paskirta lietuvių rašytojų kūrybos analizei, tai duoklė nacionalinei vaikų literatūros istorijai. Pratarėje aptariama lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimų situacija nuo Bernardo Brazdžionio parašytos apybraižos „Lietuvių vaikų literatūra“, 1942–1943 m. spausdintos *Žiburėlio* žurnale, Vinco Aurylo sovietmečiu pasirodžiusios pirmosios ir iki šiol vienintelės vaikų literatūros istorijos *Lietuvių vaikų literatūra* (1986) iki naujesnių lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimų, vykdytų Vilniaus, Šiaulių, Kauno mokslininkų. Knygos skyriai pristato tris ryškiausias lietuvių vaikų literatūros etapus (tradicinė šviečiamųjų intencijų literatūra, psichologinė ir daugiaplanė vaikų literatūra, dvigubo adresato vaikų literatūra). Žinoma, chronologinės ribos nėra absoliučios, bet tai yra knygos autoriaus žvilgsnis. Toliau šio leidinio „lvade“ aptariamos vaikų literatūros funkcijos: ji „padeda pažinti ir suprasti save, savo kūno ir sielos pojūčius ir pokyčius“, ugdo toleranciją, „augina emocijas, plečia jų lauką“⁹. Be viso šito, vaikų literatūra dar siekia ugdyti grožio jausmą. Čia įvardijami ir trys pagrindiniai

vaikų literatūrą formuojantys veiksniai: „pedagogika, vaiko psichologija ir meno dėsnių, grožio kriterijus“¹⁰. Konkretų kūrinių reikia tirti būtinai atsižvelgiant į šiuos veiksnius, sinchronijos ir diachronijos principus. Knygoje aptarta daug reikšmingų lietuvių vaikų literatūros autorių: Pranas Mašiotas, Kazys Binkis, Stepas Zobarskas, Nijolė Jankutė, Albinas Žukauskas, Vytautė Žilinskaitė ir daug kitų. Autorius viliasi, kad ši jo knyga pasitarnaus tolesnėms lietuvių vaikų literatūros istorijos studijoms, gal kada nors rašysimai lietuvių vaikų literatūros istorijai.

Kęstutis Urba yra ne tik parašęs, bet ir sudaręs svarbių vaikų literatūros knygų: *Vaikų literatūros patirtis* (1995), *Hansas Christianas Andersen ir Lietuva* (2006), *Prano Mašiotas šviesa* (kartu su Reda Tamulienė, 2013), *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė* (2013). Kai kurios jų gimė po naudingų konferencijų, klasikų jubiliejinių metų proga. Šiame kontekste būtina prisiminti ir labai reikšmingą darbą – leidinį *Šimtas knygų vaikams ir Lietuvai: reikšmingiausių lietuvių autorių knygų vaikams ir paaugliams katalogas* (2017). Tekstus, trumpai aprašančius 100 reikšmingiausių lietuvių vaikų literatūros knygų, sukūrė Kęstutis Urba ir Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, o pačiam knygų šimtuko rinkimo procesui vadovavo Kęstutis Urba. Tai labai daug jėgų ir laiko pareikalavęs darbas, reikšmingas formuojant lietuvių vaikų literatūros kanoną. Leidinyje skelbiamas trumpas, bet informatyvus tekstas „Lietuvių vaikų literatūros kelias“, kuriame Urba teigia, jog „iš dalies šis katalogas tampa ir fragmentine lietuvių vaikų literatūros istorija“¹¹. Prie vaikų literatūros kanono formavimo prisideda ir Urbos įvairiu laiku parašyti vadovėliai mokyklai (7–10 klasėms): *Knygų valandos* (1996, 2008), *Knygų dienos* (1998, 2013), *Literatūros laukai* (2005, 2012), *Literatūros šaltiniai* (2007, 2012). Šio autoriaus vadovėliai, pamėgti mokytojų lituanistų ir mokinių, pasižymi kvalifikuota vaikų (ir ne tik vaikų) literatūros tekstų atranka, orientavimusi į adresatą, vaiko psichologijos, amžiaus tarpsnių išmanymu. Apskritai daug poleminės minties išreikšta būtent mokyklinių lituanistinių literatūros programų klausimais spaudoje, viešuose pasisakymuose¹².

Vaikų literatūros vertimų soduose

Dar vienas labai svarbus ir sėkmingas Kęstučio Urbos (Viltaro Alksnėno) veiklos baras – anglų kalba pa-

rašytos vaikų literatūros, tiek klasikinės, tiek šiuolaikinės, vertimas į lietuvių kalbą. Šiuo metu išverstos jau 38 knygos. Pati naujausia skaitytojus pasiekia šiomis dienomis – Naujosios Zelandijos rašytojos Joy Cowley *Pagalbininkė ir Pagalbininkas*. Vertėjas svajoja baigti išversti Sylvia'os Waught pentalogiją apie žmogonus (dvi dalys jau išleistos, trečia įpusėta versti).

Versti pradėta praėjus keleriems metams, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę ir papūtė gaivūs vėjai, atsivėrė pasaulis. Pirmasis vertimas pasirodė 1996 metais. Tai buvo klasikinė knyga – Frances Hodgson Burnett *Paslaptingas sodas* (1911). Apie lemtingą pradžią Urba pasakoja viename interviu: „Niekada nesvajojau, nedrįsau svajoti būti vertėju, nebuvau didelis užsienio kalbų mokovas. Bet pašąmonėje, matyt, toks noras kirbėjo, dėl skirtingų aplinkybių buvau išvertęs keletą nedidelių tekstų iš rusų kalbos. Ir štai įvyko didis nuotykis, atvedęs mane į vertimo pasaulį. Galima sakyti, kad literatūra mane susirado ir išprovokavo. Tai buvo 1995 metų pavasarį. Lietuvoje rodė Agnieszkos Holland filmą „Paslaptingas sodas“, kurį žiūrėjau su visa šeima ir kuris mane sužavėjo. Jau buvau ne vienus metus dėstęs vaikų literatūrą ir stebėjausi, kad aš tokio kūrinio nežinau. Iškart po to išvykau į mokslinę stažuotę į Airiją, į Golvėjaus universitetą. Pirmą saulėtą sekmadienį (tai buvo Velykų rytas) užsukau į knygyną ir radau Frances Hodgson Burnett trijų knygų rinktinę. Nusipirkau, parsinešiau ir spontaniškai, nevalingai pradėjau versti. Ant mažo trikampio stalėlio, rašydamas ranka ir vartydamas popierinį žodyną, per šešias savaites, rodos, visą knygą vakarais ir išverčiau. Taigi nuo *Paslaptingo sodo* prasidėjo tikrasis mano, kaip vertėjo, kelias, taip pat populiaris ir reikšminga paauglių literatūros serija „10+“¹³.

Didelis Urbos nuopelnas, kad jis išvertė net kelias XIX a. pab. – XX a. pr. vaikų ir paauglių klasikos – krikščioniškosios didaktikos – knygas ir, galima sakyti, pristatė jas lietuvių skaitytojui kaip atskirą svarbų pasaulinės vaikų literatūros reiškinių. Sovietmečiu joms dėmesio skirti negalėta. Tad vaikų literatūros „aukso amžius“ didele dalimi lietuvių vaikams atvertas, padovanotas būtent Viltaro Alksnėno. Eleanoros Porter *Poliana* (1913), Lucy Maud Montgomery *Anė iš Žaliastogių* (1908), *Anė iš Evonlio* (1909), *Anė iš salos* (1915), minėtoji knyga *Paslaptingas sodas* artimos

vaizduojamuoju pasauliu, moralinėmis vertybėmis, krikščionišką semantiką. Vertėjas dėmesingas kalbai, todėl imasi versti tik vertingas knygas, tik tas, kurios sužavi savo meistryste: „Mano verstų rašytojų F. H. Burnett (*Paslaptingas sodas ir Mažoji princesė*), L. M. Montgomery (*Anė iš Žaliastogių*) kalba labai turtinga, joje tiesiog maudaisi, kol surandi atitikmenį, atkuri vaizdą ar intonaciją.“¹⁴ Ir yra pridūręs: „Knietai dar kai ką surasti iš mano mėgstamo XIX a. pabaigos – XX a. pradžios laiko. Kartais sapnuoju idealią knygą, kurią imuosi versti. Niekada nežinau, kada tokia knyga pateks į rankas.“¹⁵

O kiek dar kitų puikių knygų išversta! Beatrix Potter *Pasakos*, Mary Norton *Skoliniautojai*, Natalie Babbitt *Amžinieji Takiai*, Michaelio Bondo *Meškiukas, vardu Pedingtonas*, Lois Lowry *Siuntėjas*, Kate DiCamillo *Nepaprasta Edvardo Tiuleino kelionė*, Sonya'os Hartnett *Sidabrinis asiliukas*, Philipo Pullmano *Laikro-*

džio širdis... Visas jas suminėtas galima atrasti Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos internetinėje svetainėje¹⁶. Nepamirština ir tai, kad iš rusų kalbos Urba yra išvertęs vertingą Sergejaus Boiko knygą *Didieji pasaulio pasakaininkai*. Pats vertėjas yra plačiai domėjęs literatūrinės pasakos žanru, šia tema parašęs įdomų straipsnį „Literatūrinės pasakos įvairybė (bandymas apibrėžti)“, publikuotą *Rubinaityje* (nr. 13, 14).

IBBY Lietuvos skyriaus pirmininkas ir *Rubinaičio* redaktorius

Vienas iš to ypatingo neseniai atsikūrusios Lietuvos laiko darbų buvo IBBY Lietuvos skyriaus įkūrimas ir žurnalo *Rubinaitis* įsteigimas. Tai, kad šiandien Lietuvoje veikia pasaulyje plačiai žinomos vaikų literatūros asociacijos Lietuvos skyrius ir rankose galime laikyti šį *Rubinaitį*, yra didelis Kęstučio Urbos nuopelnas. Subur-

ti žmonės, kuriems rūpėjo ir rūpi vaikų literatūra, kurie norėjo gražių užmojų turinčioje asociacijoje veikti drauge, kurti vaikų literatūros žurnalą. Vaikų literatūros premijų teikimas tapo labai svarbiu ir reikšmingu, ryškiai Lietuvoje matomu Tarptautinės vaikų knygos dienos paminėjimo akcentu. Kiek per tuos metus karūnuota, apdovanota, pagerbta Lietuvos vaikų rašytojų! Ir – o tai irgi labai svarbu – štai jau 30 metų *Rubinaičio* žurnalas lanko savo skaitytoją. Simboliška, kad žurnalo 30-metis sutampa su garbingu Kęstučio Urbos 70-mečio jubiliejumi. 1954 m. gruodžio 3-oji – Kęstučio Urbos gimimo diena, lygiai po keturių dešimtmečių, 1994 m. gruodį, pasirodė pirmasis *Rubinaičio* numeris!

Kadangi šiame straipsnyje pasirinkta daugiau kalbėti apie Urbos leidinių pratarmes, įvadininius tekstus (viską aprėpti tokios apimties straipsnyje nebūtų įmanoma), verta atkreipti dėmesį ir į *Rubinaičio* vedamuosius straipsnius, kurių parašyta tikrai daug. Urtės Vaserienės literatūrologijos magistro darbe yra skyrius „Redaktoriaus Kęstučio Urbos įvadiniai tekstai“, kuriame nagrinėjama plati ir įvairi vedamųjų straipsnių tematika ir problematika, aptariamas ir pasirinktas kalbėjimo tonas: „Nesiekiamo kalbėti oficialiu, griežtai akademišku tonu, tačiau išlaikomas pagarbus ir pasitikėjimą skaitytojui keliantis brandus, intelektualus kalbėjimo pobūdis. Šiuose redakciniuose tekstuose puikiai suderinami eseistinis-publicistinis ir mokslinis kalbėjimo stiliai. Toks derinys kuria intrigą, sudomina skaitytoją, priartina jį prie teksto autoriaus. Įvyksta artimas dialogas, kurio pasiekti būtų neįmanoma, jei redakcinis straipsnis nuskambėtų kaip formalus, „valdiškas“ kreipimasis.“¹⁷

Neformali pabaiga

Taigi sunku pasirinkti kalbėjimo toną, raktą. Bet Kęstučiui Urbai pavyksta tai padaryti: ar akademiškai kalbėtų mokslo straipsnio pavidalu, ar įtikinėtų perskaityti knygą, rašydamas recenziją, ar kalbėtų įtaigiai, įdomiai, kurdamas dar vieną vedamąjį ar mokslo populiarinamąjį straipsnį *Rubinaičiui*, ar liepsninga publicisto plunksna rašytų apie mokyklinės lituanistikos skaudulius, ar apie literatūrą aiškiai ir paprastai kalbėtų su mokiniais savo vadovėlių puslapiuose... Tai yra viso gyvenimo pastangų ir darbo rezultatas – vis dėlto rasti raktą, kaip kalbėti apie ypatingą objektą – vaikų literatūrą.

Dar daug kas liko nepasakyta – juk Kęstutis Urba buvo ir mokytojas, dėstytojas, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto dekanas. Ir kolekcininkas. Įvairių objektų kolekcijos tema – „Vaikas ir knyga“. Ar tema galėtų būti kita? Keliautojas. Daug kur keliauta drauge su vaikų literatūros entuziastais vaikų literatūros keilais. Tai irgi savaime suprantama. Dar jis yra Tėvas ir Senelis, vaikams ir vaikaičiams perdavęs ir perduodantis meilę knygoms. Argi tai stebina? Žinoma, ne. Juk vaikų literatūra, kaip sako Kęstutis Urba, yra jo gyvenimo būdas. Galbūt jis seniai buvo nulemtas tos įkyriai birzgosios musės Alksnėnų kaimo trobos tyloje?

¹⁴ „Vaikų literatūra yra didžioji literatūra: senąjį *Rubinaičio* redaktorių Kęstutį Urbą klausinėja naujoji redaktorė Džiuljeta Maskuliūnienė“, *Rubinaitis*, 2021 Nr. 4 (100), p. 36.

¹⁵ *Ibid.*, p. 37.

¹⁶ Kęstutis Urba, „O! Ką tu skaitai!..“, *Šeši H. K. Anderseno medalai*, Kaunas: Šviesa, 1998, p. 8.

¹⁷ *Ibid.*, p. 9.

¹⁸ Kęstutis Urba, „Septyni vaikų literatūros istorijos epizodai, arba Pratarinė“, *Parašyta vaikams: straipsnių rinkinys*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2009, p. 7.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*, p. 8.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*, p. 14.

²³ *Ibid.*

²⁴ Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, Kęstutis Urba, *Šimtas knygų vaikams ir Lietuvai: reikšmingiausių lietuvių autorių knygų vaikams ir paaugliams katalogas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2017, p. 10.

²⁵ Pavyzdžiui, Kęstutis Urba, „Autoritarinė literatūros programa, arba Kaip nužudyti skaitytoją“, *Literatūra ir menas*, interneto prieiga: <https://literaturairmenas.lt/publicistika/kestutis-urba-autoritarine-literaturos-programa-arba-kaip-nuzudyti-skaitytoja> (žiūrėta 2024-12-01) ir kt.

²⁶ „Viltaras Alksnėnas: vaikų literatūra – mano profesija ir gal net gyvenimo būdas“: Kęstutį Urbą kalbina Eglė Baliutavičiūtė, interneto prieiga: <https://l1a.lt/lt/pasaulio-puslapiai/anglakalbiusaliu-literatura/item/124-viltaras-alksnenas-vaiku-literatura-mano-profesija-ir-gal-net-gyvenimo-budas> (žiūrėta 2024-12-01).

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ „Alksnėnas, Viltaras“, interneto prieiga: <https://www.llvs.lt/narys/122> (žiūrėta 2024-12-01).

³⁰ Urtės Vaserienė, „Redaktoriaus Kęstučio Urbos įvadiniai tekstai“, in *Žurnalas Rubinaitis – Lietuvos vaikų literatūros lauko dalyvis. Veikla ir poveikis: magistro darbas*, Šiaulių universitetas, 2015, p. 26–27.

Iš kolekcijos „Vaikas ir knyga“. Vygauo Juozaičio nuotr.

Paukščio sparnai latvių vaikų literatūrai: Janio Baltvilko kūrybinis palikimas

(80-osios gimimo metinėms)

DR. KRISTINA VAISVALAVIČIENĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Mitologizuoti tautosakos, gamtos ir vaikų literatūros ryšį Latvijos kultūros kontekste skatina ne tik prigimtinės vaikų literatūros ištakos ir savybės, bet ir šio lauko herojai, vienas jų – baltasis latvių vilkas Janis, arba tiksliau – gamtininkas, ornitologas, vaikų rašytojas, žurnalų vaikams redaktorius Janis Baltvilks (*Jānis Baltvilks*, 1944 07 24 – 2003 10 04), kuriam 2024 m. vasarą būtų sukakę 80 metų.

Į literatūrinį gyvenimą pasinėręs maždaug 30-ies, Baltvilks išleido apie keturiasdešimt pažintinių, prozos ir poezijos knygų vaikams ir suaugusiesiems, buvo mylimas ir vienu, ir kitu, tačiau, anot kolegų rašytojų, visuomet laikėsis arčiau vaikų. Priimdamas literatūrinį apdovanojimą už poezijos rinktinę suaugusiesiems (*Saule met loku*, 2002), stebėjėsis ir mieliau save vadinęs „esančiu prie vaikelių“¹.

Vaikų literatūros lentynoje – dvidešimt penkios rašytojo knygos, penkiolika iš jų – eilėraščių rinkiniai².

Buvo talentingas pasakų ir apsakymų kūrėjas, neprilygstamas gidas į savęs, gamtos ir pasaulio pažinimą.

Po Janio Baltvilko kokybės ženklų

Keičiasi skaičiai bėgančių metų kalendoriuje, tačiau nesikeičia Janio Baltvilko sukurtų darbų suaugusiesiems ir vaikams vertė. Dar daugiau – rašytojo vardu kasmet palaiminami geriausi Latvijos knygų vaikams metų derliaus kūriniai. Nuo 2005 m. Latvijoje teikiama Janio Baltvilko vaikų literatūros premija³, 2008 m. tapusi ir tarptautine – ja įvertinami ne tik geriausi Latvijos autoriai, bet ir reikšmingiausi vertimai į latvių kalbą, jų vertėjai. Iki 2018 m. tarptautinei premijai buvo nominuojami tik Baltijos regiono autoriai, vėliau – visos Europos autorių darbai. Kasmet liepos 24-ąją premijos laureatams įteikiama pagal žymios latvių iliustratorės Anitos Paeglės (*Anita Paegle*) piešinį

Janis Baltvilks. Andrio Eglyčio (Andris Eglītis) nuotr.

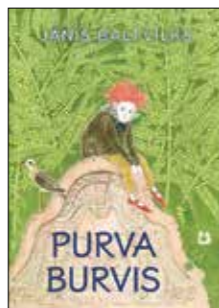
sukurta porcelianinė skulptūrėlė, vaizduojanti iš popieriaus išlankstytame baltame laivelyje plaukiantį ir skaitantį baltąjį vilkiuką (skulptorė Inesė Brants). Laivo stiebą puošia miško žemuogė – subtili užuomina, jog vaikų literatūra yra skirta trapiasiam vaikystės fantazijos pasauliui saugoti ir auginti, jog kokybiškai vaikų literatūrai keliami patys aukščiausi standartai: gebėjimas drąsiai žaisti kalba, išmintingas gamtos stebėjimas, etiškai jautrus pasaulio matymas, žadinantis vaiko smalsumą, literatūrinę ir kūrybinę vaizduotę – tokie, kokius sau ir kitiems kėlė rašytojas Janis Baltvilks.

Premijos dvidešimtmečio minėjimo proga išleistame laureatų kataloge *Baltojo Vilko žemuogių pieva* (*Baltā Vilka zemeņu lauks*) – jau per 60 tokių talentingų rašytojų, iliustruotojų, vertėjų darbų. Tarp apdovanojimų ne tik vyresniosios kartos rašytojai Mara Cielēna (*Māra Cielēna*), Maris Rungulis (*Māris Rungulis*), Inesė Zanderė (*Inese Zandere*), Juris Zvirgzdinis (*Juris*

Zvirgzdiņš), Juris Kronbergas (*Juris Kronbergs*), Aivaras Kliavis (*Aivars Kļavis*), Pēteris Brūveris (*Pēteris Brūveris*), Lauris Gundaras (*Lauris Gundars*), bet ir jaunesni autoriai Karlis Vērdinis (*Kārlis Vērdiņš*), Luīzė Pastuorė (*Luīze Pastore*), Rasa Bugavičiūtė-Pēcė (*Rasa Bugavičiute-Pēce*), Martas Pujāts (*Marts Pujāts*), Lotė Vilma Vytinia (*Lote Vilma Vītiņa*) ir kt. Net kelis kartus Janio Baltvilko premija apdovanoti knygų vaikams iliustruotojai Anita Paeglė, Gundega Muzikantė (*Gundega Muzikante*), Elina Braslinia (*Elina Brasliņa*), Reinis Pētersons (*Reinis Pētersons*), Edmundas Jansonas (*Edmunds Jansons*), Anetė Melēcė (*Anete Melece*), vertėjai Gundaras Guodinis (*Gundars Godiņš*), Maima Grynberga (*Maima Grīnberga*) ir kt. Malonu, jog Baltvilko žemuogių pievoje sirpsta ir lietuvių autorių kūrybos vaisiai: 2010 m. šia premija apdovanota Kęstučio Kasparavičiaus knyga *Baltasis dramblys: tolimų kraštų istorijos* (2009), Gendručio Morkūno *Velniškai karštos atostogos* (2009)

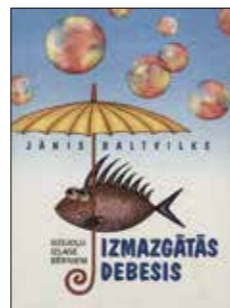
Vīrsēlo dizainu panaudota Anītos Paeglēs ilustr.

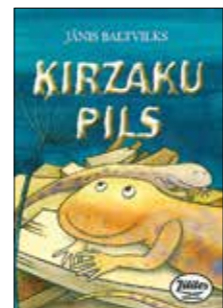
Dail. Anīta Paeglē. 2024 m.

Dail. Anīta Paeglē. 1997 m.

Dail. Ingrida Kadaka (Ingrida Kadaka). 2000 m.

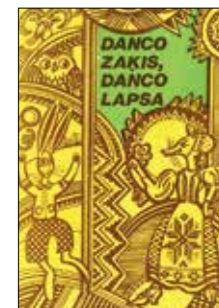
Dail. Ilze Dambē (Ilze Dambē). 1998 m.

Dail. Ilona Ceipe (Ilona Ceipe). 1979 m.

Dail. Juris Petraškevičs. 1996 m.

Dail. Aivars Sprūdžs (Aivars Sprūdžs). 1984 m.

ir abieju šiu knygų vertėja Indra Brūverė (*Indra Brūvere*). 2020 m. apdovanoja Jurgos Vilės ir Linos Itagaki grafinė novelė *Sibiro haiku* (dabar jau skinanti laurus ir Latvijos teatro apdovanojimuose), talentinga šios ir kitų lietuvių autorių knygų (Kotrynos Zylės *Sukeistas* ir Mariaus Marcinkevičiaus *Sivužas*) vertėja į latvių kalbą Dacė Meiere (*Dace Meiere*). Tos pačios vertėjos dėka latvių paauglius pasiekė ir 2023 m. šia premija apdovanoja Ignės Zarambaitės mistiškoji apysaka *Juodavandeniai*.

Nuo 2024 m. vasaros Janio Baltvilko kūrybos dvasia gali būti paženkinami ne tik jau išleisti kūriniai, bet ir naujai gimstantys sumanymai. Rašytojo jubiliejaus proga netoli Rygos įlankos esančio Tukumo apylinkėse, gimtojoje Baltvilko sodyboje „Zīlītes“ („Zylės“), atidaryta nauja rašytojų rezidencija. Čia apsisostiantys kūrėjai kviečiami jausti pasaulį ne tik akimis ir ausimis, bet ir širdimi: „Tavo širdis, / jau / mato ir girdi. / Tavo širdis / dabar be perstojo / skaudės. / Tu išgelbėtasi“⁴ (citata iš 1980 m. Janio Baltvilko eil. „Širdis“, užrašyta ant rezidencijoje stovinčios spintos durų).

Geriausias ornitologas tarp rašytojų

Literatūrologė Ilzė Stikanė (*Ilze Stikāne*), išsamiai tyrinėjusi Baltvilko kūrybą vaikams, viename savo tekstų pastebi, jog poeto kūryboje paukštis esąs gyvybės simbolis, „kvietimas nejaugti į kasdienybę, kvietimas nesusitaikyti su skausmu“⁵.

Paukščiai ne tik neatskiriama Baltvilko kūrybos vaikams dalis, bet ir savitos poeto meninės tikrovės kūrimo metodas – savotiška zoomorfizacija. Aplinkinį pasaulį poetas „supaukština“ – eilėraščiuose skraido ir įrankiai, ir varlės, ir vaikų fantazija⁶. Skraido ir poetai – Baltvilko eilėraštyje suaugusiesiems „Supoetintas epizodas“ girdima ir asmeninių patirčių inspiruota sarkazmo gaida: „Tiktai pamirški, / kad nemoki skraidyti /

Tas kryptis / bus garbingai / pelnytas: juodas / sparno mirksnis“ (1976)⁷.

Paukščių gyvenimas nėra idealizuojamas ir kūrinuose vaikams – ir eilėraščiuose, ir pasakose ar apybraižose subtiliai perduodama žinia, jog Latvijoje žiejojantys paukščiai kenčia badą, konkurenciją, jog ne visuomet iš perimų kiaušinių išsiritą paukščiukai, jog iš tolimų kraštų pavasarį grįžta ne visi paukščiai, kai kurie jau niekad nesugrįž (eil. „Pavasario baladė“ („Pavasara baladė“) iš rinkinio *Startos sniege* (*Stērstes sniegā*, 1984)). Eilėraštyje tolimųjų kraštų geografija nutylėta greičiausiai sąmoningai – suaugusiam skaitytojui tai atveria ir metaforinio kalbėjimo galimybę, primenančią ir negrįžusiuosius namo iš Šiaurės. Gamtinė tema praplečiama į namų, gyvybės, tautos likimo problematiką.

Rašytojas paukščiais susidomėjo dar būdamas ketvirtoje klasėje, vasaromis kartu su jaunųjų gamtininkų būreliu padėjęs profesionaliems ornitologams žieduoti paukščius, vėliau dirbęs Latvijos mokslų akademijos Ornitologijos laboratorijoje, stebėjęs Engurės, Papės ežerų paukščius. Svajonė gilintis į gamtos paslaptis užauginta iki epizodinių studijų Latvijos universiteto Biologijos fakultete. Tačiau pro sovietmečio politinės sistemos biurokratinius filtrus nepraslydo dar gerokai per anksti viešai sugiedota latvių tautinė giesmė, ant tarpukario Latvijos prezidento Janio Čakstės kapo uždegta žvakė ir kiti išsišokimai. Latvijos žemės ūkio akademijoje agronomo diplomą per vargus įgijusio mokslo darbuotojo nenoras eiti tuo keliu, kuriuo privalo žengti pažangus socialistinio mokslo statytojas, komplikavo vis labiau save žodinėje kūryboje atrandancio jaunuolio gyvenimą, tad mokslininko karjerą nugalėjo poeto ir rašytojo pašaukimas⁸.

Rašytojai, priėmę į savo būrį gamtininką Baltvilką, žavėjosi jo nuoširdumu, paprastumu, pagarba Dievui, žmogui, gamtai. Draugų prisiminimuose jis – įsigilinęs

ir susikaupęs kūrybinio proceso valandomis, atsipalaidavęs ir atviras laisvalaikiu, galėjęs improvizuoti čia ir dabar, savo eilėraščius ne tik išdainuodavęs, bet ir iššokdavęs.

Kalbos virtuozas, mokėjęs prakalbinti vaikus ir paukščius

Janis Baltvilks turėjo išskirtinį gebėjimą savo kūriniais komunikuoti su pačiais mažiausiais skaitytojais. Stebina autoriaus išmonė, sąmojis ir vaikų psichologijos pažinimas. Knygose *Žiogai ir žvaigždės* (*Sienāži un zvaigznes*, 1992), *Mažoji miško abėcėlė* (*Mazā meža ābece*, 2000) ir kituose rinkiniuose trumpais kelių eilučių tekstais autorius pasako tai, kas svarbiausia, be jokių pagražinimų ar išvedžiojimų, tačiau kokie šie tekstai iškalbingi ir nuoširdūs – tarsi šešių kurapkų, perėjusių per apsnigtą kelią ir palikusių poetui įmintų pėdučių laišką: „Mes dar esame!“ „Baltąja knyga tikiu“ – prisipažįsta poetas, „nes ji niekada nemeluoja“ (miniatiūra „Įrašas baltojoje knygoje“ („Ieraksts baltajā grāmatā“))⁹.

Kartais trumpų eilučių platesnius kontekstus atveria išsąmoningas tekstų komponavimas – knygoje *Metų laikai* (*Gadalaiki*, 2000) pasakotojas ima interviu iš skirtingų veikėjų (Drugelio, Kurmio, Karoso, Kiškio, Žvirblio, Ažuolo, Plytos ir Katino). Pasirodo, jog tik Plytai visi metų laikai yra tiesiog plyta, o visi kiti metų laikus jaučia ir išgyvena labai skirtingai, pvz., Kurmiui žiema yra „kieta žemė ir sunkus pragyvenimas“, Katinui – „šiltas kambarys su gėlėmis ant palangės“. Knygelės pabaigoje vaikai patys kviečiami suformuluoti, kas jiems yra pavasaris, vasara, ruduo, žiema.

Ne vieno kolegės ar literatūrologų pasisakymuose poetas vertinamas už nuoširdų, sąžiningą santykį su gamta ir drąsą eksperimentuoti, žaisti su kalba.

Žaidimas garsais, žodžiais, ritmine dinamika nėra savitiksliis – jis moko jaunąjį skaitytoją įsiklausyti, išgirsti, pajusti garso spalvą, žodžio skonį, žadina smalsumą suprasti daiktų prigimties ir jų pavadinimų ryšį. Kūrinuose daug paukščių, gyvūnų pavadinimų, susijusių su garsažodžiais (pvz., la. *čurkstes*, *bezdelīgās*, *svīres* ir kt.). Pavadinimai liudija ir tautos kūrybines galias. O kokie skambūs ir išraiškingi Baltvilko knygų ar eilėraščių pavadinimai – „Herberts Lerberts“ (eilėraštis apie rabarbarą), „Ādažu āžādas“ (lie. „Adažių ožkenos“), „Dzeņolis“ (lie. „Genēraštis“, plg. la. *dzenis* 'genys' ir la. *dzejolis* 'eilėraštis') ir „Dejolis“ (asociacija su la. žodžiais 'šokis', 'akmenukas', 'eilėraštis')¹⁰ – jie taip suaugę su semantiniu eilėraščio audiniu, kad jų perkelti į kitą kalbinį kontekstą tiesiog neįmanoma. Anot Stikanės, kalbiniuose žaidimuose Baltvilkas atsiskleidžia kaip poetas gamtininkas – jo „poezijoje vyrauja konkretumas, daiktiškas vaizdingumas“, supintas su sąmoju, turtinga išmone, skatinantis skaitytoją mąstyti¹¹.

Paukščių – mylimiausių poeto gyvūnų – portretai eilėraščiuose kuriami pasitelkiant žodžių, garsų, rimų skambesį. Tokia poezija ne tik pamėgdžioja, bet ir supažindina su paukščių giesme, atkreipia dėmesį ir į kalbos garsų turtingumą, ugdo vaiko kalbos jausmą.

Poetas mokėjęs itin išraiškingai skaityti savo eilėraščius: kartą išgirdęs, jau kitaip to eilėraščio skambesio ir neįsivaizduoji – savo atsiminimais apie bičiulį dalijosi rašytojas Maris Rungulis¹². Po Baltvilko „kalbos laisvės žaidimais“, po išlaisvinta fantazija ir sąmojiniais siužetais, anot latvių poetės Inesės Zanderės, slepiasi taiklūs pastebėjimai, kurie „(...) pačiam Baltvilkiui asmeniškai svarbūs“¹³.

„Pasaulis yra pilnas poezijos. Ji yra visur – kalboje, gamtoje, mūsų jausmuose, mūsų santykiuose. Mums tik reikia mokėti ją išgirsti, pastebėti, paliesti, užuosti. Net tuomet, kai poezija yra pastebėta, ne visuomet ją

pavyksta užrašyti. Todėl tos akimirkos, kai pavyksta eilėraščių nutverti ir išguldėti ant popieriaus, man teikia didžiulį džiaugsmą" – taip eilėraščių rinktinės *Išskalbtas dangus (Izmažgātas debesis, 2000)* įvade savo skaitytojams rašė poetas.

Pasakos apie pasakas

XX a. paskutiniajame dešimtmetyje rašytojas ima kurti pasakas. Jų pasakotojas – įdėmus smulkesnių aplinkos detalių stebėtojas ir neįprastų įvykių dalyvis. Kaip ir vaikai, jis geba pamatyti mažiausius vabalėlius ar mėnulio dulkeles, greta realiai egzistuojančių gyvybės formų įkurdinti ir fantastines. O kartais, pasitelkęs suaugusiojo galias kurti nonsensiškus pasakojimus, jis provokuoja jaunąjį skaitytoją atskirti, kur yra išmonė, o kur tiesa. Kartu tai ir vertybinio pasirinkimo klausimas. Pavyzdžiui, vienoje pasakoje iš rinkinio *Plyvija ir kitos pasakos (Plyvija un citas pasakas, 2000)* kviečiama pasirinkti, kas labiau neįtikėtina – tai, kad kartu su kregždėmis bei čiurliais virš Latvijos skraido smuikas ir išsidabinę povai, ar tai, kad ant mėšlyno krūvos užskrenda višta (pasaka „Šiek tiek neįprasta“ („Mazliet neierasti“)). Nesistebėdamas stebuklingais dalykais ir kvestionuodamas realius, rašytojas tikrina jaunojo skaitytojo žinias, suvokimo ir gebėjimo fantazuoti ribas.

To paties rinkinio pasakos „Pavogta pasaka“ („Nozagta pasaka“) subjektas – rašytojas – į pasakos kūrimo procesą nesikiša: jis tik užrašo ant balto popieriaus lapo pavadinimą „Pasaka“, padeda lapą ant žolės, o jos tekstą „rašo“ atsitiktinai virš jo pradūzgusi kamanė, ant lapo užšokęs žiogas, užropojęs vabaliukas, raudonoji skruzdėlė. Žinoma, tokią pasaką perskaityti gali tik nepaprastas skaitytojas – lapą nuo žolės pavagia kuosa ir nusineša į lizdą. Pasakotojas neprisiima žinovo vaidmens ir neaiškina, ką su pasaka darė kuosa: ar toliau ją kūrė, ar skaitė vabalų istorijas savo vaikams – kuosos lizdas pačioje aukščiausioje liepoje, „beveik pačiame danguje“.

Titulinėje rinkinio pasakoje „Plyvija“ (nuo la. *plivināt* 'plazdėti, plasnoti') galima įžiūrėti ir ambivalentiško teksto, atveriančio sovietmečio žmogaus patirtis, požymių. Naktį į pasakotojo kambarį įskridusi neregėta būtybė atskleidžia, jog ji yra greičiau pasaka

nei pūkas, maitinasi mėnulio spindulio šviesa ir yra kilusi iš pelėdos plunksnelės:

„Na, aš buvau pelėdos sparno plunksna. Ir kai pelėda maitinosi, tai ir mes, plunksnos, norėdamos ar nenorėdamos turėjome valgyti. Pelėda mus maitino, taip sakant, per prievartą. Mes turėjome valgyti, kad turėtumėm jėgų pelėdą visą naktį išlaikyti ore. Mes turėjome valgyti visas tas peles, varles ir dar nežinia ką. Fu!“ – Plyvija nusipurtė.

„Ir todėl tu palikai pelėdą?“ paklausiau.

„Ne, ne aš ją palikau. Pelėda mane išmetė.“¹⁴

Į klausimą, ar iš visų išmestų plunksnelių atsiranda tokios mielos būtybės kaip ji, Plyvija atsako, jog „iš kai kurių – taip. Ar iš visų – aš nežinau. Nesu mokslininkė“¹⁵. Ir šį klausimą autorius palieka atvirą.

Pasijuokiamą rinkinio pasakose iš žmonių godumo – noras, jog visi rasos lašeliai virstų deimantais, nepasiteisina: visa taikaus kaimo bendruomenė susipyksta, tad tenka vėl prašyti stebuklus darančio atvykėlio pagalbos (pasaka „Viena diena AKlių kaime“ („Viena diena Dundurciemā“)). Panaudodamas žodžio „plokščias“ dviprasmiškumą, autorius ironizuoja tuštybę – visos tvenkinio žuvys trokšta būti plokščios kaip plekšnės, nes taip esą gražiau (pasaka „Lygintuvo pasivaikščiojimas“ („Gludekla pastaiga“)).

Daug sukurtą pasakų apie įvairius daiktus, jų naudą, paskirtį ar prigimtį, gyvūnų biologiją, metų laikų kaitą. Į pasakojimą įtraukiama Latvijos ir pasaulio geografija. Pavyzdžiui, pasakoje apie vištytę Pongą, lesančią plastmasę ir dedančią stalo teniso kamuoliukus, pasakotojas informuoja, jog tokių kamuoliukų galima įsigyti bet kurioje sporto parduotuvėje „nuo Slampės iki Japonijos. Nuo Smardės iki Kanados. Nuo Džūkštės iki Naujosios Zelandijos“ („Pingos Ponga“ („Pingas Ponga“)). Išdykėliai skalbinių segtukai, atitrūkę nuo virvės, skraido kartu su kregždėmis, kieliomis, kalviukais, sėjikais ir kitais vaikui negirdėtais paukšteliais nuo Tūkumo iki Talsų, nuo Valdemarpilio iki Kolkos. Juos drugelių tinkleliu gaudantis šeimininkas Snapas bėgioja po Latvijos pajūrio miestelius, peršoka ir Lietuvą, ir Lenkiją, kol pagaliau pasiekia Gibraltarą. Skalbinių segtukų gaudymo nuotykis hiperbolizuotai išauginamas iki viso dangaus sijojimo per milžinišką sietą, kol juo netyčia sugaunamas atominis bombonešis, ir tuomet iškyla pavojus visam pasauliui. Iš geografinių tolumų staiga nusileidžiama

į latvių mitologinę pasaulėžiūrą ir vaikiškai naiviai klausiamą: „Galbūt reikėtų parašyti laiškus visoms vyriausybėms? Kad bombonešiai mums nereikalingi, kad visiškai pakanka perkūno“ („Ak, tie segtukai“ („Ak, šie knaži“)).

Knygoje *Pasaka apie pasaką (Pasaka par pasaku, 1996)* skaitytojas supažindinamas su pasakiškai jaukiu ir jautriu mažosios Pasakėlės pasauliu. Vienoje istorijoje kuriama savotiška miško saktmė, paaiškinanti, kodėl paukščiai miške pasakiškai gieda, kitoje – kregždūčių ir žuvelių kilmė, trečioje – kodėl namuose geriausia. Į pasakojimą įtraukiamus veikėjus dažnai sieja asociatyvinis išvaizdos panašumas. Pavyzdžiui, iš Gluosnių Pasakėlės nuskintų gluosnio lapų atsirandančios paprastosios kregždės, iš sidabrinio gluosnio lapų – kregždutės, skrendančios į mėnulį, o iš gluosnio sviruoklio (la. 'liūdesio gluosnio') lapų – kregždutės, panyrančios į tvenkinio vandenį ir įsirausančios į dumblą. Pievos Pasakėlė mėgo vaidinti pievų gėles – persirenginėjo, kaitaliojo skrybėlaites bandydama būti panaši į įvairiaspalves gėles. Atėjus šienapjūtei Pasakėlę nuliūdina pokyčiai, tačiau nusiramimą teikia svaigus vistančios žolės kvapas.

Mažiesiems skaitytojams rašytojas itin išraiškingai nusako sudėtingą žmogaus emocijų skalę: pasiklydusios Pasakėlės akys nelaimingos, tačiau kai ji išgelbėja paukštelį, viena akis pradeda šypsotis, o kai paukštelis parodo kelią namo, šypsosi jau abi. Gluosnių Pasakėlė nerimauja, kad tik nebūtų šalta žiema, kad žuvelės nesusaltų, o iš tiesų neramu ir pačiai, kaip reikės peržiemoti. Obelių sodo Pasakėlė laiminga gyvame natūraliame sode, kuriame visais pavidalais knibžda ir reiškiasi gyvybė, tačiau kai sodas nupurškiamas nuodais, ji nusivilia žmogumi, iškeliauja į pasaulį ieškoti sodo, kuriame vietos užtektų visiems. Pradėjęs lyti lietus susilieja su vienišos Pasakėlės ašaromis. Parodoma vaikams ir vertybinio apsisprendimo likti ištikimam svarba – Ežero Pasakėlė, suviliota gulbių šnekų apie žiemojimą šiltuose kraštuose, leidžiasi su jomis į kelionę, tačiau kai šioms galvą susuka žmonių siūlomas maistas, Pasakėlė ryžtingai pasuka gimtojo ežero link ir yra laiminga dėl savo sprendimo. Pasaka baigiama daugiareikšme išvada: „Tais didžiaisiais ne visuomet galima pasikliauti. Nėra jau taip, kad didelis visuomet yra protingesnis už mažą. Reikia gyventi savo pačios protu!“

Gamtos ir žmonių psichologas

Nė viena Janio Baltvilko knyga apie gamtą nepristato gamtos enciklopediškai – pasakojimas apie gamtą yra nuoširdus ir individualizuotas, pritaikytas prie skaitytojo žinių ir supratimo. Ramus pasakojimo tonas, aprašoma miško spalvų, garsų, kvapų gama veikia kaip psichologo terapija. Įdėmus žvilgsnis į gamtos ir žmogaus gyvenimą padėjo Baltvilkiui sukurti ir įtaigius psichologizuotus pasakojimus apie gyvūnus ar įvairius pasakotojo susidūrimus su jais. Viename pirmųjų realistinės gamtinės prozos rinkinių *Reibenų miško pasakojimai (Reibeņu meža stāsti, 1986)* pasaulis stebimas ir vertinamas vaiko, varnos ar kito gyvūno akimis. Panašiai sukurtas ir gamtinių pasakų rinkinėlis *Trečioji lydekos vasara (Līdakas trešā vasara, 1998)* (pasakojama musės, lydekos, vyšnaitės, rupūžės ir kt. gyvūnų vardu). Jautri gamtinė apysaka apie ornitologo ir dančiasnapio Merguselio (plg. lot. *Mergus serrator*) draugystę, nutrūkusią dėl neatsakingo žmogaus elgesio (paukštis zoologijos sode praryja lankytojo numestas plastmasines šukas), skatina atsitokėti ir gamtos nevertinti vien vartotojiškai (*Merguselis (Mergusiņš, 1997)*). Paskutiniajame rašytojo sudarytame rinkinyje *Žmogus ant žirgo (Cilvēks zirgā, 2004)* išspausdintų realistinių novelių, gamtos apybraižų, miniatiūrų pagrindą sudaro gyvūnų ir žmonių gyvenimo problemų paralelės. Gyvūnas dažnai parodomas kaip daug daugiau regintis ir jaučiantis, nei žmogus galėtų apie tai pagalvoti. Noveleje „Ligoninės parke“ („Slimnīcas parkā“) vienišas senolis gydytojui guodžiasi: „Kol tavo darbas kam nors reikalingas, tol galima gyventi“, o prie ligoninės augančiame medyje nuo seno gyvenusi ir savo poros netekusi kuosa paguodą randa slapta maitindama jos senajame lizde įsikūrusios strazdų šeimos jaunikius. Apybraižos „Nutikimas dobilų lauke“ („Notikums āboliņlaukā“) pasakotoją emociškai sukrečia balandžių poros ištikimybė – vienam žuvus, kitas, ignoruodamas pavojų, nesitraukia nuo medžiotojo. Autofikciniame pasakojime apie senelės mirtį autorius dalijasi ne tik mistine patirtimi (ant klėties, kurioje buvo pašarvota senelė, langelio nežinia iš kur atsirado du balandžiai), bet ir liudija tikėjimą anapusbės egzistavimu („Balandžiai“ („Baloži“)).

Janis Baltvilks. Andrio Eglyčio nuotr.

Baltvilkas ir Lietuva

Anot poeto Rungulio, fonetiniams Baltvilko žaidimams įtakos turėjo domėjimasis latvių ir lietuvių tautosaka¹⁶. Jos skambesį ir dermę ypatingą klausą turėjęs poetas išbandė į latvių kalbą versdamas lietuvių liaudies dainas vaikams, iš pradžių išspausdintas žurnale *Zilīte* (1982, Nr. 8, p. 5–6), vėliau suguldytas į rinkinį *Šoka kiškis, šoka lapė (Danco zaķis, danco lapsa: lietuviešu tautasdziesmas bērniem, 1984)*. Su šiuo rinkiniu poetas važinėjo po Latvijos mokyklas, vaikams pasakojo apie lietuvių tautosaką. Išmėgino Baltvilkas save ir kaip pasakų vertėjas – dirbdamas minėto žurnalo literatūrinės dalies, o vėliau ir vyriausioju redaktoriumi, jis išvertė ir žurnalui pasiūlė kelias animalistines Sigito Poškaus pasakas iš knygos *Trumpos pasakaitės* (1995)¹⁷.

Baltvilkas buvo žinomas Lietuvos kūrėjams, kviečiamas į įvairius tarptautinius renginius (pvz., Tomo Mano festivalį Nidoje), ir nors savo eilėraštyje „Apie smilgas“ („Par smilgām“) jis rašė apie Latvijos ir Lietuvos smilgas, vėlyje viena kitos pusėn palinkusias¹⁸, tačiau į lietuvių kalbą išversta nedaug rašytojo kūrybinių – šiek tiek daugiau suaugusiems skaitytojams, o vaikams – viso labo tik dvylika eilėraščių: trys iš jų pateko į Sigito Gedos išverstų latvių poetų eilėraščių rinkinį *Vaikystės rytmetėliai* (1988), devyni eilėraščiai įtraukti į naująją antologiją *Tirpsta diena kaip ledai* (2023). Pastarojoje pakartotas vienas Gedos išverstas eilėraštis apie vaiko miegą, dieną saugantį miegančius pelėdžiukus (eil. „Kur dieną mano miegelis būna“), o kiti spausdinami pirmą kartą. Knygoje skaitytojai supažindinami su poeto trumpaisiais eilėrašciais-mįslėmis, kviečiančiais mąstyti ir įsitraukti į kūrybinį procesą („Tinklo mįslė“, „Paguodos mįslė“, „Teplionės mįslė“, „Ramybės mįslė“ ir kt., vertė Arvydas Valionis). Kiti eilėraščiai atskleidžia metų laikų spalvas (eil. „Pavasarij“, „Mūsų žemė rudenį“, vertė Audrius Musteikis), juose, žinoma, švilpauja, klykautelija, po dangų nardo paukščiai, „kad žemelei būt lengviau, / kad ji nenugrimztų“ (eil. „Mūsų žemė rudenį“), o kad kregždžiukai neliktų alkani – jiems „muse“ snape neša grafinis Baltvilko eilėraštis „Kregždė“ (vertė Musteikis).

Lietuvių skaitytojui labai mažai pažįstama Baltvilko trumpoji proza. Išversta ir žurnale *Genys* 1998 m. išspausdinta vienintelė rašytojo pasaka „Miško Pasakaitė ir Paukštukas“¹⁹, tačiau ji jau gana giliai pasislėpusi po laiko sluoksniu ir, matyt, laukia pavasario.

Prisistatydamas viename knygų serijos apie lietuvių poetus leidinyje Janis Baltvilkas rašė: „Neturiu nė vieno priešo – nė vieno vienintelio žmogaus, kuriam norėčiau už ką nors atkeršyti. Kai kurių žmonių – tų, kurie mane kažkada mėgino gąsdinti ar tildyti, – man iš tiesų yra gaila. Niekam nepavydžiu – nei tiems, kurie turi storesnes pinigines, nei tiems, kurie talentingesni už mane. Esu parašęs daug menine prasme silpnų eilėraščių, tačiau nėra nė vienos eilutės, dėl kurios man reikėtų teisintis, kad ją esu parašęs verčiamas kokių nors aplinkybių. Ko aš dar noriu? Sukurti kelias geras knygas, iš kurių spinduliuotų meilė. Toji, kuria Dievas mane yra apdovanojęs.“²⁰

Norisi tikėti ir lietuvių skaitytojui palinkėti, jog į jo rankas kada nors atskristų ne pavienės Baltojo vilko plunksnelės, o visas paukštis, lydintis talentingų Latvijos dailininkų iliustracijų. Žinoma, galima teisintis, jog sudėtinga, o kartais net neįmanoma versti savo gimtojoje kalboje gyvenančio rašytojo kūrybą, tačiau ne visuomet reikia versti, kai kada pakanka tik įsiklausyti.

Kuršo varpų skambėjimas²¹

Renda
Rinda
Renda Rinda
Skrunda Renda Rinda
Skrunda Renda Rinda Mordanga
Skrunda Renda Rinda Kazdanga
Dundaga Dundaga Dundaga
Tingere
Stende Pastende
Stende Pastende
Stende Pastende
Dižstende
Pastende Dižstende
Pastende Dižstende

Pastende Dižstende
Nigrande Dižstende
Ūgrande Dižstende
Īvande Dižstende
Tērande Dižstende
Renda Stende
Renda Stende
Renda Stende
Basi

¹⁹ Inese Zandere, Māris Rungulis, „Baltvilka gars“, *Balta Vilka zemeņu lauks: Izstādes katalogs*, Rīga: LNB, 2024, p. 43.

²⁰ Pamiškės žaliasis bamblys (*Meža malas zaļais knauķis, 1979*), *Puošniažygis paspartina žingsnį (Skrējvabole pieliek soli, 1981)*, *Startos sniege (Stērstes sniegā, 1984)*, *Kaip zylutē prie langa (Kā zilīte pie loga, 1987)*, *Žolē visā dienā žalia (Zāle visu dienu zaļa, 1990)*, *Trīsdesimt trys (Trīsdesmit trīs, 1994)*, *Raisto burtininkas (Purva burvis, 1999)*, *Mažoji miško abēcēle (Mazā meža ābece, 2000)*, *Išskalbtas dangus (Izmazgātās debesis,*

2000), *Vilkai tempia malkas (Vilki velk malku, 2003)*, in Regina Kvašytė, „Jānis Baltvilks“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2024-09-18*, interneto prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/janis-baltvilks/> (žiūrėta 2024-10-01).

³ Premijos pirmtakė – 1994 m. IBBY Latvijos skyriaus įsteigta Pavasario premija (*Pavasara balva*), kurios vienas iš laureatų buvo ir Janis Baltvilks. Premijos laureatams būdavo dovanojama keraminė vaza – pražydusi šluota, in *Baltā Vilka zemeņu lauks: Izstādes katalogs*, Rīga: LNB, 2024, p. 6.

⁴ *Rutulinis žaibas į sielą: XX–XXI amžiaus latvių poezija*, [sudarė ir vertė Arvydas Valionis], Vilnius: Homo liber, 2019, p. 171.

⁵ Ilze Stikāne, *Vertību pasaule latviešu bērnu literatūrā*, Rīga: RaKa, 2005, p. 44.

⁶ *Ibid.*, p. 45.

⁷ *Rutulinis žaibas į sielą: XX–XXI amžiaus latvių poezija*, p. 172.

⁸ Gunārs Daija, „Baltvilks“, *Atklājums: populārzinatniskis mēnešraksts*, 1991, jūlijs, p. 45.

⁹ In Žiogai ir žvaigždēs (*Sienāži un zvaigznes*), Rīga: apgāds „Zilīte“, 1992, p. 4.

¹⁰ Pavyzdžiai iš Janio Baltvilko knygos *Raisto burtininkas (Purva burvis, 2024)*.

¹¹ Ilze Stikāne, *Vertību pasaule latviešu bērnu literatūrā*, Rīga: RaKa, 2005, p. 53.

¹² Inese Zandere, Māris Rungulis, „Baltvilka gars“, *Balta Vilka zemeņu lauks: Izstādes katalogs*, Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2024, p. 43.

¹³ Inese Zandere, „Plāksnīte, kas labi redzama putniem. Tagad Jāņa Baltvilka vārdā ir nosaukta latviešu bērnu literatūra“, *Baltā Vilka zemeņu lauks: Izstādes katalogs*, Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2024, p. 11.

¹⁴ In Jānis Baltvilks, *Plīvija un citas pasakas*, 2000, p. 15–16. Čia ir toliau – Kristinos Vaisvalavičienės vertimas.

¹⁵ *Ibid.*, p. 16–17.

¹⁶ Rūta Laima Bērziņa, „Cīrulī, atnāks, zaļš, gaisma“, *Jaunā Gaita*, 2004, Nr. 1, p. 19.

¹⁷ Sigis Poškus, „Vai esi dzirdējis?“, „Par kaķi Sliktuli“, „Vidis un zirnīs“, [vertė Janis Baltvilks], *Zilīte*, 1998, Nr. 2, p. 14–15, interneto prieiga: <https://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=r#panel:pp|issue:272471|article:DIVL162|page:16|query:lietuvie%C5%A1u%20BALTVILKS%20> (žiūrėta 2024-10-18).

¹⁸ Janis Baltvilks, „Apie smilgas“, [vertė Arvydas Valionis], *Metai*, 2018, Nr. 3, p. 6, interneto prieiga: <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=2598> (žiūrėta 2024-10-18).

¹⁹ Janis Baltvilks, „Miško Pasakaitė ir Paukštukas“, [iš latvių kalbos vertė Šiaulių universiteto studentai], *Genys*, 1998, Nr. 3, p. 43.

²⁰ Jānis Baltvilks, *Laimīga cilvēka dzīvesstāsts un 33 dzejoļi*, Rīga: Liktenstāsti, 1997, p. 28.

²¹ Jānis Baltvilks, „Kurzemes zvanu spēle“, *Purva burvis*, Rīga: Zvaigzne ABC 2024, p. 20–21. Eilėraštyje minimi Kuršo vietovardžiai. Skaityti reikia kirčiuojant pirmąjį skiemenį, brūkšneliu paženklintos raidės tariamos ilgai (Kristinos Vaisvalavičienės pastaba).

Naujojo didaktizmo objektas – mirties ir gedulo reprezentacija šiuolaikinėje lietuvių vaikų ir paauglių literatūroje

ALEKSANDRA STRELCOVA
(Vilniaus universitetas)

„Senas, žymintis skausmą žodis *dol* arba *doel* išliko mūsų kalboje, tik įjogi siauresnę prasmę, kurią atpažįstame žodyje *deuil* (gedulas – aut. past.)“.

„Didaktinis – žodis, dažnai vartojamas kalbant apie tekstus, kurie yra taip perkrauti pamokančia ar faktine medžiaga, kad pranyksta visos grakščios ir mielos detalės, tekstas tampa pompastiškai nuobodus ir pamokslaujantis“.

Raktažodžiai: literatūra vaikams ir paaugliams, mirtis, gedulas, naujasis didaktizmas.

ANOTACIJA

Pastaraisiais metais mirties ir gedulo temos tapo garsios, ryškios ir atviros, o naujoji didaktizmo forma, atvirkščiai, pradėjo žaisti slėpynių su skaitytoju. Šio straipsnio tikslas yra pažvelgti atidžiau į tai, kaip per mirties ir gedulo temų reprezentacijas vaikų ir paauglių literatūroje pasireiškia naujasis didaktizmas, kokia mirties ir gedulo samprata yra formuojama. Problema atsiranda tada, kai ne iki galo pažįstamas objektas skaitytojui vaikui ir (ar) paaugliui yra perteikiamas taip, kad pasąmoningai pradedama formuoti jo nuomonė. Pirmoje straipsnio dalyje pristatoma naujojo didaktizmo samprata ir pagrindiniai būdai, kaip jis pasireiškia tekste. Antroje straipsnio dalyje (antrame ir trečiame skyriuose) konkrečių kūrinių analize parodoma, kaip naujasis didaktizmas formuoja mirties ir gedulo sampratą. Straipsnyje analizuojamos dvi knygos – Evelinos Daciūtės *Duobė* (2021) ir Juozo Gaižausko *Antarktidos indėnai* (2023).

Įvadas

XXI a. vaikų ir paauglių literatūra išsiskiria drąsa ir ribų tarp teksto ir numanomo skaitytojo (vaiko ir (ar) paauglio) nykimu. Tai priimanti, atliepanti ir reaguojanti literatūra. Bent taip atrodo. O kaip yra iš tiesų? Galbūt tam tikrais atvejais skaitytojai turėtų prisiminti, kad ne kiekviena autoriaus tekste perteikta mintis yra vertinga, o kartais tai, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip švelnus paskatinimas, yra itin tikslingas siekis įteigti pasirinktą mąstymo ir pasaulio suvokimo būdą? Šie klausimai yra aktualūs ne tik tyrinėjant vaikų ir paauglių literatūrą kaip reiškinį, bet ir žvelgiant į atskirų temų atskleidimą tekste.

Pastaraisiais metais mirties ir gedulo temos tapo garsios, ryškios ir atviros, o naujoji didaktizmo forma, atvirkščiai, pradėjo žaisti slėpynių su skaitytoju. Problema atsiranda tada, kai suaugęs žmogus ir jo diegiamos vertybės taip gerai paslepamos tekste³, kad skaitytojas vaikas ir (ar) paauglys pats to nesuvokdamas praranda laisvę sutikti arba atmesti tokio teksto tiesas ir pasąmoningai jas priima. Šio straipsnio tikslas yra pažvelgti atidžiau į tai, kaip per mirties ir gedulo temų reprezentacijas vaikų ir paauglių literatūroje pasireiškia naujasis didaktizmas ir kokia mirties ir gedulo samprata yra formuojama. Straipsnyje bus analizuojamos dvi knygos – Evelinos Daciūtės *Duobė* (Vilnius: Aukso žuvys, 2021, iliustruotoja

Julija Skudutytė) ir Juozo Gaižausko *Antarktidos indėnai* (Vilnius: Alma littera, 2023).

Mirties, gedulo temos vaikų ir paauglių literatūros tyrimuose sulaukia nedaug dėmesio. Nors šiuolaikinėje literatūroje nebesakojama, kad (perfrazuojant Philippe'ą Ariésą) senelis išvyko į labai ilgą kelionę ar ilsisi gražiam sode, kur auga sausmedis⁴, šių temų tyrinėjimuose išlieka nutylėjimo, nejaukos jausena. Kaip pastebi paauglių literatūros tyrėja Kathryn James, tikriausiai (suaugusiems – aut. past.) mirties temos ir vaikų susiejimas kelia nerimą. Pavyzdžiui, kai kurie kritikai teigia, kad mirties tema nėra tinkama nei vaikams, nei jiems kuriamoms istorijoms: ji yra per daug liguista, per skausminga arba gali sukelti psichologinę žalą. Kiti mano, kad pateikdami jauniems žmonėms atvirus ar smurtinius mirties vaizdus tik skatiname didesnį smurtą. Teigiama, kad taip susipažinę su mirtimi vaikai praranda galėjimą būti šokiruoti arba suvokti jos baigtinumą⁵. Vis dėlto reikia pripažinti, kad mirtis ir su ja siejami procesai ir ritualai yra neišvengiama gyvenimo dalis: „Asmuo negali tapti visaverčiu suaugusiuoju, jei jis nepripažįsta mirties kaip autentiškos gyvenimo palydovės“⁶.

Didaktizmas kaip vaikų literatūros pagrindas buvo ir tebėra tyrinėjamas daugybės mokslininkų visame pasaulyje. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad kai kalbama apie XXI a., didaktizmo tema gali būti siejama su skirtingais galios teorijos aspektais (Robertos Seelinger Trites, Marios Nikolajevos, Clémentine Beauvais darbai), jam artimas jau minėtas Perry Nodelmano „paslėpto suaugusiojo“ (angl. *Hidden Adult*) konceptas. Lietuvoje didaktizmo ir naujojo didaktizmo temą plačiai tyrinėja prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė, šia tema pastaraisiais metais pasirodė Kristinos Tutlytės straipsnis „Didaktizmas lietuvių vaikų literatūroje: ar naujaisi kūriniai vis dar moko?“ (*Rubinitis*, 2022, Nr. 3 (103)).

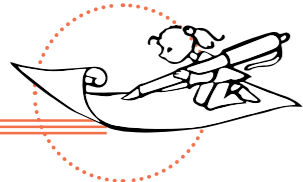
Naujojo didaktizmo samprata

Didaktizmas kaip priemonė pamokymams perteikti dažniausiai siejamas su vaikų literatūra. Mokslininkė, galios ir laiko santykio literatūroje vaikams tyrinėtoja Clémentine Beauvais, kalbėdama apie didaktinio diskurso vertę, išskiria tris kritines pozicijas. Pirmoji yra pedagoginis požiūris, skatinantis aiškiai ugdomąsias vaikų literatūros formas kaip vertingą žinių perdavimą suaugusiojo vaikui. Šiuo požiūriu vaikas vienu metu ir įgyja daugiau žinių, ir pradeda geriau suprasti praeities žinių trūkumą, todėl jis yra skatinamas augti ir suprasti, kad žinojimą visada galima praplėsti. Suaugusieji kalbėtojai yra matomi kaip geranoriški žinių davėjai ir didaktinės patirties orga-

nizatoriai⁷. Antrasis požiūris atskleidžia, kad didaktinis impulsas yra vienas iš būdų, kuriuo iš dalies sustiprinamas suaugusiųjų normatyvumas ir *galia*. Pasak Beauvais, tai vyksta tik tam tikru aspektu, nes proceso metu (net tada, kai perduodamos žinios) vaikas pradeda pastebėti atotrūkį tarp pilnametystės ir vaikystės. Čia yra svarbi teorinė aetonormatyvumo prieiga, kai žinios tapatinamos su amžiumi ir patirtimi – per tai amžius tampa didesnės galios turėjimo sąlyga⁸. Abiem atvejais esmė priklauso nuo intencijos – ar kieno nors žinių spragos nustatymas ir pašalinimas yra altruizmo, ar priespaudos aktas⁹. Problema atsiranda tada, kai dėl išorinių įtakų nesugebama išlaikyti balanso tarp galios pasidalyti turimomis žiniomis, noro įtikti suaugusiems literatūros kritikams ir numatytos auditorijos poreikių patenkinimo. Trečios pozicijos centre yra ne perduodamos žinios, o didaktiniame projekte esanti pusiausvyra tarp įsivaizduojamo suaugusiojo ir vaiko laikinumo (angl. *Equilibrium of adult and child imagined temporalities in the didactic project*¹⁰). Remiantis šiuo požiūriu didaktiniame diskurse galios pusiausvyra tarp kalbančiojo ir adresato mažiau priklauso nuo tarp jų esančio atotrūkio nei nuo abiejų dalyvių žinojimo moduliacijos dabartyje ir ateityje. Ir tai nėra nei nesavanaudiškos suaugusiojo pastangos, nei priespaudos siekis pasitelkiant manipuliaciją. Tai atskleidžia suaugusiojo vidinį nerimą, siejamą su jo žiniomis ir patirties bagažu¹¹: sunkiai suvaldomą jausmą, kad reikėtų kažką su tuo daryti¹².

Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad literatūroje vaikams ir paaugliams dažniausiai perteikiamos visos trys pozicijos, tačiau skirtingu lygmeniu. Vis dėlto sunku paneigti Beauvais mintį, kad suaugusiųjų autoritetas ne visada yra visagalis, manipuliuojantis, autoritarinis, represinis subjektas: šiuolaikinės vaikų literatūros didaktinio diskurso širdyje, net pačiu didaktiškiausiu atveju, glūdi galių įtampa – laiko nulemtų galių – tarp autoritetingo suaugusiojo ir jo trokštamo adresato, galingo vaiko (angl. *Mighty child*)¹³. Taigi numanomas skaitytojas – vaikas ar paauglys – turi sąlyginę galią priimti arba atmesti jam perteikiamą žinojimą. Tik ne visada ja pasinaudoja, nes suaugusiojo pasirinktos teksto strategijos tiesiog nesukuria pasirinkimo galimybes.

Julie Cross straipsnyje „Neišvengiamas ir neapeinamas didaktizmas šiuolaikinėje populiariojoje prozoje paaugliams“ rašo apie *naująjį didaktizmą*, kuriamą per autoriaus sąmoningai arba pasąmoningai pasirenkamas kompleksines pasakojimo konstravimo priemonės, skatinančias tikslinės auditorijos (vaikų ar paauglių) savarankišką teksto interpretacijas ir aktyvų prasmės kūrimą. Pasak jos, ši nauja didaktizmo forma yra potencialiai

pavojinga, nes sunkiau identifikuojama ir priimama pasąmoningai¹⁴.

Naujasis didaktizmas gali būti pateikiamas kaip šiuolaikinės literatūros paaugliams privalumas ar net priemonė, padedanti geriau perteikti sudėtingas, anksčiau tabu laikytas temas. Pavyzdžiui, paauglių literatūros tyrėja Sara Hutchinson, analizuodama, kaip literatūroje paaugliams reprezentuojama sekso tema, priėjo prie išvados, kad romanuose paaugliams galima išvengti atviro didaktizmo ir sukurti palankią mokymosi erdvę kuriant pasakojimą, kuriame aiškiai kalbama apie visas seksualumo formas, o skaitytojas yra įtraukiamas į sudėtingą, tikrovišką istoriją. Tai geriausiai galima pasiekti pasitelkiant pasakojimą pirmuoju asmeniu. Intymumas, kurį sukuria ši literatūrinė technika, leidžia tiek skaitytojui, tiek autoriui užmegzti glaudų ryšį su pagrindiniu veikėju ir išgyventi autentiškos patirties jausmą. Nenaudojant suaugusiojo balso, nestatant barjero tarp autoriaus ir veikėjo, taigi tiesiogiai neįterpiant suaugusiųjų lūkesčių, paaugliui gali būti suteikiami jo balsas ir patirtis. Hutchinson manymu, taip pašalinami suaugusiųjų lūkesčiai, romantizavimas ir apibūdinama *tikroji* veikėjo patirtis („realistiška seksualinės patirties interpretacija, nors ir vieno veikėjo požiūriu¹⁵“). Pripažinus šių aprašymų vertę ir užtikrinus, kad jie būtų gerai parašyti, skaitytojams būtų pateiktas saugus, estetiškas ir įvairialypis informacijos šaltinis¹⁶. Būtent šioje *autentiškoje patirtyje* Cross ir įžvelgia didžiausią naujojo didaktizmo grėsmę: tai yra daugiau nei kalbėjimas už vaikus literatūroje ir netgi daugiau nei tik balso suteikimas. Tai yra daugiau nei tik tinkamų visuomenės vertybių parodymas vaikams, pateikiant gerą modelį kaip pavyzdį. Autorė tai interpretuoja kaip *naują paslėptą autoriaus ideologiją* (angl. *a new hidden authorial ideology*). Šioje ideologijoje pasąmoningai išpažįstama, kad skaitytojai vaikai gali ir turi patys apsispręsti. Ir tai daroma iš dalies įtraukiant kompleksiškas, išlaisvinančias naratyvo strategijas, įgalinančias vaikus kvestionuoti autoriaus ideologijas. Problema, kad tokiam pasakojime išnyksta bet kokios tiesioginės autoriaus gairės¹⁷. Vis dėlto tai nereiškia, kad skaitytojo vaiko sprendimui nėra daroma jokia įtaka. Vienas iš būdų, kaip naujasis didaktizmas ir minėtas tiesioginių autoriaus gairių atsisakymas pasireiškia tekste, yra pasakojimo kaip *naujojo apkabinimo* (angl. *New Embrace*) konstravimas. Tai nebėra guodžiantis (galbūt globojantis) ranka ant peties. Greičiau tai yra draugiška, bet vadovaujanti ranka, galinti paskatinti ar net sugundyti vaiką eiti nurodytu keliu. Pasak Cross, šis veiksmas yra netgi daugiau nei skatinimas prisijungti prie aukščiau (tarsi kalno viršūnėje, kai tuo metu vaikai

dar yra papėdėje – aut. past.) esančių suaugusiųjų, kad vaikai galėtų geriau matyti savo kelią. Toks požiūris gali būti siejamas su šiuolaikinės Vakarų visuomenės tikėjimu, kad vaikai turi pakankamai įgūdžių suprasti ir pritaikyti sudėtingesnes bei pažangesnes gyvenimo kelio pasirinkimo strategijas, nei anksčiau buvo manyta. Drauge tai gali reikšti, kad vertinant suaugusiųjų požiūriu atrodo, jog su vaikų nuostatomis kažkas yra ne taip¹⁸. Beauvais, žvelgdama per egzistencialistinę mąstymo paradigmą, šį skatinimo prisijungti prie suaugusiųjų santykį aiškina kaip suaugusiųjų troškimą ir išlaikyti vaiką jų sukurtame projekte, ir išsviesti jį į nepažįstamą ateitį. Vienu metu jį pripažinti ir kaip galintį veikti, ir paversti jį instrumentu. Būtent per šį santykį atsiranda didaktinis kalbėjimas, kai simboliniai kalbėtojo ir adresato statusai vienas kito atžvilgiu reikalauja koreguoti įprastą kalbančiojo diskursą, kad jis atitiktų įsivaizduojamus adresato poreikius. Didaktizmas yra pabrėžiamas (temos kontekste) atotrūkio tarp kalbančiojo ir adresato turimų žinių. Pasak mokslininkės, žinios yra ne tik informacija – jų dalis yra ir neįvardijamas emocijų bei įsitikinimų bagažas, įgyjamas per patirtį. Didaktinis diskursas pradeda veikti tada, kai kalbėtojas siekia sumažinti šį atotrūkį, suteikdamas žinių ar žinias įgalinančių įrankių¹⁹. Šioje vietoje reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad literatūroje paaugliams, kitaip nei vaikų literatūroje, skatinimo motyvas yra daug stipresnis. Čia nebelieka suaugusiųjų troškimo išlaikyti veikėją paauglį (ir drauge – numanomą skaitytoją) sukurtose realybėje. Būtent per naujojo didaktizmo suteiktas priemonės (tikriausiai viena iš svarbiausių yra pasakojimas pirmuoju asmeniu) konstruojamas būtino pokyčio, augimo diskursas, kurio centre – disciplinos ir baumės momentas²⁰.

Artimojo netektis kaip žingsnis suaugusiųjų pasaulio link

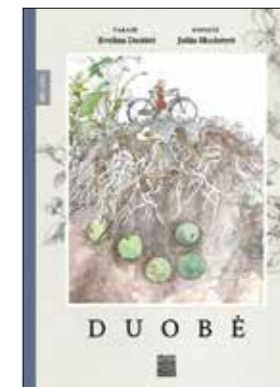
Maždaug nuo devynerių metų vaikai pradeda suprasti, kad mirtis yra nepakeičiama, neišvengiama ir universalu. Tai suvokimas, nuo kurio niekas nėra apsaugotas. Tuo metu, kai pradeda formuotis šis suvokimas ir atsirasti empatija, vaikai pradeda jausti mirties baime, kurią jie orientuoja į mirties personifikavimą – šešėlinės figūros, skeleto ar klouno²¹. Tikriausiai viena žinomiasių šios tematikos knygų yra vokiečių rašytojo ir dailininko Wolfo Elbrucho 2007 m. sukurta paveikslėlių knyga *Antis, Mirtis ir tulpė* (liet. vert. – 2018). Filosofiniame pasakojime, kurio pagrindiniai veikėjai (kaip galima suprasti iš pavadinimo) yra personifikuotos Mirtis ir Antis, mirtis interpretuojama kaip kažkas, kas visada yra šalia, o bet kokia gyva būtybė

eina per gyvenimą jausdama nuolatinį santykį su savo ir aplinkinių mirtingumu.

Literatūroje vaikams mirtis vaizduojama kaip ciklo dalis, nuolatinis gyvenimo procesas. Supratimo apie mirtį formavimasis tampa vienu iš atsiskyrimo nuo tėvų etapų²². Pirmasis susitikimas su mirtimi ir jos sukeltu skausmu vaizduojamas ir Daciūtės knygoje *Duobė*. Joje pasakojimas konstruojamas iš laiko perspektyvos ir tai leidžia geriau suprasti, kokią įtaką netektis daro žmogaus gyvenime. Net ir po daugelio metų pasakotoja vis dar jaučia praeities, mirusio senelio, su juo siejamo jausmo ilgesį, kuris transformuojasi į pažįstamą melodiją: „O kartais, paprastai pavasarį, išgirstu tarsi iš toli atsklindančią pažįstamą dainos melodiją. Tik ausis niekaip žodžių nepagauna.“²³

Vieną pavasario dieną miršta pasakotojos senelis. Jai šešeri, tai pirmoji tokio pobūdžio patirtis, todėl suprantama, jog mergaitė nežino, koks yra deramas (arba kitaip – norminis) elgesys gedulo metu. Sutrikusio vaiko akimis fiksuojama tėvų reakcija: „Mama verkė, o tėtis labai stipriai spaudė lūpas.“²⁴ Tačiau jų jausmai ir lieka jų, mergaitė tebeturi tik savo žinojimą, todėl jos reakcija į autobuse girdimas kitų netekčių istorijas yra natūrali: jeigu jai atrodo, kad tai juokingas pasakojimas, ji juokiasi. Šioje situacijoje galima pamatyti, kaip veikia naujasis didaktizmas. Skaitytojui nėra paaiškinama, kad „esant gedului reikėtų laikytis rimties“. Vietoje to parodoma, kas nutinka, kai elgiamasi nederamai: pasakotoja ir jos sesė juokiasi, todėl mama jas subara. Taigi sukuriama disciplinuojantis, pamokantis momentas, o skaitytojas tarsi pats padaro išvadas ir atranda, koks yra norminis elgesys.

Svarbi pasakojimo dalis – senelio laidotuvės, nes čia susitinka vaiko iš praeities ir dabartyje esančio suaugusiojo žvilgsniai. Tekste veiksmas nupasakojamas vaiko požiūriu: suaugusieji rūko, verkia, kalbasi, o vaikai žaidžia, į kišenės kraunasi maistą ir viską interpretuoja remdamiesi savo žinojimu: „Senelis gulėjo dėžėje, jo rankos ilsėjosi ant krūtinės (...), į miegantį man jis nebuvo panašus. Miegantys žmonės atrodo kitaip.“²⁵ Iliustracijose skaitytojui pateikiamas detalus pašarvoto senelio ir šviežiai supilto kapo vaizdas. Verta atkreipti dėmesį į tai, kaip kalkinio popieriaus įklijijoje yra nupiešta močiutė: ji tarsi atskirta nuo visų savo gedulo, tapusi *nepaguodžiamo skausmo simboliu*²⁶. Visa tai matoma suaugusiojo žvilgsniu, kuriame slypi per laiką atsiradęs brandus mirties, laidotuvių tradicijų, skausmo supratimas, netgi, galima sakyti, savotiška praeities nostalgija, su vaikyste siejamu nežinojimu ir nekaltumu. Suaugusiems skaitytojams sukuriamą galimybę grįžti į savo vaikystę, kai laidotuvės atrodyda-

Dail. Julija Skudutytė

vo beveik identiška, iš naujo išgyventi juos formavusias patirtis, galbūt net susitaikyti su tokio pačiu, niekada jų nepalikusiu skausmu.

Lūžinis, perėjimo iš atsiveikinimo su mirusiuoju į gyvenimą po jo mirties momentas įvyksta tada, kai užkasamas karstas. Mergaitė negali paaiškinti to, ką jaučia, tik kad „kažkas sunkaus ir trukdančio kvėpuoti atsigulė ant mano širdies“²⁷. Taip prasideda gedulas. Atrodo, kad laikas eina kaip visada, tačiau visi suaugusieji yra labai liūdni, todėl vaikai nuolat pabėga iš namų žaisti į kaimą. Čia svarbūs du dalykai. Pirmas – nesuprastas, nepaaiškintas suaugusiojo liūdesys, skausmas vaikui gali atrodyti baugus. Antras – per pagrindinę knygos metaforą, kad skausmą galima užkasti²⁸, pasireiškia naujasis didaktizmas. Netyčia nugirstas tėtis ir senelio brolio pokalbis, duobės kasimas ir skausmo dydžio matavimas vaikui supranta-tamas pavyzdžiais – tai yra tas *naujasis apkabinimas*, kuris nejučia tempia vaiką suaugusiojo pasaulio link: „– Tėti! – labai garsiai, kad mane išgirstų, sušukau aš. – Tai tau skauda iki Afrikos? Tyloje išgirdau, kaip jis sušniurkščioja nosim.“²⁹ Tėčiui atsiveikinant su savo skausmu, pasakotojos gyvenime įvyksta vienas iš svarbiausių pokyčių – ji pradeda suprasti ne tik kitų, bet ir savo mirtingumą: „Nes jei jau senelis dingo, tai gali dingti bet kas. Ir mama. Ir tėtis. Ir aš?!“³⁰ Tai akimirka, kurios metu pasikeičia net ir laikas – nuo šiol pasakotoja tampa ta, kuri eina link mirties. Per ją paaiškinama, kodėl senelio mirtis yra tokia svarbi, kodėl net ir suaugusieji jaučia netekties skausmą, o vaikystėje gyveno suprastdami, kad jau niekada nebus taip, kaip buvo, kad „kažko visą laiką trūko“³¹.

Mirtis kaip kelionė į stebuklinį pasaulį

Pasak Trites, mirtis literatūroje paaugliams vaizduojama kaip kelianti grėsmė, kaip patirtis, kuri yra baigtinė. Cikliška, pasakinį laiką keičia linijinis, o tos linijos

Viršelio iliustr. Natalia Hubbert

pabaigoje veikėjo laukia mirtis. Būtent mirties reprezentacija yra tai, kas literatūrą paaugliams išskiria iš vaikų ir suaugusiųjų literatūros. Vaikų literatūroje mokymasis apie mirtį simbolizuoja tam tikrą atsiskyrimą nuo tėvų, suaugusiųjų literatūroje susidūrimas su mirtimi vyksta skirtingais požiūriais, o literatūroje paaugliams mirtis dažnai vaizduojama per brendimo, tapimo suaugusiuoju prizmę. Tam, kad galėtų suaugti, veikėjas paauglys turi suvokti mirtingumo nuolatumą ir save kaip einantį link mirties³². Gaižausko romanas *Antarktijos indėnai* yra teorijas griaunanti literatūra paaugliams, nes ji turi dvigubą adresatą (suaugusiuosius ir paauglius), joje atsiranda maginei fantastikai būdingas antrinis pasaulis, per kurį pagrindiniam veikėjui – paaugliui Kleopui – mirtis ir mirties laikas tampa baigtinis, o ne ciklinis. Taigi pasakinis pasaulis įgalina veikėją sugrąžinti atgal į vaikystę ir taip atitraukti nuo liūdnos, gąsdinančios ir (remiantis šia knyga) netgi tragiškos suaugusiųjų pasaulio realybės.

Antarktijos indėnuose paauglys Kleopas per gana trumpą laiką susiduria su dviejų artimųjų netektimis – bendravardžio senelio ir vyresnės sesės Upės. Senelio mirtis dar gali būti paaiškinama ir siejama su nelaimingu atsitikimu, o vyresnės sesės mirtis yra tai, ką galima pavadinti netinkama, per daug ankstyva, todėl daug labiau sukrečiančia mirtimi: „Tau nepasisekė, mielas vaike, nes nutrūkusį gija atėmė iš tavęs laiką.“³³ Šiuos žodžius pasako senelis – jis kalba ne tik apie Upės mirtį, bet ir apie simbolinį Kleopo perėjimą iš vaikystės ir paauglystės į suaugusiųjų pasaulį. Drauge Kleopui suteikiamas įrankis – fantastinis Antarktijos pasaulis, užmaskuojantis mirties baigtinumą ir leidžiantis grįžti atgal, į pasakų laiką, kuriame mirtis nėra absurdiškas, nepaaiškinamas dalykas, o tik gyvenimo etapas, priemonė persikelti kitur. Jame Kleopas nebėra tik vaikas, nuo kurio suaugusieji slepia dalykus. Jis yra svarbus, nes jis yra Vedlys – asmuo, kuris palydi (taip pat

ir savo seserį) į kitapus esantį Antarktijos pasaulį. Antrinio pasaulio struktūra ir tuo, kaip mirties akivaizdoje susiejami brolis ir sesuo, knyga primena Astridos Lindgren *Brolius Liūtaširdžius* (1973, liet. k. – 1979, 2007). Lindgren sukūrė pasakų šalį Nangijalą, apie kurią Junatanas pasakoja savo jaunesniui, tuberkulioze sergančiam broliui Skrebučiui (Karlui). Netikėtai gaisro metu žuvus Junatanui, o vėliau dėl ligos mirus ir jo broliui, Nangijala tampa ta vieta, kurioje jie vėl susitinka. Tiek Gaižauskas, tiek Lindgren atsisako tradicinės krikščioniškos pomirtinio pasaulio vizijos. Veikėjai yra perkeliama į pasakos erdvę, kurioje vyksta kovos, gyvena drakonai, vaikams suteikiama išskirtinė galios.

Senelio figūra ir per jį atsiradęs antrinis pasaulis tampa priemone, įgalinančia konstruoti nuotolį tarp tradicinės mirties sampratos ir paaugliui pateiktos bei jo priimtos pozicijos mirties atžvilgiu. Šiame procese ir atsiskleidžia naujasis didaktizmas. Skaitytojui (tiek paaugliui, tiek suaugusiajam) pirmojo asmens pasakojimas, Kleopo žvilgsnis parodo, koks pasaulis yra, kai tiki Antarktida, ir kaip jis atrodo, kai netiki. Pavyzdžiui, scena, kai patvirtinama, kad sudegę palaikai yra senelio: „Niekas per daug nesigilino ir, nusprendę, kad tai senelio palaikai, suskubo gedėti ir ruošti laidotuvėms. Mama puldinėjo iš ligoninės į namus ir juodo akyse. Tėtį užgriuvo kiti rūpesčiai, nes turėjo kremuoti jau sudegusius palaikus. Keisti tie žmonės, pamaniau tai išgirdęs: degina antrą sykį, lyg vieno būtų maža.“³⁴ Kitas pavyzdys yra senelio laidotuvės, kurių metu Kleopas prisiima daugiau žinančiojo poziciją ir tik imituoja skausmą, pakartodamas kitų išraiškas.

Vis dėlto tikroji netekties našta perteikiama sesės mirties scenoje. Joje atsiranda skubėjimo, nerimo ir skirtumo tarp Kleopo pozicijos *čia* ir *ten*. Jis vėl vaikas, savo buvimu trukdantis gydytojams. Persikeliant į Antarktidą jis tampa galingu Vedliu, kurio pasirodymas nulemia tuo metu vykstančio mūšio baigtį. O mirtis – tai mama pa juodusiu veidu, visiškas minčių netekimas, kančia ir stovėjimas viena sekunde trumpiau, nei mirtų iš skausmo³⁵. Kai paauglys akis į akį susiduria su mirtimi, kai net senelio sukurtas pasaulis nebepadeda pabėgti, pasislėpti nuo realybės, įvyksta tikrasis pokytis, virsmas iš vaiko, paauglio į suaugusįjį: „Visa savo mažyte siela staiga vėl pajutau tų pasaulių ribą. Ji smelkėsi kiuram per kūną, vis tvodama per paširdžius ir tirpdama ašaromis aimanavo tokią gėlą, kurią sunkiai kvėpuodamas vos galėjau pakelti.“³⁶ Ir Daciūtės, ir Gaižausko kūriniuose tikrasis netekties skausmas perteikiamas kaip (kol kas) per sunkus vaikui suprasti ir pakelti. Knygų veikėjus nuo šio skausmo iš dalies apsaugo buvimas arčiau vaikystės – laiko, kai

daug lengviau kurti ir perkurti realybę. Drauge abu autoriai mirties patirtį mato kaip auginančią ir keičiančią. *Antarktijos indėnai* užbaigiami žvilgsniu į ateitį, kurioje Kleopas mato, kaip po truputį tėvai išbrenda iš juos apėmusio liūdesio, mama kartais net nusišypso. O jis tęsia gyvenimą remdamasis senelio sukurtu žinojimu, kad sesuo yra kitur, Antarktidoje. Būtent tas žinojimas siejamas su augimu, padedančiu įveikti skausmą: „Nežinau, ar suaugusieji tai gali, labai viliuosi, kad gerai susikaupe įstengtų, juk tereikia tiek nedaug, užtenka paaugti bent aštuoniais centimetrais ir tada nustoja skaudėti.“³⁷

Apibendrinimas

Naujasis didaktizmas kaip priemonė mirties temai perteikti literatūroje vaikams ir paaugliams gali būti vertinamas dvejopai. Viena vertus, pasitelkus naują didaktizmą galima atsargiai, jautriai ir atvirai kalbėti apie itin sudėtingus dalykus. Kita vertus, šis naujasis apkabinimas ir skaitytojo vedimas pirmyn gali tapti vienpusišku, tikslingu ir kartais net pavojingu asmeninio požiūrio diegimu. Ir čia jau reikalingas literatūros tyrėjų, profesionalų balsas, padėsiantis skaitytojams (pirmiausia – tėvams) lavinti kritinio skaitymo įgūdžius ir atpažinti tekste slypinčias grėsmes (jei tokių yra).

¹ Philippe Ariés, *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*, [iš prancūzų kalbos vertė Birutė Gedgaudaitė, Dalia Šarkūnaitė], Vilnius: Baltos lankos, 1993, p. 224.

² „Didactic: The Arts“, *Britannica*, interneto prieiga: <https://www.britannica.com/art/didacticism> (žiūrėta 2024-09-17).

³ Vaikų literatūros tyrėjas Perry Nodelmanas tradicinei šio santykio formai įvardyti vartoja „paslėpto suaugusiojo“ (angl. *Hidden Adult*) terminą, apibūdinantį procesą, kurio metu suaugęs žmogus, prisidengęs vaikiškumu, savo galias panaudoja palaikydamas suaugusiųjų normas. Pasak jo, vaikų literatūra vienu metu yra linkusi ir švęsti, ir menkinti tiek vaikystės troškimą, tiek suaugusiųjų žinias. Kaip didaktinė literatūra – suteikdama vaikams žinojimą, kuris, suaugusiųjų manymu, jiems yra reikalingas, ji nori paskatinti vaikus nustoti būti vaikiškus ir išmokti būti geresnius ir kitokius. Kaip vaikystės norų išsipildymo fantazija – suteikti vaikams (suaugusiųjų manymu) reikalingą apsaugą nuo tam tikrų žinių ir leisti pasinerti į vaikiškumą, kuris, kaip mano ar tikisi suaugusieji, jiems patinka, ji nori, kad vaikai liktų tokie patys nuostabūs, kokie jau yra. Taigi vaikų literatūra iš prigimties ir iš esmės yra dviprasmiška, jos dviprasmiškumas atsiranda dėl šių traukų priešingomis kryptimis (iš: Perry Nodelman, *Hidden Adult: Defining Children's Literature*, Baltimore: JHU Press, 2008, p. 130).

⁴ Philippe Ariés, op. cit., p. 237.

⁵ Kathryn James, *Death, Gender and Sexuality in Contemporary Adolescent Literature*, New York: Routledge, 2011, p. 2.

⁶ Lesley D. Clement, „Death and the Empathic Embrace in Four Contemporary Picture Books“, *Bookbird*, Nr. 51.4, 2013, p. 7.

⁷ Clémentine Beauvais, *The Mighty Child. Time and Power in Children's Literature*, Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2015, p. 86.

⁸ Vis dėlto šioje vietoje reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad, pasak Nikolajevos, mūsų visuomenėje suaugusieji turi neribotą galią, lyginant juos su vaikais, neturinčiais jiems priklausančių ekonominių išteklių, balso priimant politinius ir socialinius sprendimus – jie turi besąlygiškai paklusti suaugusiųjų nustatytiems taisyklėms ir įstatymams (iš: Maria Nikolajeva, *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*, New York: Routledge, 2010, p. 9). Taigi ne amžius savaime yra didesnės galios turėjimo sąlyga, bet kartu su amžiumi per norminį tapimo ir buvimo suaugusiuoju kelią įgyjami su galia siejami objektai ir teisės.

⁹ Clémentine Beauvais, op. cit., p. 86.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Pavyzdžiui, Gaižausko knygos *Antarktijos indėnai* įžangoje autorius išreiškia būtent tokią intenciją: „Prisipažįstu, kad neketinau šios pasakos rašyti, labiau troškiau ją perskaityti! Net neįsivaizduojate, kaip norėjau, kad kas nors kitas ją parašytų (...). Norėčiau šią pasaką perskaityti pirmą kartą, deja, kartais svajonės pildosi keistai, ir tai jau nebeįmanoma, todėl pirmą kartą ją perskaityti teks jums, o aš dėl to šiek tiek pavydžiu“ (iš: Juozas Gaižauskas, *Antarktijos indėnai*, Vilnius: Alma littera, 2023, p. 7–8). Autorius kuria istoriją, kurioje pastebimas laiko ir galios santykis: vaikystėje jis labai norėjo tokios knygos, tačiau suaugusieji jos neparašė. Dėl to jis (užaugęs ir įgijęs galios bei žinių) remdamasis turimomis žiniomis pildo savo vaikystės norą. Viena vertus, tai yra savotiška manipuliacija nekaltu vaiko tikėjimu neribotomis suaugusiųjų galimybėmis, kita vertus, tai yra Beauvais aprašomo suaugusiųjų vidinio nerimo, siejamo su žiniomis, išraiška.

¹² Clémentine Beauvais, op. cit., p. 86.

¹³ Ibid., p. 3.

¹⁴ Julie Cross, „The Inevitable and Inescapable Didacticism of Contemporary Popular Junior Fiction“, *New Review of Children's Literature and Librarianship*, London: Taylor & Francis Ltd: 2004, Vol. 10, No. 1, p. 57.

¹⁵ Sara Hutchinson, „Let's write about sex – YA fiction as a means of learning about sexuality“, *New Writing*, London: Taylor & Francis Ltd: 2016, Vol. 13, No. 2, p. 323.

¹⁶ Ibid., p. 323–324.

¹⁷ Julie Cross, op. cit., p. 59.

¹⁸ Julie Cross, op. cit., p. 60.

¹⁹ Clémentine Beauvais, op. cit., p. 83.

²⁰ Beauvais, kalbėdama apie didaktizmą, pasitelkia J. K. Rowling knygų serijoje apie Harį Poterį kuriamą Hario Poterio ir Dumbldoro santykį, kai suaugęs žmogus planuoja vaiko ateitį ir galimas situacijas, kada jam reikės pagalbos, neatsižvelgdamas

į tai, kad realybėje vaikas turi galią pats priimti sprendimus ir kurti savo realybę. Ji tai įvardija kaip balansą tarp suaugusiojo noro planuoti, kas nutiks vaikui po suaugusiojo mirties, ir nenuspėjamumą, pokyčius, kuriuos sukelia toks pat nenuspėjamas ir galingas veikėjas vaikas (iš: Clémentine Beauvais, op. cit., p. 101). Literatūroje paaugliams atsiranda disciplinos ir bausmės diskursas, naudojamas sąmoningai arba pasąmoningai tada, kai norima numanomam skaitytoji paaugliui parodyti norminį tapimo suaugusiuoju kelią ir kas gali nutikti, jei bus pasirinktos alternatyvos.

²¹ Lesley D. Clement, „Death and the Empathic Embrace in Four Contemporary Picture Books“, *Bookbird*, Nr. 51.4, 2013, p. 4.

²² Roberta Seelinger Trites, *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*: 2000, Iowa: University of Iowa Press, 2000, p. 118.

²³ Evelina Daciūtė, *Duobė*, iliustracijos Julijos Skudutytės, Vilnius: Aukso žuvys, 2021, p. nenumeruoti.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Philippe Ariés, op. cit., p. 228.

²⁷ Evelina Daciūtė, op. cit.

²⁸ Galima būtų diskutuoti dėl metaforos „užkasti skausmą“ pasirinkimo – ji nurodo jausmų slėpimą viduje, tačiau procesas, kaip jis aprašomas pasakojime, atskleidžia, kad prieš tai viskas yra išjaučiama, proceso metu susiduriama akis į akį su skausmo dydžiu (nuo jo priklauso ir duobės dydis) ir galiausiai pripažįstama, kad vis dėlto netektis vienokiu ar kitokiu pavidalu su tavimi lieka visą gyvenimą.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Roberta Seelinger Trites, op. cit., p. 119.

³³ Juozas Gaižauskas, *Antarktijos indėnai*, Vilnius: Alma littera, 2023, p. 44.

³⁴ Ibid., p. 105.

³⁵ Ibid., p. 118–119.

³⁶ Ibid., p. 125.

³⁷ Ibid., p. 167.

ALEKSANDRA STRELCOVA

The object of the new didacticism is the representation of death and mourning in contemporary Lithuanian literature for children and teenagers

SUMMARY

Keywords: *children's and young adult literature, death, new didacticism.*

In recent years, the discourse surrounding death and bereavement has become increasingly overt and nuanced. Paradoxically, contemporary didacticism in children's literature has adopted a more subtle approach, often veiled beneath seemingly innocuous narratives. This article examines how this new form of didacticism shapes children's and adolescents' understandings of death and mourning, focusing on the subtle ways in which it influences their worldviews. The central question this paper addresses is how the representation of unfamiliar concepts, such as death, can inadvertently shape a young reader's perceptions. The first section introduces the concept of new didacticism and its common textual strategies. The subsequent sections delve into a detailed analysis of two specific works: Evelina Daciūtė's "Duobė" (Vilnius: Aukso žuvys, 2021) and Juozas Gaižauskas' "Antarktijos indėnai" (Vilnius: Alma littera, 2023), to illustrate how these texts employ didactic techniques to construct particular understandings of death and mourning.

Apie autorę: ALEKSANDRA STRELCOVA,
Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto doktorantė;
aleksandra.strelcova@gmail.com

Gauta 2024-09-26
Priimta 2024-10-14

3–4 metų vaikų susidomėjimo knygomis ir skaitymu ugdymas panaudojant paveikslėlių knygas

RAMINTA SARAPAITĖ
(Vilniaus lopšelis-darželis „Pilaitukas“)

DOC. DR. VAIVA SCHOROŠKIENĖ
(Vilniaus universitetas)

Raktažodžiai: *paveikslėlių knyga, ikimokyklinis ugdymas, skaitytojo ugdymas, ankstyvasis raštingumas.*

ANOTACIJA

Nors paveikslėlių knygų nauda ankstyvojo raštingumo kontekstuose neabejojama, tyrimų apie šio žanro kūrinį taikymo galimybes ikimokyklinio ugdymo įstaigose labai trūksta. Straipsnyje pristatomi tyrimo, atlikto su 3–4 metų vaikais, rezultatai. Siekta iširti, kokį poveikį 3–4 metų vaikų susidomėjimui knygomis ir skaitymu daro paveikslėlių knygų skaitymu pagrįstos veiklos. Tyrimo metodai – veiklos tyrimas, stebėjimas, lyginamoji duomenų analizė. Tyrime dalyvavo 10 vaikų (5 berniukai ir 5 mergaitės), lankančių vieną ikimokyklinio ugdymo įstaigos Vilniuje grupę. Vaikų amžius tyrimo pradžioje buvo 33–47 mėnesiai, t. y. 3–4 metai. Aprašomas veiklos tyrimas, kuriame buvo įgyvendintos 5 ugdymo veiklos: vaikai drauge su pedagogu kūrė skaitymo kampelį grupėje, tyrinėjo paveikslėlių knygas, mokėsi jas atpažinti tarp kitų knygų, pasirinkti, susipažino su paveikslėlių knygų įvairove, mokėsi dalytis skaitymo įspūdžiais, skaityti paveikslėlių knygas drauge su bendraamžiais. Ugdomosios veiklos vyko vieną savaitę, t. y.

5 dienas po 30 minučių. Tyrimo duomenys renkami naudojant stebėjimo protokolus. Vaikų elgesys buvo stebimas vieną savaitę prieš ugdymo veiklas ir vieną savaitę po ugdymo veiklų. Duomenys apie vaikų elgesį fiksuoti stebėjimo protokole kasdien, o savaitės pabaigoje kiekvieno vaiko elgesys apibendrintai įvertintas nuo 0 iki 5 taškų penkiais aspektais: (1) *elgesio su knygomis (knygos skaitymas plačiaja prasme, t. y. vartymas, žodžių skaitymas, paveikslėlių tyrinėjimas ir kt.)*, (2) *gebėjimo pasirinkti knygą*, (3) *įsitraukimo į mokytojo organizuojamas veiklas su knygomis*, (4) *skaitymo poromis, grupėmis su kitais vaikais*, (5) *komunikavimo su kitais vaikais apie knygas ir su jomis susijusias veiklas*. Tyrimas parodė, jog paveikslėlių knygų skaitymu grįstos ugdymo veiklos padarė teigiamą poveikį 3–4 metų vaikų susidomėjimui knygomis ir skaitymu: teigiamas poveikis pastebėtas visais penkiais analizuotais aspektais. Didžiausias teigiamas pokytis įvyko *komunikavimo su kitais vaikais apie knygas ir su jomis susijusias veiklas*, o mažiausias – *gebėjimo pasirinkti knygą* vertinimuose. Pastebėta, jog ugdymo veiklos sumažino atotrūkį tarp vaikų vertinimų, labiausiai pakeitė silpniausius įvertinimus diagnostiniame tyrime gavusių vaikų elgesį.

Ivadas

Paveikslėlių knyga. Paveikslėlių knyga paprastai apibūdinama kaip vaikams skirtas leidinys, kuriame iliustracijos yra ne mažiau svarbios nei tekstas: tekstas ir iliustracijos vaidina lygiavertį vaidmenį, iliustracijos vyrauja arba būna be jokio teksto (Korsakaitė 2002, 235). Paveikslėlių knygoje prasmė sukurama mažiausiai dviem lygmenimis. Be to, prasmė yra ne vien žodinio teksto ir piešinių suma – tai jų sąveika. Skaitant nuo žodžių pereinama prie paveikslėlių ir nuolat prie jų grįžtama, kaskart geriau suvokiant kūrinį (Nikolajeva 2010, Sipe 2012). Geros paveikslėlių knygos elementai užkerta kelią pasyviai skaitymui, skatina interaktyvumą, todėl tokia knyga naudinga dirbant su pačiais jauniausiais skaitytojais (Nikolajeva, Scott 2000).

Paveikslėlių knygos nauda. Paveikslėlių knygos gali būti naudingos mokant ne tik skaitymo ar rašymo, bet ir ugdant kritinį mąstymą (Martens et al. 2012), mokantis į reiškinį žvelgti skirtingais požiūriais, aiškinantis tiesiai nepasakytą arba net prieštarinę informaciją (Sipe 2012). Norėdamas suprasti skaitomą paveikslėlių knygą, vaikas pasitelkia savo patirtį, sieja ją su tekste ir vaizduose pastebėta informacija, remiasi ja interpretuodamas kūrinį (Baird et al. 2016). Paveikslėlių knygos padeda sukurti bendravimą ir diskusijas skatinančias situacijas, vaikai gali ne tik turtinti savo patirtį, bet ir mokytis iš pajėgesnių bendraamžių, įsitraukti atlikdami įvairius transformacinius, ne tik reprodukcinius, darbus (Lambert 2015). Skaitydami paveikslėlių knygas vaikai mokosi aktyviai

veikdami turtingoje sakininės ir rašytinės kalbos aplinkoje (Van der Pol 2012). Kita vertus, paveikslėlių knyga, peržengdama teksto ribas, gali skatinti vaikus gilintis į tokius dalykus, kurių žodinė kalba nepasiekia: pavyzdžiui, gilindamasis į veikėjų emocijas iliustracijose ir jų raišką, vaikas ugdo empatiją (Nikolajeva 2014).

Paveikslėlių knygos – skaitytojo iki 7 metų ugdymo priemonė. Paveikslėlių knygos ypač dažnai pasitelkiamos ugdant ankstyvojo raštingumo gebėjimus. Pedagogai vertina šiuose kūriniuose esančias aktyvaus veikimo, pedagogo ir ugdytinio socialinės sąveikos galimybes. Svarbu, jog ikimokyklinio, priešmokyklinio amžiaus vaikai skaitydami paveikslėlių knygas galėtų derinti skirtingą raišką ir veikti jiems priimtiniu būdu (t. y. integruodami vaizdus, sakininę ir rašytinę kalbą), o socialinė sąveika būtų kaip mokymosi kontekstas ir mokymosi būdas – taip vaikai motyvuojami plėtoti raštingumą (Taylor, Leung 2020). Tokioje veikloje vaikai, aktyviai veikdami drauge su pedagogu, kuria, išbando ir tobulina kūrinio supratimo strategijas (Pantaleo 2017). Mokytojo vaidmuo čia esminis: keldamas klausimus, „mąstydamas“ balsu, derindamas savo vadovavimą su vaikų galimybėmis vadovauti, jis parodo, kaip „veikia“ knyga, kaip kalba ar vaizdu sukuriamas prasmė (Wiseman 2011, Pantaleo 2017).

Nors paveikslėlių knygos nauda ankstyvojo raštingumo kontekstuose neabejojama, tyrimų apie šio žanro kūrinių taikymo galimybes ikimokyklinio ugdymo įstaigose trūksta. Šiame straipsnyje supažindinsime su tyrimo, atlikto Lietuvos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, rezultatais.

Tyrimo tikslas – ištirti, kokį poveikį 3–4 metų vaikų susidomėjimui knygomis ir skaitymu daro paveikslėlių knygų skaitymu pagrįstos ugdymo veiklos.

Tyrimo metodai: veiklos tyrimas, stebėjimas, lyginamoji duomenų analizė.

Tyrimo duomenims rinkti buvo naudojami stebėjimo protokolai. Vaikų elgesys stebėtas vieną savaitę prieš ugdymo veiklas ir vieną savaitę po ugdymo veiklų. Loginė tyrimo schema pateikiama **1 paveiksle***. Duomenys apie vaikų elgesį stebėjimo protokole buvo fiksuojami kasdien, o savaitės pabaigoje kiekvieno vaiko elgesys apibendrintai įvertintas penkiais aspektais nuo 0 iki 5 balų. Išsamus vertinimo aprašas pateikiamas **1 lentelėje**.

Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo 10 vaikų (5 berniukai ir 5 mergaitės), lankančių vieną ikimokyklinio ugdymo įstaigos Vilniuje grupę. Vaikų amžius 3–4 metai (tyrimo pradžioje vaikų amžius buvo 33–47 mėnesiai). Tarp tyrimo dalyvių buvo 3 mergaitės iš daugiakalbių šeimų ir vienas berniukas, turintis įvairiapusį raidos sutrikimą.

* Paveikslai ir lentelės pateikiami straipsnio pabaigoje, žr. p. 36–38.

Tyrimo etika. Tiriamų vaikų tėvai ar globėjai buvo informuoti apie planuojamą tyrimą, gautas jų sutikimas dėl vaikų dalyvavimo tyrime. Tėvai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, eiga, procesu ir vaikų vertinimu, užtikrintas duomenų anonimiškumas ir konfidencialumas. Dėl duomenų apsaugos vaikų vardai tyrime pakeisti, neatskleidžiama konkreti ugdymo įstaiga, kurioje buvo atliekamas tyrimas. Tyrimas vyko vaikams natūralioje ir pažįstamoje aplinkoje. Tyrimo duomenis rinko ir ugdymo veiklas organizavo nuolat su jais dirbanti pedagogė.

Šiame straipsnyje apžvelgsime:

1. Ugdymų veiklų tikslus, eigą, ypatumus.
2. 3–4 metų vaikų susidomėjimo knygomis ir skaitymu pokyčius (lyginamoji stebėjimo duomenų analizė).

Tyrimo rezultatai

1. Ugdymų veiklų tikslai, eiga, ypatumai.

Bendras ugdymų veiklų tikslas – supažindinti 3–4 metų vaikus su paveikslėlių knygomis ir ugdyti jų gebėjimus skaityti šias knygas. Ugdymosi veiklos vyko vieną savaitę, t. y. 5 dienas po 30 minučių. Vaikams buvo paskelbta savaitės tema – „Skrendame į kosmosą“. Kiekviena ugdymo veikla turėjo uždavinį, veiklų metu vaikai buvo skatinami vartyti, tyrinėti paveikslėlių knygas. Po veiklų šios knygos būdavo paliekamos vaikams pasiekiamoje vietoje, kad jie galėtų jomis naudotis savarankiškai.

2 lentelėje pateikiamas visų ugdymo veiklų aprašas.

2. 3–4 metų vaikų susidomėjimo knygomis ir skaitymu pokyčiai (lyginamoji stebėjimo duomenų analizė). Surinkti stebėjimo duomenys buvo analizuojami siekiant įvertinti ugdymo veiklų poveikį vaikų elgesiui. Kiekvieno vaiko bendro vertinimo (taškų sumos) pokyčiai vaizduojami **2 paveiksle** ir **3 lentelėje**.

Duomenų analizė rodo, jog ugdymo veiklos turėjo teigiamą poveikį: 7 iš 10 tyrime dalyvavusių vaikų po ugdymo veiklų surinko daugiau taškų, o kai kurių vaikų įvertinimas pasikeitė labai stipriai. Ypač pagerėjo mažiausiai taškų pirmajame tyrime surinkusių vaikų įvertinimai. Tik 3 vaikų įvertinimai po ugdymo veiklų nesikeitė.

Siekiant geriau suprasti ugdymo veiklų poveikį, vaikų elgesio pokyčiai buvo analizuojami pagal penkis vertintus aspektus. Išsamūs abiejų stebėjimų duomenys (žymimi I ir II) pateikiami **3 lentelėje**.

2.1. Elgesys su knygomis. Elgesys su knygomis – sritis, kurioje tyrimo dalyviai demonstravo geriausias gebėjimus, t. y. surinko didžiausią bendrą taškų skaičių tiek iki, tiek po ugdymo veiklų. Vis dėlto iki ugdymo veiklų vaikų elgesio su knygomis vertinimai buvo gana kontrastingi:

3 vaikai iš 10 domėjosi ne tik knygų iliustracijomis, bet ir tekstu, bandė skaityti, o 4 vaikai knygomis naudojami tik žaisdami. Po ugdymo veiklų vaikų elgesys su knygomis pasikeitė: bendras taškų skaičius padidėjo (nuo 27 iki 37), sumažėjo silpniausiai įvertintų vaikų skaičius, t. y. beveik visi vaikai ėmė tyrinėti paveikslėlių knygų iliustracijas, gilintis į siužetą, domėtis užrašais, tekstu. Taigi ugdymo veiklos teigiamai paveikė daugelio vaikų elgesį su knygomis; dalis vaikų padarė gana didelę pažangą (jų elgesio su knygomis vertinimai padidėjo daugiau nei vienu tašku):

1 pavyzdys. Mantas (3 m.) prieš ugdymo veiklas knygų nevertė, naudojo jas tik kaip žaislus: pastatė knygų kalną ir tiltą, kad galėtų važinėti su mašinėlėmis. Sėdėdamas prie stalo stumdė knygą, kol ji nukrito ant žemės, kartojo šį veiksmą keletą kartų. Po ugdymo veiklų jis pasiėmė knygą ir vartė puslapius nuosekliai, susitelkė į paveikslus ir atrodė labai susidomėjęs. Viena jo pasirinkta knyga buvo apie pajūčius. Atrodė, kad jį sudomino skirtingi puslapių paviršiai, juos tyrinėjo apie 6 minutes.

2 pavyzdys. Domanto (3 m.) elgesys su knygomis iki ir po ugdymo veiklų buvo labai panašus. Jis knygomis domėjosi mažai, jas išmėtė iš lentynos ir pyko, kai reikėjo sutvarkyti. Knygas paėmė, kad gautų norimą daiktą – siūlė mainyti knygą į žaidimą, kurį turėjo draugas. Žaisdamas virtuvėlėje knygą naudojo kaip padėklą puodeliams sudėti.

2.2. Gebėjimas pasirinkti knygą. Diagnostinis stebėjimas parodė, jog tyrime dalyvavusiems vaikams lengva pasirinkti knygą: dažnai jie priedavo prie knygų lentynos ir išsitraukdavo pirmą po ranka pakliuvusią knygą, imdavo ją vartyti. Bendra visos grupės vaikų surinktų taškų suma panaši į elgesio su knygą vertinimą (plg. 26 ir 27 taškai), bet individualūs vaikų gebėjimo pasirinkti knygą įvertinimai dar kontrastingesni: 4 vaikai knygų visai neimdavo, o 6 knygą rinkosi ją apžiūrėdami, pasvarstydami ar net bandydami argumentuoti pasirinkimą. Po ugdymo veiklų situacija pagerėjo, bet pokytis ne toks ryškus kaip

elgesio su knygomis srityje: liko tik 1 vaikas, knygas ėmęs siekdamas ne skaitymo tikslų. Ugdymo veiklos pagerino vaikų gebėjimą pasirinkti knygą skaityti ir sumažino kontrastą tarp tyrime dalyvavusių vaikų įvertinimų: labiausiai pagerėjo įvertinimai vaikų, diagnostiniame tyrime pademonstravusių silpniausių gebėjimus. Tiesa, kelių vaikų, diagnostiniame tyrime pademonstravusių aukščiausių gebėjimus, įvertinimai sumažėjo: šio amžiaus vaikams sunku paaiškinti savo sprendimus. Taigi, nors tyrime dalyvavę vaikai ir po ugdymo veiklų vis dar dažnai skaityti rinkosi atsitiktinę knygą, ugdymo veiklos paskatino anksčiau išvis knygų neimdavusių vaikų jas imti, o dalį vaikų rinktis knygas atidžiau, pagalvojant:

3 pavyzdys. Paulina (3 m.) iki ugdymo veiklų savo veikloms knygas rinkdavosi, bet jas iš knygų lentynos ėmė atsitiktinai. Dažnai knygos neimdavo pati, o tiesiog prisijungdavo prie draugės, kuri jau turėjo knygą. Po ugdymo veiklų mergaitės elgesys keitėsi: priėjusi prie knygų lentynos, neskubėdama, kraipydama galvą apžiūrinėjo knygų nugarėles iš visų pusių ir pamažu išsirinko norimą knygą.

4 pavyzdys. Benas (3 m.) iki ugdymo veiklų visai neimdavo knygų. Po ugdymo veiklų rinkosi knygas retai ir atsitiktines, bet taip pat paimdavo skaityti ir draugų siūlomas knygas.

2.3. Įsitraukimas į pedagogo organizuojamas veiklas. Diagnostinis tyrimas parodė, jog ne visi tiriamieji įsitraukia į pedagogų organizuojamas veiklas: bendra visų tyrimo dalyvių taškų suma gana stipriai nusileidžia veiklų su knygomis ar gebėjimų pasirinkti knygą vertinimų sumai (plg. 26–27 taškai ir 18 taškų). Geriausiai įvertinti vaikai įsitraukė į 60 proc. pedagogo organizuojamų veiklų su knygomis, 3 vaikai į tokias veiklas visai neįsitraukė, jomis nesidomėjo. Po ugdymo veiklų rezultatai pagerėjo (taškų suma išaugo 11). Analizuojant individualius vaikų vertinimus matyti, jog nebeliko neįsitraukiančių vaikų, 4 vaikai įvertinti kaip dažnai ar visada įsitraukiantys. Galima teigti, jog ugdymo veiklų poveikis buvo teigiamas, kai kurių vaikų įvertinimai pagerėjo net keliais taškais:

5 pavyzdys. Lukas (3 m.) pirmojo tyrimo metu veikloje visiškai nedalyvavo. Po ugdymo veiklų pastebėta, jog jis visos veiklos metu išliko labai įsitraukęs, klausėsi mokytojos ir stebėjo paveikslėlių knygą. Po veiklos jis pasakė: „Bet lapė gera buvo, ji graži.“ Matėsi, kad jam patiko knyga.

6 pavyzdys. Austėja (3 m.) pirmojo stebėjimo metu įsitraukė į veiklą ir išlaikė dėmesį, šypsojosi. Po ugdymo veiklų irgi buvo įsitraukusi į veiklą ir netgi pertraukinėjo mokytoją: kėlė klausimus, pasakojo apie savo patirtį, ją siejo su knygos istorija: „Lapė gi oranžinė, sakė – kaip apelsinas, apel-

sinas skanus, bet rūgštus. O tai paskui gal lapė eis pažaisti, žiūrėk, ką ji ten padarė, kodėl ji čia?“

7 pavyzdys. Benas (3 m.) pirmojo stebėjimo metu atliekant veiklas su knygomis gulėjo ant stalo ir pirštu braukė per knygos viršelį (nevertė ir neskaitė knygos). Po ugdymo veiklų jo elgesys nesikeitė: veiklos metu žaidė su savo baltais ir visiškai nekreipė dėmesio į mokytojos organizuojamą veiklą.

2.4. Skaitymas poromis, grupėmis su kitais vaikais. Diagnostinio stebėjimo duomenys parodė, jog skaitymo su bendraamžiais sritis buvo viena iš silpniausių. Individualių vertinimų analizė atskleidė ypač didelius kontrastus: net 6 vaikai įvertinti kaip neskaitantys poromis ar grupėmis su kitais vaikais, 3 – kaip skaitantys ar net tokį skaitymą inicijuojantys. Po ugdymo veiklų rezultatai gerėjo: bendras taškų skaičius išaugo dvigubai (nuo 18 iki 36). Pastebėta, jog visiems vaikams pavyko pagerinti savo įvertinimus, kai kuriems net keliais taškais. Atrodo, jog šioje srityje po ugdymo veiklų įvyko ypač didelis pokytis, didžiausi teigiami pokyčiai pastebėti analizuojant silpniausiai įvertintų vaikų vertinimus. Galima teigti, jog ugdymo veiklos paskatino silpniausiai įvertintų vaikų skaitymo veiklas su bendraamžiais:

8 pavyzdys. Benas (3 m.) iki ugdymo veiklų neįsitraukdavo į knygų skaitymo veiklas su draugais. Po ugdymo veiklų jo elgesys stipriai pasikeitė, jis pradėjo kartais dalyvauti veikloje su kitu vaiku: prisijungė prie Austėjos veiklos su knyga, kalbino draugę, pasakojo jai. Jie abu žaidė žaidimą su abėcėlės kortelėmis ir jomis bandė iliustruoti kuriamą pasakojimą.

9 pavyzdys. Emilija (3 m.) yra ramaus, tylaus būdo, labai nedrąsi. Pirmojo stebėjimo metu buvo išsigandusi, nedalyvavo bendrose skaitymo su draugais veiklose. Po ugdymo veiklų jos elgesys pasikeitė labai stipriai: ji tapo drąsesnė, vis dažniau ir vis lengviau įsitraukdavo į skaitymo su kitais vaikais veiklas, lengviau priimdavo kitus vaikus skaityti drauge, nedrąsiai, tačiau komunikavo su draugėmis ir priimdavo kvietimus skaityti kartu. Skaitymo veiklos metu prie Emilijos prisėdo Lukas (3 m.). Ji leido jam būti kartu, dalijosi knyga, tarp vaikų užsimezgė pokalbis. Abu dalyvavo bendroje veikloje, dalijosi viena knyga.

2.5. Komunikavimas su kitais vaikais apie knygas ir su jomis susijusias veiklas. Iki ugdymo veiklų komunikavimas su kitais vaikais apie knygas buvo pati silpniausia sritis: taškų suma (12) gana stipriai atsiliko nuo kitų vertintų sričių. Net 7 vaikai įvertinti kaip nekomunikuojantys, tik 2 vaikai komunikavo aktyviai, patys inicijuodavo pokalbius. Po ugdymo veiklų situacija pasikeitė: taškų suma išaugo

(iki 30) ir beveik susilygino su kitais vertintais aspektais. Dideli pokyčiai pastebėti ir atliekant individualius vaikų vertinimus: tik 1 vaikas įvertintas kaip silpnai komunikuojantis, 4 – kaip komunikuojantis aktyviai. Tyrimas atskleidė, jog po ugdymo veiklų būtent komunikavimo apie knygas ir skaitymą srityje įvyko didžiausias pokytis. Kaip ir kitais atvejais, didžiausi pokyčiai pastebėti analizuojant silpniausiai iki ugdymo veiklų įvertintų vaikų elgesį:

10 pavyzdys. Emilija (3 m.) iki ugdymo veiklų buvo labai nedrąsi, nedrąsdavo kalbėti su draugais apie knygas. Po ugdymo veiklų ji ne tik veikė su kitais vaikais, bet ir drąsiau su jais kalbėjo. Vienos bendros skaitymo veiklos metu vyko toks pokalbis:

Emilija: „Va, gyvatė gera.“

Lukas (3 m.): „Ne, negera, kaip vabalai. O kas čia tokie?“

Emilija: „Čia gi žuvis.“

Lukas: „Žiūrėk, čia peliukas.“

Emilija: „Ir čia peliukas.“

Veikloje su kita mergaite Emilija kūrė pasakojimą: „Jis eina takeliu, kad surastų draugą, bet jis ten suras, aš mačiau, jis nuėjo į parką, ten buvo jie abu.“

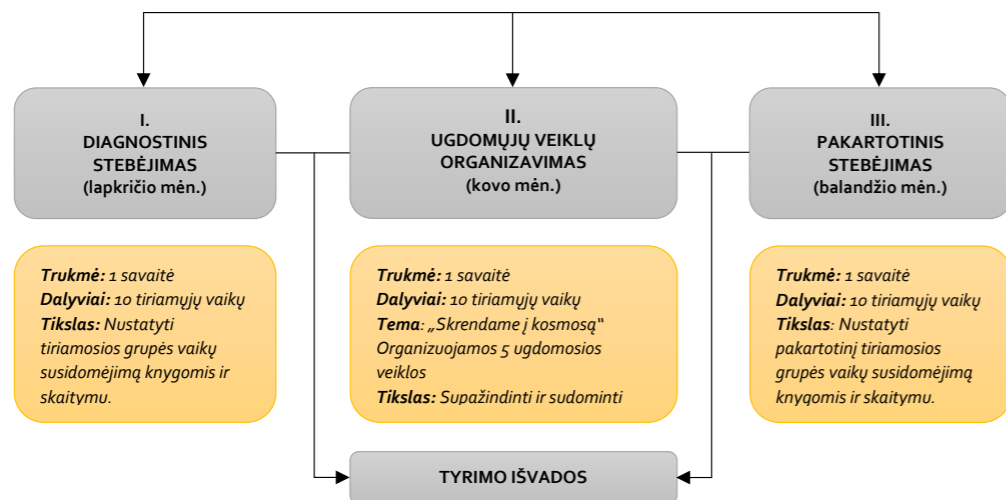
11 pavyzdys. Lukas (3 m.) iki ugdymo veiklų nekomunikavo bendrų veiklų metu, o po jų ne tik įsitraukė, bet ir leido

draugams įsitraukti į bendrą knygų skaitymą. Komunikavo su draugais laisvai, drąsiai. Skaitydamas su grupės draugu Mantu (3 m.) labai emociškai, nustebęs garsiai sušuko: „Tu žiūrėk! Gi čia taip galima nueiti, ir žiūrėk, kodėl čia tas šuo taip..., ką jis čia daro?“

Išvados

Paveikslėlių knygų skaitymu pagrįstos ugdymo veiklos padarė teigiamą poveikį 3–4 metų vaikų susidomėjimui knygomis ir skaitymu. Teigiamas poveikis pastebėtas visais penkiais analizuotais aspektais: (1) elgesio su knygomis, (2) gebėjimo pasirinkti knygą, (3) įsitraukimo į mokytojo organizuojamas veiklas, (4) skaitymo poromis, grupėmis su kitais vaikais ir (5) komunikavimo su kitais vaikais apie knygas ir su jomis susijusias veiklas. Didžiausias teigiamas pokytis įvyko vertinant komunikavimą su kitais vaikais apie knygas ir su jomis susijusias veiklas, mažiausias – vertinant gebėjimą pasirinkti knygą. Pastebėta, jog labiausiai ugdymo veiklos pakeitė silpniausių įvertinimus diagnostiniame tyrime gavusių vaikų elgesį, sumažino atotrūkį tarp vaikų vertinimų.

1 paveikslas. Tyrimo loginė schema

1 lentelė. Stebėjimo duomenų vertinimo aprašas

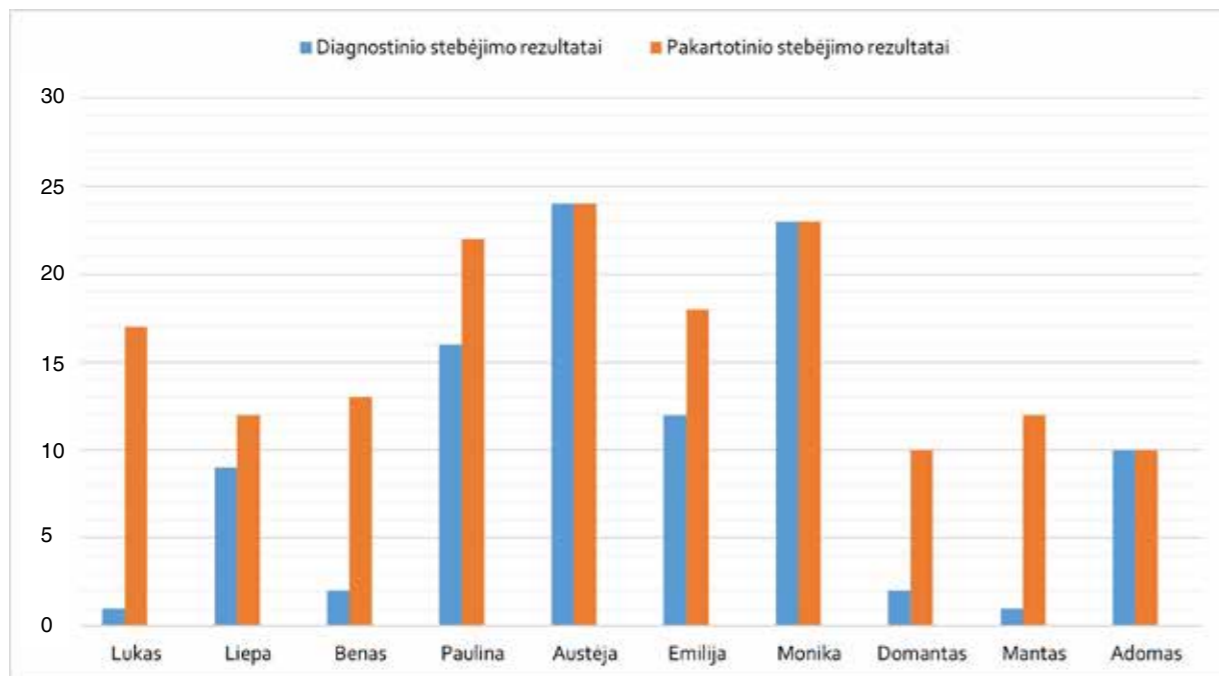
Balai / aspektas	Elgesys su knygomis (knygos skaitymas*)	Gebėjimas pasirinkti knygą	Įsitraukimas į mokytojo organizuojamas veiklas su knygomis	Skaitymas poromis, grupėmis su kitais vaikais	Komunikavimas su kitais vaikais apie knygas ir su jomis susijusias veiklas
0	Nesidomi knyga	Neima knygų	Neįsitraukia, nesidomi	Neskaito	Nekomunikuoja
1	Knygas panaudoja žaisdamas	Knygą ima siekdamas su skaitymu nesusijusių tikslų (pvz., norėdamas išmainyti į žaislą)	Įsitraukia į apie 20 proc. veiklų (menkai susidomėjęs, sunkiai išlaiko dėmesį)	Skaito su kitais vaikais tik mokytojo skatinamas, trumpai, elgiasi pasyviai	Menkai komunikuoja ir tik mokytojo skatinamas
2	Knygą varto skubėdamas (užbaigti skaitymo veiklą), nesustoja prie iliustracijų	Knygą ima tik mokytojo paskatintas	Įsitraukia į daugiau negu 40 proc. veiklų (dažniau nedalyvauja, negu dalyvauja)	Skaito su kitais vaikais, bet trumpai, nenoriai	Komunikuoja tik kitų vaikų skatinamas, nenoriai
3	Varto knygą, domisi, tyrinėja iliustracijas	Knygą ima savo iniciatyva, bet nesirenka (pvz., ima arčiausią)	Įsitraukia į daugiau negu 60 proc. veiklų (dažniau dalyvauja, negu nedalyvauja)	Kartais skaito su kitais vaikais	Kartais komunikuoja (pvz., atsako į kito vaiko klausimą, parodo pirštu)
4	Bando pasakoti pagal paveikslėlius, skaityti, gilinasi į siužetą (pvz., įvardija veikėjus)	Knygą renkasi apžiūrėdamas, svarstydamas	Įsitraukia į daugiau negu 80 proc. veiklų (dažnai domisi ir dalyvauja)	Skaito kartu su kitais vaikais poromis arba grupėmis	Komunikuoja gana dažnai, kartais rodo iniciatyvą (pvz., pasakoja, klausia)
5	Domisi knygos tekstu ir iliustracijomis, bando skaityti (pvz., veda pirštu tekstą, tyrinėja paveikslus, įvardija veikėjus), kuria savas istorijas	Pasirinkdamas knygą apgalvoja, bando argumentuoti, kodėl pasirinko	Įsitraukia į daugiau negu 80 proc. veiklų (visada dalyvauja, aktyvus, drąsus, reiškia nuomonę)	Skatina ir pats inicijuoja skaitymą su kitais, atsižvelgia į kitą (pvz., palaukia, kol kitas pasakys, atvers)	Aktyviai komunikuoja, dažnai pats inicijuoja ir palaiko pokalbį

* Čia ir kitur knygos skaitymas suprantamas plačiąja prasme, t. y. ne tik įprasta reikšme, bet ir kaip knygos vartymas, paveikslėlių, raidžių, žodžių, teksto tyrinėjimas ir pan.

2 lentelė. Ugdomųjų veiklų „Skrendame į kosmosą“ aprašas

Veiklos pavadinimas, tikslas	Trumpas veiklos apibūdinimas, pastabos, vaikų kalbos pavyzdžiai
Kuriame skaitymo kampelį. Tikslas – susitarti dėl kasdienio skaitymo vietos ir laiko	Kartu su vaikais sukurtas skaitymo kampelis – jame atsirado nauja lentyna su paveikslėlių knygomis, vienas didelis ir du maži sėdmaišiai. Pakabintas plakatas, skelbiantis savaitės temą, pristatoma savaitės knyga. Susitarta, kad kiekvieną dieną bus bendras knygų skaitymo laikas: kasdien apie 11 val. (prieš einant į lauką) 12 min. bus skiriama knygų skaitymui. Knygų kampeliui įkurti panaudotos lietuvių ir užsienio autorių paveikslėlių knygos: Evelinos Daciūtės, Ingos Dagilės <i>Drambliai ėjo į svečius</i> , Evelinos Daciūtės, Aušros Kiudulaitės <i>Laimė yra lapė</i> , Sveno Nordqvisto <i>Nelaimingas Petsonas. Sąmyšis darže</i> , Davido McKee'o <i>Elmerio nuotykių</i> . Pastebėta, jog knygų kampelio kūrimas drauge su vaikais paskatino jų iniciatyvumą, visi noriai prisidėjo. Ypač vaikus sudomino knygų kampelyje atsiradę sėdmaišiai. Nemažai vaikų norėjo skaityti todėl, kad galėtų pasėdėti ant jų. Vaikai mielai rinko ir tvarkė kampeliui tinkamas knygas ir vėliau, ne skaitymo veiklos metu.
Kas yra paveikslėlių knyga? Tikslas – susipažinti su paveikslėlių knygomis, mokyti jas atpažinti tarp kitokių knygų	Aptartos paveikslėlių knygos, kuo jos ypatingos, kitokios. Tyrinėjant knygas buvo diskutuojama, kaip teisingai skaityti šias knygas. Vaikai buvo skatinami patys atrasti ir susitarti, kaip reikia laikyti knygas, kaip versti jų puslapius, kaip jas skaityti. Pavyzdžiui, patys pirštu braukė ir vienas kitam rodė, į kurią pusę reikia versti puslapius, skaityti tekstą, kaip tyrinėti paveikslėlius. Drauge buvo aptarta, kas yra viršelis, puslapis, tekstas, paveikslėliai, iliustracijos, autorius, leidykla. Vaikai buvo skatinami šiuos žodžius ištartį, vartoti. Lygintos įvairios knygos (enciklopedija vaikams, mokytojo knyga ir paveikslėlių knyga). Vaikai mokėsi atpažinti paveikslėlių knygas tarp kitų knygų. Vaikai nusprendė, kad paveikslėlių knygos yra jiems įdomiausios, nes ten yra daug paveikslėlių. Pastebėta, jog jauniausiems grupės vaikams sunkiau sekėsi atskirti paveikslėlių knygas ir kalbėti apie jas. Vyresnieji grupės draugai aktyviau vartojo naujus žodžius ir laisvu laiku net primindavo draugams, kaip reikėtų tokias knygas vartyti: <i>Žiūrėk, paimk knygą ir versk va taip</i> (rodo, kaip versti), <i>o tada, žiūrėk, iš šitos vietos tau reikia skaityti, o po to va čia va ir tada gali į kitą puslapį...</i> (Monika, 3 m.).
Ką pasakoja paveikslėlių knygos? Tikslas – atskleisti paveikslėlių knygų įvairovę, taikyti įgytas žinias praktinėse situacijose	Vaikams buvo atnešta naujų paveikslėlių knygų. Ryto rato metu skaityta paveikslėlių knyga su atverčiamais langeliais (Linos Matiukaitės, Linos Žutautės, Eriko Pauliukonio <i>Netvarkos Nykštukas kosmoso platybėse</i>) buvo vaikų dar nevartyta, pasirinkta pagal savaitės temą „Skrendame į kosmosą“. Po skaitymo vaikai buvo skatinami lyginti šią knygą su anksčiau matytomis paveikslėlių knygomis. Apžiūrinėjant knygas aptarta, jog paveikslėlių knygos gali būti labai įvairios (didelės ir mažos, su atverčiamais langeliais, įvairaus turinio ir kt.). Pastebėta, jog vaikus ypač domino dar nematytos knygos, neįprasto formato knyga. Net ir po veiklos vaikai buvo aktyvūs, noriai knygas tyrinėjo, vartė kartu su draugais, ypač padidėjo jų kalbinis aktyvumas. Vaikai klausinėjo vieni kitų, mokė grupės draugus naudotis knyga: <i>O kas čia bus, kai atversim? O kodėl čia taip yra? Kaip ten, pažiūrime kitą. (...) Tai pažiūrėk: čia atverti ir vėl atsiverčia (...)</i> Čia pažiūrėk, kaip galima padaryti, tu pabandyk. (Austėja, 3 m.).
Mano mėgstamiausia knyga. Tikslas – skatinti vaikus kalbėti apie knygas ir skaitymą, dalytis įspūdžiais	Vaikai buvo paprašyti atsinešti iš namų mėgstamą paveikslėlių knygą ir ją parodyti draugams, trumpai pakomentuoti, kodėl ji jiems patinka. Veiklos metu vaikai buvo skatinami atsisėsti į mokytojos vietą ir draugams pristatyti savo atsineštą knygą, pagal galimybes pakomentuoti. Draugai buvo raginami reaguoti į pristatymus (paploti, užduoti klausimą). Po to knygos buvo padėtos sutartoje skaitymo kampelio vietoje, kad laisvu laiku vaikai galėtų jas vartyti, tyrinėti vieni ar su grupės draugais. Pastebėta, jog pristatyti knygą draugams, pabūti mokytoju norėjo visi vaikai. Daugelis vaikų rodė knygą draugams ir kalbėjo apie mėgstamus atsineštų knygų veikėjus: <i>Man patinka mano knyga, nes ji su mašina</i> (Mantas, 4 m.); <i>Žiūrėk, gi čia vienaragis, mano mėgstamiausia knyga vienaragio</i> (Paulina, 3 m.). Keli vaikai buvo nedrąsūs, nekalbėjo, knygą tik rodė. Jiems padėjo mokytojos padaršimas, klausimai. Vaikams klausiti draugų nebuvo lengva, todėl klausimai kartojosi (<i>Iš kur gavai knygą?</i>). Veiklos nuotraukomis buvo pasidalyta su tėvais, tad pokalbiai apie knygas tęsėsi namuose. Veikla sulaukė labai didelio tėvų palaikymo ir susidomėjimo.
Skaityti su draugu smagu! Tikslas – skatinti vaikus skaityti knygas drauge su bendraamžiais	Vaikams buvo pasiūlyta knygų skaitymo laiku skaityti kartu su draugais. Nutarta, jog vaikai patys pasirinktų knygas ir draugus, su kuriais skaitytų. Prašyta susitarti, kas laikys knygą, kas ir kada vers puslapius. Vaikai buvo skatinami ne tik tyrinėti piešinius, bet ir pasakoti vieni kitiems apie knygos esančius paveikslėlius, papildyti juos pasakojimais iš savo gyvenimo. Pastebėta, jog veikla vaikams suartino ir paskatino dalytis įspūdžiais – jie noriai aptarė paveikslėlius. Kadangi vaikams tokia veikla buvo nauja, jie rinkosi geriausias draugas. Nedrąsūs vaikai elgėsi pasyviau, daugiau stebėjo draugus. Kiekvienas vaikas galėjo imti po knygą, tad kai kurios vaikų poros vartė kelias knygas. Vaikų susidomėjimas knygomis išaugo – jas vaikai ėmė dažniau rinktis ir kitu metu.

2 paveikslas. Diagnostinio ir pakartotinio stebėjimo rezultatai

3 lentelė. Diagnostinio ir pakartotinio stebėjimų rezultatai pagal vertintas sritis

Vaiko vardas	Elgesys su knygomis (knygos skaitymas)		Gėbėjimas pasirinkti knygą		Įsitraukimas į mokytojo organizuojamas veiklas su knygomis		Skaitymas poromis, grupėmis su kitais vaikais		Komunikavimas su kitais vaikais apie knygas ir su jomis susijusias veiklas		Iš viso	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Lukas	1	4↑	0	3↑	0	4↑	0	3↑	0	3↑	1	17↑
Liepa	4	4	4	3↓	1	1	0	2↑	0	2↑	9	12↑
Benas	1	3↑	0	3↑	1	1	0	3↑	0	3↑	2	13↑
Paulina	3	5↑	4	4	3	5↑	4	4	2	4↑	16	22↑
Austėja	5	5	5	4↓	4	5↑	5	5	5	5	24	24
Emilija	3	4↑	4	3↓	2	3↑	3	4↑	0	4↑	12	18↑
Monika	5	5	4	4	4	5↑	5	5	5	4↓	23	23
Domantas	1	1	1	1	0	3↑	0	3↑	0	2↑	2	10↑
Mantas	1	3↑	0	3↑	0	1↑	0	3↑	0	2↑	1	12↑
Adomas	3	3	4	3↓	3	1↓	0	2↑	0	1↑	10	10
Iš viso	27	37	26	31	18	29	17	34	12	30	100	161

LITERATŪRA

Adela Baird, Janet Laugharne, Eva Maagerø, Elise Seip Tønnesen, „Child Readers and the Worlds of the Picture Book“, *Children's Literature in Education*, 2016, Nr. 47(1), p. 1–17.

Ingrida Korsakaitė, „Paveikslėlių knyga: žanro samprata ir ypatybės“, *Acta Academia Artium Vilnensis*, 2002, Nr. 27, p. 233–250.

Megan Dowd Lambert, „Children, Children, What Do You See?“, *The Horn Book Magazine*, 2015, Nr. 27, p. 27–32.

Prisca Martens, Ray Martens, Michelle Hassay Doyle, Jenna Loomis, Stacy Aghalarov, „Learning from Picturebooks: Reading and Writing Multimodally in First Grade“, *The Reading Teacher*, 2012, Nr. 66(4), p. 285–294.

Maria Nikolajeva, „Paveikslėlių knygų interpretavimo kodai ir implikuotas skaitytojas“, interneto prieiga: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2010-nr-2-54/paveikslėliu-knygu-interpretavimo-kodai-ir-implikuotas-skaitytojas/> (žiūrėta 2024-05-14).

Maria Nikolajeva, „Paveikslėlių knygų interpretavimo kodai ir implikuotas skaitytojas“, interneto prieiga: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2010-nr-3-55/paveikslėliu-knygu-interpretavimo-kodai-ir-implikuotas-skaitytojas/> (žiūrėta 2024-05-14).

Maria Nikolajeva, Carole Scott, „The Dynamics of Picturebook Communication“, *Children's Literature in Education*, 2000, Nr. 31(4), p. 225–239.

Maria Nikolajeva, „Picturebooks and Emotional Literacy“, *The Reading Teacher*, 2014, Nr. 67(4), p. 249–254.

Sylvia Pantaleo, „Learning About and Through Picturebook Artwork“, *The Reading Teacher*, 2017, Nr. 71(5), p. 557–567.

Lawrence R. Sipe, „Revisiting the Relationships Between Text and Pictures“, *Children's Literature in Education*, 2012, Nr. 43(1), p. 4–21.

Sheryl V. Taylor, Cynthia B. Leung, „Multimodal Literacy and Social Interaction: Young Children's Literacy Learning“, *Early Childhood Education Journal*, 2020, Nr. 48, p. 1–10.

Coosje van der Pol, „Reading Picturebooks as Literature: Four-to-Six-Year-Old Children and the Development of Literary Competence“, *Children's Literature in Education*, 2012, Nr. 43, p. 93–106.

Angela Wiseman, „Interactive Read Alouds: Teachers and Students Constructing Knowledge and Literacy Together“, *Early Childhood Education Journal*, 2011, Nr. 38, p. 431–438.

RAMINTA SARAPAITĖ, DOC. DR. VAIVA SCHOROŠKIENĖ
Developing 3-4-year-old children's interest in books and reading through picturebooks

SUMMARY

Keywords: picturebook, pre-school education, reader education, early literacy.

Although the benefits of picturebooks in early literacy contexts are unquestionable, there is a significant lack of research on the possibilities of using this genre in pre-school education institutions. This paper presents the results of a study carried out with 3-4-year-old children. The study aimed to investigate how activities involving reading picturebooks affect the inte-

rest in books and reading among 3-4-year-old children. The research methods include action research, observation, and comparative data analysis. The participants were 10 children (5 boys and 5 girls) attending one pre-school group in Vilnius. The children were aged between 33 and 47 months at the start of the study, i.e., 3-4 years old. The described action research implemented five educational activities: together with the teacher children created a reading corner in the group, explored picturebooks and learned to identify them among other types, selected books, familiarized themselves with the variety of picturebooks, learned to share their reading experiences, and read picturebooks together with peers. The educational activities took place over one week, i.e., five days, with each session lasting 30 minutes. Observation protocols were used for data collection in the study. Children's behavior was observed for one week before the educational activities and one week after. Data on children's behavior were recorded daily in an observation protocol, and at the end of the week, each child's behavior was summarized and scored on a scale of 0 to 5 on five aspects: (1) interaction with books (reading a book in the broadest sense, i.e., flipping through the book, reading words, exploring pictures, etc.), (2) ability to select a book, (3) engagement in teacher-organized activities with books, (4) reading in pairs or groups with other children, and (5) communicating with other children about books and related activities. The study showed that picturebook-based educational activities had a positive impact on the interest in books and reading among 3-4-year-old children: positive effects were observed in all five analyzed aspects. The greatest positive change occurred in *communication with other children about books and related activities*, while the smallest change was observed in the *ability to select a book*. It was also noted that the educational activities reduced the gap between children's scores, with a significant change noted in the behavior of children who had received the lowest scores in the diagnostic study.

Apie autoreis: RAMINTA SARAPAITĖ, Vilniaus lopšelio-darželio „Pilaitukas“ mokytoja ir direktoriaus pavaduotoja ugdymui, sarapaita.raminta@gmail.com

DOC. DR. VAIVA SCHOROŠKIENĖ, Vilniaus universiteto docentė, vaiva.schoroskiene@fsf.vu.lt

Gauta 2024-05-24
Priimta 2024-10-26

Vieta, kur vaikai susitinka su vaikų literatūra

Nuotraukos iš Centro archyvo

VLC įkūrimas. Nuotraukoje centre iš kairės: tuometinės Kultūros ir švietimo ministerijos Bibliotekų skyriaus vadovas Vytautas Gudaitis, Vaikų literatūros centro direktorė Aldona Augustaitienė, bibliotekos direktorius Vladas Bulavas, direktoriaus pavaduoją Elena Košinskienė ir doc. dr. Kęstutis Urba

Ėjo 1994-ieji, ketvirtieji nepriklausomos Lietuvos metai. Iki tol 30 metų Nacionalinėje (ankstesnis jos pavadinimas – Respublikinė) bibliotekoje veikęs Vaikų literatūros skyrius buvo reformuotas ir kovo 17 d. naują istorijos puslapį pradėjo rašyti Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vaikų literatūros centras (VLC). Tą dieną surengta spaudos konferencija, kurioje žinių apie Vaikų literatūros centro įkūrimą pranešė bibliotekos direktorius Vladas Bulavas. Dėl tokio centro būtinumo Vaikų literatūros skyriaus bazėje prieš ketverius metus vykusiame Lietuvos kultūros kongrese buvo priimta rezoliucija. Profesorius Vinco Aurylos tuomet iškelta idėja tapo realybe. Atnaujinta struktūra, išplėtos funkcijos, daugiau dėmesio numatyta skirti geros vaikų literatūros sklaidai: plačiau žiniasklaidoje apžvelgti vaikų literatūros įvykius, renginius, bibliotekų patirtį, pristatyti lietuvių vaikų literatūrą užsienyje.

Centro veikla neatsiejama susijusi su daugybe renginių, propaguojančių knygos ir skaitymo reikšmę: rašytojų jubiliejinės sukaktys, knygų sutiktuvės, parodos, įvairūs seminarai, mokymai, konferencijos, akcijos ir projektai. Nors centras neįgijo savarankiškos institucijos statuso, nuo pat įsteigimo pradžios savo veiklomis lygiavosi į panašaus profilio Švedijos, Suomijos, Vokietijos institutus. Ta pačia kryptimi, nuolat modifikuodamas savo funkcijas, kūrybiškai prisitaikydamas prie aplinkos ir visuomenės pokyčių, vis labiau akcentuodamas skaitymo skatinimo svarbą, šis Nacionalinės bibliotekos padalinys, 2016 m. reformuotas ir pervadintas Vaikų ir jaunimo literatūros departamentu, šiemet pasitiko savo veiklos trisdešimtmetį.

Parengė **Roma Kišūnaitė** (LNB)

1994 m. rugsėjo 1 d. Vaikų literatūros centre buvo atidaryta Latvijos vaikų knygų paroda. Į parodos atidarymą susirinko ne tik vaikai, bet ir Lietuvos vertėjai, leidėjai, bibliotekininkai, su vaikų literatūra susiję lankytojai. Nuotraukoje pirmas iš dešinės Latvijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje Alberts Sarkanis

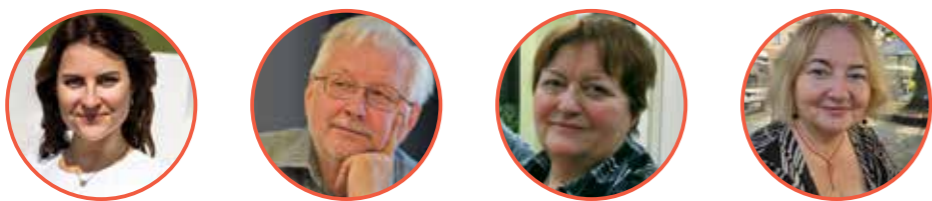

Vaikų literatūros centro darbuotojai 1999 m. kovą mini centro penkmetį. Pirmoje eilėje iš kairės sėdi: Jolanta Savukynaitė, Aurelija Rauckienė, Rima Navickaitė, Sigita Arlauskienė, Jūratė Pocienė, Ilma Mankevičienė, Aldona Augustaitienė, Vilma Kiaurakienė. Antroje eilėje iš kairės stovi: Donata Andriuškevičienė, Nijolė Simaškevičiūtė, Daiva Siudikienė, Onutė Kaladienė, Vida Narščiuvienė, Roma Kišūnaitė, prof. Vincas Auryla, Reda Tamulienė, doc. dr. Kęstutis Urba, Milė Pesliakienė, Paulina Pikturnienė

Labdaros ir paramos fondo „Švieskime vaikus“ dešimtmetis. Ką pavyko nuveikti?

Pokalbyje dalyvauja labdaros ir paramos fondo „Švieskime vaikus“ direktorė **Vaida Mandrijauskaitė**, vaikų literatūros tyrėjai **Kęstutis Urba** ir **Danguolė Šakavičiūtė**. Kalbina **Džiuljeta Maskuliūnienė**

Jau daugiau nei 10 metų (nuo 2013 m.) Lietuvoje veikia labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“. Pats laikas Rubinaičiui atsigręžti į šį unikalų ir vertingą kultūros projektą, neturintį analogų literatūros lauke. Ir paliudijantį, kad mecenatai gali nuveikti labai daug, kai turi kilnių ir prasmingų idėjų. Mes, vaikų literatūros skaitytojai, galime džiaugtis, kad kiekviena biblioteka apdovanojama vaikų literatūros knygomis, kad skatinamas vaikų knygų kūrimas, „atvedami“ nauji lietuvių vaikų literatūros autoriai. Gal ne vienas būsiamasis vaikų literatūros klasikas debiutavo čia? Įdomu išgirsti, kokių sunkumų, problemų būta? Linkėdami Fondui gero vėjo, kalbiname jo darbininkus.

– Leidžiančių vaikų literatūrą Lietuvoje yra tikrai pakankamai. Kodėl reikėjo steigti tokį Fondą, kam ir kaip, kokiomis aplinkybėmis kilo Fondo steigimo idėja?

Vaida: Prieš dešimt metų lietuvių autorių vaikų literatūra tenkinosi antraplaniu vaidmeniu Lietuvos knygų įvairovėje. Nemažai knygelių vaikams atkeliavo išverstos iš užsienio kalbų ir, deja, abejotinos meninės vertės. Fondo steigėjas Ramūnas Karbauskis, remiantis daugybę vaikų edukacijos projektų, Fondo steigimo metu sakė: „Gera knyga yra raktas į vaiko sielą, būtinos naujos, įdomios knygos vaikams, žadinančios norą pažinti pasaulį, vertybes, kuriomis jie galėtų vadovautis visą likusį gyvenimą. Lietuva turi puikių rašytojų, dailininkų, tad ši premija – mažas kūrėjų paskatinimas ugdyti vaikų talentus.“ Fondas įkurtas siekiant paskatinti lietuvių autorius kurti kokybiškas knygas vaikams, papildyti Lietuvos bibliotekų fondus. Ši iniciatyva prisidėjo prie vaikų literatūros plėtros ir skatino kūrėjus kurti originalias, meniškai vertingas knygas vaikams. Bendra vizija ir bendradarbiavimas su kitais fondais įgalina sėkmingai veikti jau dešimt metų.

Kęstutis: Gana aiškiai prisimenu Fondo istorijos pradžią. Man paskambino Ramūnas Karbauskis. Labai nustebau – niekada nebuvo pažįstami. Sakė, jog kreiptis į mane rekomendavo profesorė Viktorija Daujotytė. Ir tuoj pat aiškiai suformulavo pokalbio tikslą: baigėme leisti seriją „Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius“, dabar norime remti vaikų literatūrą.

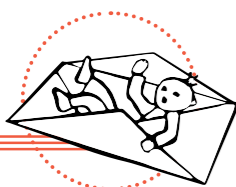
Gal verta truputį paaiškinti, kas yra toji 2005 m. pradėta leisti „Lobyno“ serija. Ją leido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. Serijos idėja gimė Kauno rašytojo Petro Palilionio galvoje vos Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Rašytojas ėmė ieškoti rėmėjų – vienintelis, susidomėjęs šia idėja, buvo Česlovas Karbauskis, vėliau ja sudominęs ir sūnų Ramūną. 2004 m. pasirašyta sutartis su leidykla, numatyta per dešimt metų išleisti 30 knygų. Planas įvykdytas anksčiau: 2013 m. pradžioje žiniasklaida jau skelbė apie serijos pabaigtuves. Paskutinę, trisdešimtąją, knygą išleidome 2012 m. gruodžio 30 d. – taip Rašytojų sąjungoje 2013 m. gegužės 13 d.

vykusiame pabaigtuvių vakare skelbė leidyklos vyriausiasis redaktorius Valentinas Sventickas. Vis dėlto tai buvo netiesa: kažkoku būdu susitarta serijos leidybą tęsti, papildyti neseniai mirusių arba šiaip į seriją nepatekusių autorių vardais. Iš viso išėjo 42 knygos, jų priešlapiuose rašoma: „Serijos leidimo mecenatai – Česlovas ir Ramūnas Karbauskiai.“ Beje, minėtame vakare Ramūnas plačiai kalbėjo apie dėmesį vaikų kultūrai ir literatūrai, pranešė, kad jau užregistruotas fondas „Švieskime vaikus“. Taigi lyg ir aišku, kieno galvoje gimė ši idėja. Skambindamas man Ramūnas turbūt nežinojo, kad „Lobyno“ serija dar nebaigta. Bet tai, akivaizdu, nepakeitė jo planų.

Nesunku suprasti, kad idėja remti vaikų literatūrą, t. y. organizuoti autorių konkursus, leisti laimėtųjų knygas ir jas dovanoti bibliotekoms, mokykloms, darželiams, mane apstulbino. Kadangi vaikų literatūra buvo mano gyvenimo būdas, nė akimirkos neabejojau, kad turiu tą idėją palaikyti ir prie jos prisidėti. Ne

Vilniaus knygų mugėje. Iš kairės: Kornelija Stonienė, Sandra Grigaitė, Jolanta Akambakaitė, Ramūnas Karbauskis, Živilė Mediekšienė ir Aistė Juozapavičiūtė. 2015 m. Fondo archyvo nuotrauka

Vilniaus knygų mugė. 2023 m. Tauro Gūdmanto nuotr.

visai supratau, kaip viskas vyks, tad susitarėme susitikti ir viską aptarti tiesiogiai. Per pirmąjį susitikimą mano pirmas ir gana tvirtas siūlymas buvo, kad konkursui darbai (kūriniai) turėtų būti teikiami tik pasirašyti slapyvardžiu. Glaustai paaiškinau motyvus, Ramūnas sutiko. Šio principo Fondas ir kūrinius vertinanti komisija (man tenka būti jos pirmininku) laikosi šventai: autorių pavardes sužinome tik išrinkę nugalėtojus. Dabar jau ir kitos konkursus organizuojančios leidyklos laikosi šio principo, bet mes buvome pirmieji. Per pokalbį supratau, kad Fondas neketina bendradarbiauti su jokia leidykla – knygas leis pats. Man tai kėlė didžiulį nerimą, būta ir keletas mažiau sėkmingų leidinių, bet ilgainiui viskas stojo į vėžes.

Noriu pabrėžti konkursų ir jų anonimiškumo reikšmę. Šis principas leidžia į literatūrą ateiti žmonėms be jokio kūrybinio „bagažo“, be užtarėjų ir pan. Po konkursų sužinojome tikrai ne vieną istoriją, kaip leidyklos nesileido su autoriais į kalbas – niekam nežinomas, kas ten tokį pirk... Konkursas atveria vartus į vaikų literatūros pasaulį.

Danguolė: Idėja – steigėjų, aš tik vėliau prisijungiau prie projekto vykdymo. Tai retas gražaus mecenavimo pavyzdys. Karbauskis šeima jau inicijavo ir rėmė (ir teberemia) didelę XX a. lietuvių literatūros lobyno seriją, kurios vertė, populiarumas, svoris nenuginčijamas, tad prie leidybos vaikams atėjo tarsi visai logiškai, tik dar paskelbė ir naujų tekstų konkursą, o Fondo knygos ne parduodamos, bet dovanojamos, dalijamos. Džiaugiuosi, kad, nors Fondą steigė politikas, nei buvo vėliava mosuojama, nei bent per nago juodymą reguliuojama, nei renkami populiarumo dividendai.

– Kokia Fondo per dešimt metų išleistų knygų vaikams statistika? Juk skaičiai irgi iškalbingi...

Vaida: Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“ per savo veiklos laikotarpį išleido 78 lietuvių autorių knygas, kurių bendras tiražas siekia 1 601 000 egzempliorių. Kiekvienais metais išleidžiama apie 9 naujas lietuvių autorių knygas, kurios sudaro 170 000 knygų egzempliorių tiražą. Knygos skiriamos vaikams nuo kūdikystės iki maždaug 12 metų. Fondo leidžiamos knygos komplektuojamos į „Vaikų bibliotekėlę“ ir dovanojamos viešosioms bibliotekoms, jų filialams, švietimo ir kitoms įstaigoms, turinčioms bibliotekų fondus mažiesiems. Kiekvienais metais „Vaikų bibliotekėlės“ komplektai pasiekia 1 373 bibliotekas ir jų filialus bei daugiau nei 2 000 kitų įstaigų. Taigi per dešimt metų fondas „Švieskime vaikus“ ne tik išleido 78 knygas, bet ir išplatino jas plačiame Lietuvos bibliotekų tinkle.

– Kokios yra pagrindinės Fondo veiklos kryptys?

Vaida: Fondo veiklos tikslai – labdaros ir paramos teikimas visuomenei naudingose srityse: mokslo, kultūros, švietimo, dorovinio ir estetinio auklėjimo, meno, sporto, sveikatos apsaugos, socialinės globos ir rūpybos plėtojimo programų, susijusių su vaikais, rėmimas. Šie tikslai įgyvendinami rengiant projektus. Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“ ne tik inicijuoja du ilgalaikius – tęstinius – projektus, bet ir prisideda prie kitų organizacijų, įstaigų projektų, rengia savo vienkartinis projektus. Pagrindinis ir didžiausias projektas – „Vaikų bibliotekėlė“, tai lyg knygų lentyna, kurią kiekvienais metais papildome naujausiomis lietuvių autorių knygomis, naujai iliustruotomis ir perleistomis vaikų literatūros klasika tapusiomis knygomis.

Kiekvienais metais skelbiamas Nacionalinis vaikų literatūros konkursas, kurio tikslas – duoti postūmį lietuvių vaikų literatūros raidai, skatinti rašytojų ir dailininkų bendradarbiavimą, paakinti debiutuoti naujus talentus. Laureatams fondas yra įsteigęs solidžias premijas (8 000 Eur), sudaro galimybes publikuoti savo kūrinius itin dideliu tiražu, kad jie pasiektų kuo daugiau skaitytojų. Konkurse dalyvavusios ir geriausios knygų vardą pelniusios knygos surenkamos į „Vaikų bibliotekėlę“. Fondo lėšomis kiekviena knyga, atrinkta

Vilniaus knygų mugėje. Iš kairės: Vaida Mandrijauskaitė, Ramunė Savickytė, Salvija Vaičikonytė, Kristina Jakaitė, Jolanta Sereikaitė, Ina Ogenskienė, Eugenija Marks, Diana Lekevičienė, Rebeka Una. 2023 m. Žygio Jurevičiaus nuotr.

į „Vaikų bibliotekėlę“, išleidžiama daugiau kaip 13 000 egzempliorių tiražu.

Kęstutis: Man žinoma Fondo veikla – konkursai ir leidyba. Iš pradžių buvo tikra nežinia, ar tų konkursantų bus. Pirmasis konkursas pranoko įsivaizdavimą, dalyvavo, jeigu gerai atsimenu, daugiau nei 120 autorių. Vėliau dalyvių skaičius mažėjo, ir tai natūralu, bet apie pusšimtį susidaro beveik visada. Konkurse skiriamos trys premijos už literatūrinius tekstus, viena premija iliustruotojui. Debiuto premiją gali laimėti ir rašytojas, ir dailininkas. Stebina Fondo leidžiamų knygų tiražai, premijų dydis. Per pirmąjį pokalbį pavyko sutarti ir dar dėl vieno dalyko: Fondas autorines teises palieka autoriams. Jeigu norite, leiskite tą pačią knygą ir komercinėje leidykloje. Keletas tokių atvejų jau buvo. Verta pasakyti, kad „Švieskime vaikus“ projektas vykdomas bendradarbiaujant su IBBY Lietuvos skyriumi ir Lietuvos rašytojų sąjunga. Šios institucijos deleguoja atstovus į konkursų vertinimo komisijas.

Danguolė: Esu tik ekspertuojanti, dirbanti su tektais, taigi mano darbas priklauso nuo metų derliaus (įvairiažanrė proza, poezija, paveikslėlių knygos mažiesiems, pradinukams ir kiek vyresniems), jo kokybės.

– Papasakokite apie Fondo sumanymą perleisti lietuvių vaikų literatūros klasiką. Kaip apibrėžtumėte lietuvių autorių klasikinių kūrinių vertę šiandienos kontekste? Kokias išleistas knygas išskirtumėte? Kas planuojama?

Kęstutis: Fondo steigimas beveik sutapo su Prano Mašioto 150-osiomis gimimo metinėmis. IBBY Lietuvos skyrius ta proga skelbė konkursą dailininkams. Sulaukėme gražių darbų, daugiausia jaunimo, dar studijuojančių dailininkų. Peržiūrėjęs pateiktus darbus Ramūnas Karbauskis sutiko, kad tos nedidelės knygos būtų išleistos su Fondo vėliava. Taip atsirado bene septynios Prano Mašioto knygos. Ir taip prasidėjo lietuvių vaikų literatūros klasikos linija Fondo leidybos

istorijoje. Didžiama knygų yra parinktos ir parengtos mano. Visą laiką tikėjau, kad visa svarbesnioji klasika turi būti vaikų skaitymo repertuare. Bet jeigu būčiau kokiai nors leidyklai pasiūlęs išleisti, pavyzdžiui, Stepo Zbarsko *Brolių ieškotoją*, būčiau sulaukęs nuostabos, o gal ir paniekos žvilgsnio. Ir štai toji knyga išėjo, ji graži ir mieliai skaitoma mažesniųjų. Esu siūlęs išleisti ir Balio Sruogos *Giesmę apie Gediminą*, tos knygos bibliotekų aktyviuose fonduose nebuvo. Nuo Lietuvos nepriklausomybės pradžios vaikams nebuvo leidžiama Jono Biliūno kūryba, tik Fondas padovanojo rinkinuką *Brisiaus galas*. Negi sakytumėte, kad tų knygų nereikia? Man labai įdomu toms knygoms parašyti nedidelį straipsnelį, pateikti žinių apie autorių ir knygą. Skaitytojų edukacija šiuolaikinėje leidyboje beveik užmirštas dalykas. Žinoma, reikėtų tokių literatūrinio palikimo knygų išleisti ir daugiau. Būtų gerai, kad jų pasiūlytų pedagogai, bibliotekininkai. Esu pagalvojęs apie nedideles Mykolo Sluckio, Jono Avyžiaus trumpųjų pasakų rinktnes. Mažesniems vaikams trumpi tekstai reikalingi.

Danguolė: Puiki Kęstučio idėja, ji pasiteisino. Mėgstu klasiką, ją skaitome ir vertiname nepakanamai. Kita vertus, esam gana *biedni*, neturim nieko panašaus į esto Oskaro Lutso *Pavasarij* (1912–1913) ar latvio Valdžio *Staburago vaikus* (1894). Mes Lietuvos šimtmečiui išrinkom šimtuką reikšmingiausių knygų, estai analogiška proga – 250 knygų vaikams! Ir mažą ką aš mylėjau vaikystėj – akivaizdu, kad tas knygeles, kad ir Jono Mackevičiaus-Nord *Peliukės Micės laiškai*, mūsų dienų vaikas su malonumu vargu ar beskaitys... Pasvajoju: o, kad būtų kokia adaptacijų, perkūrimo, scenarijų rašymo programa! Dabar įkvėpti gali ir turi stebėtinai talentingas Sandros Bernotaitės ir Saulės Degutytės „Rubinaitis Peliūzė, arba Lietuvos išgyvenimo būdas“ Jaunimo teatre ir pavydėtini kitų šalių pavyzdžiai: ne vieno autoriteto nurašytos, bet vykusių ekranizacijų prikeltos Louisos May Alcott *Mažosios moterys*, nuolat revizuojama Brolių Grimų pasakų kalba ar Janoscho *Brolių Grimų pasakos kitaip*. Čia nearti dirvonai, viliosis, kad Fondo klasikos leidimai tuos dirvonus išjūdins.

– **Fondo organizuojami vaikų literatūros konkursai tapo puikia kūrybos inspiracija ne vienam kūrėjui. Kokius tris ar penkis Fondo „surastus“ autorius ir jų**

knygas laikytumėte tikrai svarbiais, daug žadančiais lietuvių vaikų literatūros įvykiais?

Kęstutis: Neapsiribosiu trimis ar penkiais, pateiksiu platesnį vaizdą. Nuolat atsiranda žmonių, siekiančių sumenkinti, suniekinti fondo „Švieskime vaikus“ veiklą, leidybą. Priežastys turbūt įvairios. Kadangi vis dar seku lietuvių vaikų literatūros raidą, labai tvirtai galiu pasakyti, kad Fondo leidžiama literatūra nėra nei geresnė, nei blogesnė už visą leidybos srautą. Tai priklauso nuo bendro kūrybinio potencialo. Dabar panašių konkursų vyksta ir daugiau. Ir visur turbūt meninis lygis svyruoja – vienais metais pateikiama geresnių, kitais silpnesnių kūrinių. Bet kad visiškai nebūtų ką leisti – dar nepasitaikė.

Kai knygos išeina, komisijos vertinimai nebesvarbūs. Leidiniai patenka į įvairias situacijas, yra pripažįstami arba atstumiami. Štai net trys Fondo išleistos knygos yra gavusios IBBY Lietuvos skyriaus debiuto (Aldonos Liobytės) premiją. Penkis kartus Fondo knygos buvo atrinktos į Metų knygos rinkimų akciją (vaikų knygų kategorija), net tris kartus tos akcijos „penketukuose“ buvo po tris Fondo knygas. Dvi knygos – Ramunės Savickytės *Adelės dienoraštis* ir Ignės Zarambaitės *Stebuklingi senelio batai* – tapo akcijos nugalėtojomis. LATGA savo puslapyje skelbia, kad skaitomiausių knygų dešimtuose yra Zarambaitės *Stebuklingi senelio batai* ir Gajos Gunos Eklės *Brolis, kurio nereikėjo*.

Noriu pabrėžti, jog per dešimtmetį tik dėl Fondo organizuojamų konkursų į vaikų literatūrą atėjo 41 autorius, rašytojas. (Būtų galima paminėti ir keletą dailininkų, nors dailininkai kartais debiutuoja, kai Fondo organizatorių yra pakviečiami iliustruoti vieną ar kitą knygą.) Žinoma, nemažai rašytojų apsiribojo viena knyga – galbūt reikėtų sakyti „kol kas“. Tačiau nemažai jų plačiai išskleidė sparnus, gavo kitokių apdovanojimų, susirado „savo“ leidyklas. Štai Ignė Zarambaitė, apdovanota Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Vaikų literatūros premija, jau verčiama į užsienio kalbas, buvo viena iš pirmųjų Fondo konkursų nugalėtojų, debutantė. Privalau paminėti ir vieną talentingiausių šių dienų rašytojų Iloną Ežerinytę. Fondas išleido nemažai Rebekos Unos knygų. Populiari, žinoma Ramunė Savickytė. Su Fondu susijęs ir vienas iš darbingiausių vaikų rašytojų Marius Marcinkevičius. Laukiame naujų Gajos Gunos Eklės knygų. Lietuvių vaikų litera-

tūros istorija (jeigu tik bus kam ją rašyti) tikrai neapsieis be Aido Jurašiaus – tai vienas ryškiausių, originaliausių Fondo autorių. Aidas dalyvavo konkursuose keturis kartus, dar nebuvo taip, kad mes užšifruotus jo tekstus atpažintume, atspėtume iš braižo, stiliaus. Kiekvieną kartą jis kitoks, o tai daug pasako apie kūrėjo gebėjimus. Turbūt ir pristačiau tuos tris ar penkis?

Danguolė: Labai plati tema, pasistengsiu striukai. Ignė Zarambaitė debiutavo Fonde su *Emilio laišku* – ir kaip vėliau atsiskleidė jos talentas! Ilona Ežerinytė atėjo su leidybine patirtimi ir pelnytai susižėrė apdovanojimus. Itin originali buvo Dovilė Zavedskaitė. Nenustoja savo gyvybe, aktualumu stebinti Rebeka Una. Vertinga kiek siauresniam ratui skirta Danės Griganės *Šarka*. Dar populiariaji Ramunės Savickytės *Adelės dienoraštis*, pirmoji laimėtoja Raminta Baltrušaitytė. Ir Loreta Vaicenavičienė debiutavo Fonde – iliustravo Prano Mašio knygelę (vėliau Fondo įvertintai knygai apie Joną Basanavičių ji pasirinko kitą leidyklą). Išleista nemažai šaunių paveikslėlių knygų. Būta itin gerų metų, kai „varžėsi“ Gintarė Adomaitytė, Gaja Guna Eklė ir Nerina Macatė, tuomet dar Mikalauskiene. Ir Jurašius – koks kontroversiškas bebūtų. Visos Fondo išleistos jo knygos – įvykiai. Jis puikus prozininkas, fantastiškai išradingas, atsinaujinantis, besimėgaujantis rašymu, žavus, net kai provokuoja ar erzina. Veikiausiai ne visiems patinkantis, bet ir programiškai nenorintis įtikti.

Kai pažiūri, kiek autorių debiutavo, kiek išplaukė į plačiuosius vandenius, Fondo veiklą sunku pervertinti.

– **Su kokiomis problemomis, sudėtingesniais atvejais teko Fondui susidurti? Pavyzdžiui, diskutuota (ir ne vien teigiamai) apie knygų vizualinę ir poligrafinę kokybę. Kaip keičiasi situacija? Įsileiskime skaitytoją į Fondo veiklų virtuvę.**

Vaida: Fondas „Švieskime vaikus“ savo veiklos metu susidūrė su kai kuriais iššūkiais ir diskusijomis dėl knygų vizualinės ir poligrafinės kokybės. Veiklos pradžioje kiekviena knyga buvo kuriama atskirai, buvo atsižvelgiama į dailininko nuomonę, remiamasi individualiu požiūriu. Šis etapas atspindėjo Fondą kaip pradedantįjį, siekiantį įgyvendinti savo tikslus. Su laiku ir patirties kaupimu Fondas ėmė augti ir tobulėti. Svarbus momentas buvo meninės redaktorės Deimantės Rybakovienės įsiliėjimas į veiklą. Jos indėlis pastebi-

Vaida Mandrijauskaitė bendrauja su skaitytojais Vilniaus knygų mugėje. 2023 m. Tauro Gūdmanto nuotr.

mas, suteikė aiškumo, pagerėjo leidinių kokybė. Vėliau Deimantę Rybakovienę pakeitė Linas Spurga – su kiekvienu knygų leidimu akivaizdu, kaip šių profesionalų darbas teigiamai paveikė knygų išvaizdą ir kokybę. Fondo leidžiamos knygos pasiekė aukštą meninį lygį, pagerino vaikų literatūros kokybę Lietuvoje.

Danguolė: Visos virtuvės nežinau, o ir nenoriu žinoti. Ką bepasakyčiau, bus kaip aklojo, sugriebusio tik dramblio uodegą, samprotavimai apie visą milžiną – kaip toj indų pasakoj. Tiesiog Fondas pradėjo darbą su geriausiomis intencijomis, bet juk trūko leidybinio darbo patyrimo, susistygavimo. Dažnokai keitėsi direktorės, kito leidybos apimtys, vienais metais išleisdavo nemažai knygų, atsidūrusių už apdovanojimų brūkšnio, kitais jau ne. Gaila, bet, atrodo, neišliko galybė pirmųjų konkursų tekstų. Būta ir bus visko. Štai konkursą laimėjęs (ar nelaimėjęs) autorius nunešė savo tekstą į kitą leidyklą, ten jį sėkmingai išleido, o tu supranti, kad gal ir teisingai pasielgė – Fondas taip kokybiškai nebūtų įstengęs. Fondas džiaugiasi „savo“ autoriaus sėkme ir tiek. Ne taip paprasta su iliustruotojais, yra sėkmių, yra ir nesėkmių (mane nuvylė, pavyzdžiui, Gintarės Adomaitytės *Žaliojo namo paslapties* dailininkės darbas), bet juk gali ginčytis iki pažaliavimo. Koreguotinos ir konkurso sąlygos: dabar, išrinkus geriausias

ilustracijas, automatiškai spausdinamas ir tekstas su tomis ilustracijomis, o tai tikrai ne visada pasiteisina.

– **Kokia yra Fondo knygų sklaidos filosofija? Aki-vaizdu, kad šiuo požūriu Fondas labai išsiskiria Lietuvos kultūros lauke.**

Vaida: Fondo „Švieskime vaikus“ knygų sklaida siekiama ne tik papildyti bibliotekų fondus, bet ir užtikrinti visiems Lietuvos vaikams galimybę pasimėgauti knygų skaitymu. Fondo tikslas nėra pagrįstas komerciniu pelnu, svarbiausia – užtikrinti, kad visi vaikai, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos ar materialinės padėties, turėtų galimybę skaityti kokybiškas lietuvių autorių knygas. Ne kiekvienas turi finansinių galimybių įsigyti knygų, todėl Fondas skiria dėmesį, kad bibliotekos, net ir toliausiuose Lietuvos kampeliuose, turėtų prieigą prie gražiausių lietuvių autorių knygų. Svarbu užtikrinti, kad vaikai ne tik Vilniuje, Kaune ar Klaipėdoje turėtų galimybę skaityti naujausias knygas. Fondo veikla siekiama skatinti skaitymo kultūrą visoje šalyje, užtikrinti, kad knygos taptų prieinamos visiems vaikams ir taip prisidėtų prie jų intelektualinio vystymosi, kūrybinio potencialo plėtos.

Danguolė: Situacija tikrai nestandartinė. Daug yra besidžiaugiančiųjų, bet sulaukiame ir priekaištų iš komercinių leidyklų, netgi kaltinimų nesąžininga konkurencija, nes leidinių tiražai didžiuliai, knygos dovanojamos (nors internete jomis prekiaujama, kai kas neraudonuodamas pasipiniguoja). Pati ne kartą dvejojau dėl tų dešimčių tūkstančių egzempliorių, bet organizatoriai sako, kad visi ištirpsta. Smagu, jog vaikai gali gauti knygų, tik tai, kas veltui gauta, neretai menkiau vertinama – kartėliui pagrindo yra. Nepaisant intensyvaus platinimo, dalijimo, autorių pristatymų ir pan., atsakomojo ryšio, kas, kiek, kaip tas knygas skaito, labai trūksta. Juk svarbu žinoti ne tik, kiek knygų yra lentynose, į kokius sąrašus jos patenka, kokios surenka daugiausia patiktukų, bet svarbi ir skaitymo, suvokimo kokybė, vertinimai, jų argumentacija. Veikiausiai tai aktualu visoms leidykloms.

– **Kokie yra dešimtojo Nacionalinio vaikų literatūros konkurso atradimai?**

Kęstutis: Dešimtojo konkurso įdomybė ta, kad pirmą ir trečią vietas laimėjo tas pats žmogus, pasirašęs skirtingais slapyvardžiais. Štai dar vienas slapy-

vardžių privalumas! O šiaip visi konkurso laureatai ir nominantai yra ne naujokai, visi atėję į literatūrą per Fondo rengiamus konkursus. Taigi autoriai sugrįžta, vadinasi, konkursu pasitiki.

Danguolė: Laimėjo trumpas, mielas tęsinys, sulaukęs konkrečių pastabų kitoje leidykloje – tokia tad įdomi mūsų leidybos tikrovė. Antroji vieta atiteko jau šaunią knygą išleidusiai ir gražiai išaugusiai Jurgitai Pelėdaitei, o kadangi trečiasis prizininkas nebuvo mano favoritas, tai ir nereklamuojau, bet tikiuosi, kad skaitytojai nenusivils. Neretai lieki su kiek perštinčia širdimi, kai už borto atsiduria tekstas, prie kurio autoriui tiesiog reikėtų stabtelėti, pagalvoti, paplušėti drauge su redaktoriumi, kad ir žiauriai niaujantis. Yra buvę atvejų, kai pasaka buvo nepremijuota, bet smarkiai perdirbta pateko į metų penketuką ir laimėjo!

– **Berengiant pokalbį spaudai, tapo žinomi ir vienuoliktojo konkurso rezultatai. Kokie jie?**

Kęstutis: Vienuoliktojo konkurso dalyvių ir vėl buvo daug. Sunku pasakyti, gerai tai ar blogai, bet tarp nugalėtojų ir finalininkų – jau pažįstami vardai: Ina Ogenskienė, Eugenija Marks, Povilas Villuveit, Salvija Vaičikonytė, Aidas Jurašius ir kiti. Viena mums dar nepažįstama autorė konkurse dalyvavo antrą kartą. Savo pasaką ji šiek tiek patobulino ir laimėjo antrąją vietą. Labai smagu, kad kūrybinius iliustruos keli mūsų pakviesti jauni ir talentingi dailininkai.

– **Kokie Fondo ateities planai?**

Vaida: Fondas „Švieskime vaikus“ sieks savo misijos vykdymo tol, kol bus kuriančiųjų ir skaitančiųjų. Planuojame išlaikyti stiprų ryšį su skaitytojais ir kūrėjais, skatinti visuomenės kūrybingumą ir skaitymo meilę. Kaip Fondo steigimo dieną kalbėjo vienas iš steigėjų Ramūnas Karbauskis, Fondo tikslas – išleisti penkis milijonus lietuvių autorių knygų. Tikimės, kad pasiekę šį skaičių nesustosime.

Danguolė: Išsilaikyti, tęsti darbą, gerinti leidimo kokybę, sulaukti gyvų, šviežių, netikėtų, provokatyvių paraiškų. Ach, amžina diskusija, ar pasakos žanro perteklius nėra ir bėgimas nuo tikrovės, mažųjų gyvenimo didelių problemų užglaištymas. Nurodinėjimų būti negali, bet naujesnių temų, atviresnio žvilgsnio, neužsi-sklandimo dabarties akivaizdoje labai norisi.

Knyga gali turėti stebuklingos galios

Žurnalistė Alma Valantinienė kalbina leidėją, vertėją Vidą Bėkštienę

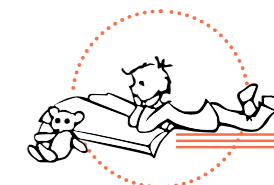
– **Miela Vida, pažįstu Jus seniai, bet apie vaikystę, kurią kiekvienas nešiojamės savo širdyje, niekada neteko pasikalbėti... Kuo svarbūs Jums vaikystės prisiminimai?**

– Labai patiko kadaise vienos psichoterapeutės pasakyta mintis: kiekvienas malonus vaikystės atsiminimas yra mūsų resursas. Man tas resursas yra vaikystės

vasaros, o iki mokyklos – ir pavasariai bei rudenys tėvelio tėviškėje, labai gražioje Suvalkijos sodyboje Marijampolės rajone, netoli Šunskų miestelio. Ten aš buvau su dviem tetom, tėvelio sesėmis, ir tėvelio tėveliu. Mes jį vadinom tėvuku. Visi jie jau ilsisi Šunskų kapinaitėse. Nebėra ir tos sodybos, iš dviejų pusių apsodintos vyšniomis, su dideliu sodu, daržais ir darželiais, dideliu tvar-

Vida Bėkštienė su vyru Arūnu Karklėje po Klaipėdos knygų mugės. 2023 m. Asmeninio archyvo nuotraukos

Vida su tėveliais

Vidai penkeri

tu ir kluonu. Dėl to beveik visada apsverkiu, išgirdusi „Kai sirpsta vyšnios Suvalkioj“ arba apie „bernioką iš Suvalkijos lygumų“. Nors gimiau Vilniuje, man Suvalkija yra kaip tėviškė, savas kraštas, kurį ir dabar aplankom. Pradėjusi kalbėti, aš net šnekėjau kapsiškai, sakydavau „kap“, „tep“. Kai dar važiuodavom ten su tėveliais, mama vis kartodavo: „Artėjant prie Suvalkijos, viduje darosi šilta.“ Aš dabar, pajutusi suvalkietišką žmogaus tarmę, būtinai jį pakalbinu. Ar knygų mugėje, ar poliklinikoje – bet kur. Kažkoks keistas bendrumas apima.

– Tad galima sakyti, kad pirmoji kalba buvo kapsų. O kokie pirmieji žaislai?

– Labai gerai atsimenu pirmuosius žaislus – tokias medines kaladėles su piešinukais ir raidėmis. Jas dėliodama, išmokau rašyti. Neprisimenu, kiek metų turėjau, bet tikrai nedaug. Kadangi kitas mylimiausias žaislas buvo lėlės, ne kokios išpuoštos, bet tokios paprastos, kaulinės, panašiausios į tikrus kūdikius, apie vieną jų ir buvo mano pirmasis laiškas iš kaimo tėvams į Vilnių: „Atvežkite lėlę nulūžusia koja ir tą nulūžusią jos koją.“ Laiško originalo neturiu, bet jį vis prisimindavo mama. Paskiau rašydavau ir daugiau laiškų, bet šitas buvo pirmasis ir man labai svarbus, nes baisiai reikėjo tos lėlės. Kai teta, krikšto mama, atvežė man lėlių ve-

žimėlių, buvo didžiausia šventė, nes tais laikais tai buvo gana deficitinis reikalas. Taip ir važinėdavau su tom lėlėm aplink sodą, valgydama vyšnias, pavaišindama lėles. Turėjau dar tokią guminę mešką. Ji buvo mano karvė, nes koks gi ūkis be gyvulių.

– Kai kas iš mūsų turime savo vaikystės archyvą, jei galime taip pavadinti, už kurį esame dėkingi tėvams – už išsaugotus pirmuosius mūsų piešinius, užrašytus posakius, kreivai ar labai gražiai primar-gintus mokyklinius sąsiuvinius su pirmųjų mokytojų raudonu rašalu ištaisytomis klaidomis... Turime laiškų iš vaikystės draugų, pirmąsias knygeles ir net slaptą dienoraštį, kurį net nedrąsu dabar atsiversti ir susitikti su ta tarsi nepažįstama mergaite ir jos svajonėmis... Ar turite Jūs savo vaikystės archyvą? Kas jums jame brangiausia?

– Visas tas mano vaikystės archyvas yra galvoje, mintyse. Daiktų neišliko. Lėlės buvo sukrautos ant aukšto, bet, kai griovė pastatus, viskas ir „žuvo“ griuvėsiuose. O va kas liko širdyje, to jau niekas nesunaikins. Pavyzdžiui, Šv. Marijos Magdalietės atlidai Šunskuose. Tada suvažiuodavo visų tėvelio brolių, seserų šeimos, po mišių sueidavo giminės, kaimynai, ir suskambėdavo dainos. Aš daug liaudies, tremtinių

dainų išmokau tada. Visa giminė buvo daininga, balsinga. Dainų būdavo turbūt daugiau negu kalbų. Vaišių niekada netrūko, nes visada buvo auginamos kiaulės, avys, laikoma karvė, daug paukščių. Kokių smagesnių gėrimų nelabai atsimenu, jei ir būdavo, tikrai nedaug. Tada buvau dar maža, tik vėliau supratau giminių bendravimo, bendrystės vertę. Vyriausias tėvelio brolis buvo kunigas. Jis labai būrė brolius ir seseris, vis kviesdavo visus suvažiuoti į tėviškę. Deja, mirė nesulaukęs nė 50-ies. Ir dabar su pussesere ir dviem pusbroliais turim tokią kasmetinę tradiciją susitikti jų gimtinėje Bliuviškiuose tą savaitgalį, kai Griškabūdyje Šv. Onos atlidai. Jų gimtoji sodyba ant Novos upelio kranto. Aš pas juos ir pavasarodavau, kai buvau mokinukė, studentė, paskui jau su vyru Arūnu, su dukrom ir sūnum. Griškabūdyje visada aplankom kapus. Ten palaidoti du mano dėdės, dėdienė, teta, jos vyras, mamos tėveliai. Kaime turėjau tris drauges. Kai jau buvom didesnės, tėvukas kartais leisdavo joms ateiti arba man pas jas nueiti. Bet retai. Nes, jo nuomone, negerai, kai kaimo vaikai eina laukais. Jie turi dirbti. Pats su mano močiu- te (ji anksti mirė nuo insulto) užaugino septynis vaikus, kurie buvo pirmieji pagalbininkai ūkyje nuo ankstaus ryto iki vėlaus vakaro.

– O kokios buvo pirmosios perskaitytos knygos, kurių išmintis lydi visą gyvenimą?

– Gal pirmoji knygelė, kurią atsimenu, buvo *Alibaba ir keturiasdešimt plėšikų*. Tokia plonutė, kaip tik mano jėgoms skaityti. Ir, man atrodo, joje buvo galima kažką paspalvinti. Tas irgi smagu. Tikriausiai ją man padovanojo teta, mano krikšto mama. Ir pridėjo savo kūrybos eilėraštką: „Au au au, aš žinau, kad šitą knygutę veža pas Vidutę tėtė ir mama žalia mašina.“ Turėjau ir pasakų knygučių, kurias skaitydavau ir pati, ir paskaitydavau mama. Kadangi ji buvo lituanistė, mėgdavo man pasakas kurti pati. Pavyzdžiui, pradžia tokia: „Gyveno kartą mergaitė, vardu Vidutė...“ Bet aš ją greit nutraukdavau, sakydavau: „Šitos nenoriu, šita apie mane.“ O jau tokia didesnė knyga buvo Janušo Korčako *Karalius Motiejukas Pirmasis*. Ji gana stora, tai ją ilgai skaičiau ir tikriausiai ne vieną sykį. Kaip dabar atsimenu: sergu, guliu užklotą, o šalia *Motiejukas*. Paskiau Eno Raudo *Cypliuokas* ir Johnny'io Gruelle'o *Skudurinės Onutės pasakėlės*. Abi apie didelį gerumą. Su meile pasiūtas Cypliuokas

atgyja, o Skudurinė Onutė turi saldaininę širdelę. Kokios išmintingos istorijos. Tegu ir dabar kiekvienas su meile padarytas daiktas atgyja ir mus pačius atgaivina. Ir kuo daugiau saldaininių širdelių! Ne šokoladukų, o kiekvieno krūtinėje. Abi knygelės perleistos ne sykį įvairių leidyklų. *Skudurinę Onutę* 1995 m. leido leidykla „Lietus“, kurioje tada darbavausi. Teko apsilankyti pas knygelės vertėją pedagogę Giedrę Žmuidzinavičiūtę-Gučienę, dailininko Antano Žmuidzinavičiaus dukrą. Ji papasakojo, kad anglišką knygutę jai parvežė tėvelis. Knygelė taip patiko, kad ji ėmėsi ją išversti.

– Kas lėmė gyvenimo kelio pasirinkimą – studijuoti filologiją ir paskirti gyvenimą knygoms?

– Mano mamytė Nijolė Voveraitienė buvo baigusi lietuvių kalbą Pedagoginiame institute ir kartu chorvedybą tuomečiame Juozo Tallat-Kelpšos muzikos technikume. Tik baigusi institutą pradėjo dirbti „Minties“ leidykloje (tada Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla). Ją ten pasikvietė leidykloje jau dirbusi draugė Liusė Sidarienė. Taip abi ir išdirbo „Mintyje“ iki pensijos. Ir koks sutapimas! Šiandien, man rašant šituos atsiminimus, paskambino Liusė paklausti, kaip mes visi laikomės. Jai jau gerokai per 90, bet atsime- na ir mano vaikų, ir net anūkų vardus. Leidykla buvo ten pat, kur ir dabar, Z. Sierakausko gatvėje, ant kalno. Mes gyvenome netoliese, Algirdo gatvėje. Mėgau kartais pas mamą nubėgti. Net prisimenu redakcijos kvapą – popieriaus, spaustuvės dažų. Kiek nuostabių žmonių ten dirbo! Neseniai į anapilį iškeliavusi puiki redaktorė ir nuostabiausias žmogus Donata Linčiuvienė, patyrusi vertėja germanistė Elena Zambacevičiūtė, kurios paskutinį vertimą, labai išmintingą knygutę *Ana ir Ana* išleidome jau mes, įkūrė „Gelmes“. Dabar prisiminiau redaktorę Adą Sadauskaitę. Ji, matyt, labai mokėjo su vaikais bendrauti, nes ją vadinau „mano draugė“. Galėčiau čia daug pavardžių priminėti.

– Papasakokite daugiau apie savo šeimą, tėvus, o kartu ir sutiktus žmones, kurių asmenybės Jus žavėjo, formavo vertybines nuostatas.

– Kadangi mama mėgo muziką, dainų netrūko ir namuose. Ji leidykloje suorganizavo moterų ansamblį. Kartais jos repetuodavo darbe, kartais mūsų namuose. Mane jų dainos visada graudindavo. Sakydavau: „Mama, nedainuok.“ O jau būdama paauglė, studentė

Vida, 1970 m.

ir vėliau dažnai ateidavau pas mamą ir prašydavau: „Mama, padainuokim.“ Čia būdavo jau ne kaimo atlaininis repertuaras, o sudėtingesnis, dainuodavome dviem balsais, visas melodijas ir net žodžius ir dabar prisimenu. Ir per visus mamos gimtadienius, vardadienius sueidavo tos dainininkės – tai būdavo „dainų baliai“. Kartais kaimynai klausdavo: „Kas ten pas jus taip gražiai dainavo?“ Paskutinis – 2009-ųjų sausį, per Nijolines, gal dar per gimtadienį birželį, o rugpjūčio mėnesį mamą pakirto infarktas. Su mama dažnai eidavome į Operos ir baletų teatrą. Jis buvo visai šalia namų, J. Basanavičiaus gatvėje. Grįžusi namo priešais veidrodį strakaliodavau ir dainuodavau. Kelerius metus dainavau „Liepaitėse“, paskiau jas iškeičiau į akademinį irklavimą. Nors man irkluoti sekėsi visai nebloggeriai, bet to savo žingsnio iki šiol galiuosi. Ir vis pagalvoju, kodėl tėveliai leido palikti „Liepaites“. Šiaip į muzikavimą mama mane stūmė. Tais laikais konser-

vatorijoje buvo tokia vadinamoji studentų praktika. Būsiami pianistai ir pianistės turėjo pasiimti mokinių, juos mokyti skambinti, o tada gal kartą ar du per mėnesį vesti parodyti savo dėstytojai, ko išmokė. Mane vesdavo pas docentę Aldoną Dvarionienę, kompozitoriaus Balio Dvariono žmoną. Tikrai buvo įspūdinga moteris, mokiusis Austrijoje, Vokietijoje. Groti aš pritingėjau, bet pažymius gaudavau nebloggerus. Matyt, už muzikalumą. Dvarionienė sakydavo: „Račiūniškas kraujas, bet klasiška tinginė.“ Mamos dėdė buvo kompozitorius Antanas Račiūnas. Kai Dvarionai, Račiūnai ir Vainiūnai dar gyveno Kaune, labai draugavo. Vadinosi DvaRaVa. Visokių smagių istorijų su jais nutikdavo.

Mamos tėveliai buvo gydytojai. Dirbo Šakių ligoninėje. Deja, tėvelis Juozas Račiūnas 1944 m. žuvo, kai važiuodamas pas ligonį netoli Lukšių užvažiavo ant minos. Močiutė liko našlė su dviem dukrom ir dirbo dantų gydytoja Šakių rajone. Mamos sesuo taip pat buvo gydytoja, bet psichiatrė, jos dukra Ligita dabar žinoma infekcinių ligų specialistė. Aš lyg pasvajodavau apie mediciną, bet bijojau, kad neįstosiu, ir pasirinkau filologiją. Vyresnėse klasėse kažką bandžiau rašinėti, gal esė, gal kokius įspūdžius ar išguldyti savo slaptas svajones, bet nieko nesaugojau ir neišsaugojau. Gal net sudeginau.

Tėvelis Albinas Voveraitis buvo inžinierius, baigęs tuometį Kauno politechnikos institutą. Inžinierius statybininkas. Visą laiką dirbo Miestų statybos projektavimo institute. Išėjęs į pensiją, pastatė sodo namelį, dviaukštį mūriuką, kurį mes truputį praplėtėm ir apšiltinom ir kuriame gyvename jau daugiau kaip dešimt metų. Mūsų vaikai sakė, kad niekada jo neparduotų, nes tai – senelio atminimas. Beje, čia buvo Martyno Mažvydo bibliotekos darbuotojų sodai, tik dabar daugelio jų jau nebėra, gyvena vaikai ar anūkai arba sklypai parduoti kitiems žmonėms. Mano mama, išėjusi į pensiją iš „Minties“, įsidarbino Martyno Mažvydo bibliotekos Leidybos skyriuje, kuriam vadovavo dar viena nuostabi moteris Teofilė Būdienė, garsaus kalbininko ir vertėjo Vytauto Būdos žmona.

Kai buvau dar maža, paskiau pradinkė, buvau daugiau tėvelio vaikas. Jis vesdavosi mane į Vingio parką pasivaikščioti, į čiuožyklą. Eidami į Vingio parką, dažnai sutikdavom Kiprą Petrauską. Jis gal traukdavo iš teatro namo. Toks iškilus, plevėsuojančiu lietpalčiu.

Tėvelis buvo lėtas, ramus. Gal tas traukė ir mane, ir paskiau mūsų dukras ir sūnų. Jis ateidavo, juos mažus panešiodavo, išvesdavo į lauką, nusiveždavo į kaimą. Prisimenu tokią, rodos, smulkmeną, bet... Sūnui Augustinui buvo gal pusė metų. Senelis nusinešė jį prie lango, už kurio augo alyvų krūmai. Sako: „Žiūrėk, koks gražus paukščiukas pas mudu atskrido.“

Tėveliai mane labai mylėjo. Buvau vienturtė, dėl to gana išgyvenau, net taupiau pinigus broliukui ar sesutei. Bet taip jų ir nenupirko. Jie be galo mylėjo ir mūsų dukras, ir sūnų, ir anūkus, savo proanūkius. Augustinas nelankė darželio, pirmadienį keliaudavo pas senelius, o penktadienį grįždavo. Su proanūkiu Luku senelis dažnai ir pabūdavo, kai dukra Kristina išeidavo į darbus. Po mamos mirties jis gyveno pas mus, sulaukė beveik 92-ejų.

– Žinau, kad baigusi universitetą ne iš karto ėmėtės redagavimo ir leidybos. Kaip tai nutiko?

– Kelias į leidybą, gerai pagalvojus, turbūt prasi-dėjo matant namuose redaguojančią mamą ir jai vis po truputį taisant mano rašinius. Aš rašiau gana gerai, beveik be klaidų, bet ji man patardavo paieškoti sinonimų, kokių gražesnių žodžių, pastebėdavo logikos klaidų. Kai laikiau ir abitūros, ir stojamuosius egzaminus, žinojau, kad ką jau ką, bet rašinius turėčiau parašyti gerai. Tik labai bijojau istorijos, kurios kažkodėl niekada nemokėjau. Man matematika buvo lengviau. Baigusi universitetą dirbau tuomečiame Pedagogikos mokslinio tyrimo institute. Iš pradžių laborante, paskiau jaunesniąja moksline bendradarbe. Domėjaisi ikimokykline psichologija. Jau buvau ir du kandidatinių minimumo egzaminus išlaikiusi. Kaip tik tuo metu įsikūrė „Vyturio“ leidykla. Noras patekti į ją buvo stipresnis už visus mokslus. Bet, aišku, darbo institute patirtis padėjo ir leidykloje. Kaip tik atsidūriau ikimokyklinės literatūros redakcijoje. Ir negaliu nepaminėti, kad institute sėdėjau viename kabinete su šviesaus atminimo Meile Lukšiene, psichologe Violeta Jonyniene, psichologu, dabar profesoriaujančiu Amerikoje Rimu Augiu, psichologu ir psichoterapeutu Gediminu Navaičiu. Niekada nepamiršiu labai garbingos ir išmintingos lituanistės Laimos Tupikienės. Gaila, kad išėjo vos 54-erių. 2020 m. išleista knyga *Moterys, kūrusios Lietuvą* – apie 100 garsiausių moterų, įvairių sričių spe-

cialisčių, tarp jų ir Meilė Lukšienė, ir Laima Tupikienė. Pagalvojęs apie jas, prisimenu mūsų išleistą Mariną Aromštą knygą *Kai išisi angelai*. Apie nuostabią mokytoją, kuri visiems kartodavo, kad svarbiausia žmogui – jo stuburas. Tada čia dirbo ir literatūros tyrinėtojas, pedagogas Jonas Linkevičius, su kuriuo paskiau susitikome „Vyturyje“, kur jis buvo mano viršininkas, bet mes jį vadinome dėde Jonu. Ir Jonines pažymėdavom.

– Ko Jus išmokė „Vytury“, o vėliau ir kitos leidyklos, jose sutikti kolegos?

– Redakcijos vedėja buvo dailininkė Birutė Graubauskienė, taigi ji rūpinosi iliustracijomis, o aš literatūriniais planais. Man buvo labai smagu pačiai sudaryti tautosakos rinkinėlį „Vyturiuko“ serijai. To ėmiausi niekieno neraginama. Sėdėdavau Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skaitykloje ir iš smulkiosios tautosakos rinkinių rinkau juokavimus, pasakas be galo, minkles, mįsles. Išėjo knygelės *Kadarai kadarai, Kada padangė ant žemės, Buvo senis ir senutė*. Knygelių ikimokyklinukams tekstukai buvo trumpi, taigi redagavimo nedaug. Bet prie planų reikėdavo pasėdėti. Kai kuriuos rankraščius pasiūlydavo autoriai, kai ką kartodavome. Laikai keitėsi, viskas mainėsi. Kai „Vyturį“ uždarė, dirbau „Lietaus“ leidykloje, paskiau beveik dešimt metų „Gimtajame žodyje“. Leidykla – kūrybinė įstaiga. Visose sutikau daugybę rašytojų, dailininkų, redaktorių, vertėjų. Atsimenu vertėjos iš švedų kalbos Eugenijos Stravinskienės patarimus, kai leidome Astridos Lindgren *Emilį iš Lioneborgos*. Kokie puikūs vertėjai buvo Kęstutis Šidiškis, Virgilijus Čepliejus, turėję puikų humoro jausmą, kurį aš labai vertinu. Prisimenu, kaip Kęstutis sutarčiai sudaryti atsiuntė savo „asmens kuodą“, kaip guodėsi dėl „finansinio susierzinimo“, nesulaukęs honoraro. O Virgilijus juokaudavo: „Jeigu nežinai, kaip išversti kokios gėlės pavadinimą, rašyk raktažolė, o jei kokio paukščiuko – tai devynbalsė.“ Jau minėtoji Elena Zambacevičiūtė, su kuria paskiau keletą metų ir gyvenom kaimynystėje, ir labai susidraugavom. Kalbėdavomės apie viską, ne tik apie knygas. Visom prasmėm buvom bendramintės. Iš redaktorės Baniutės Medekšaitės (ji dirbo ir su mano mama „Mintyje“) išmokau, kad deklamuojam ne mintinai, o atmintinai, nes yra ne mintis, o atmintis. Jų jau nebėra. Jie buvo vyresni, o mes tada dar visai jauni, apie

trisešimties ir mažiau. Dabar jau reikia visiems pridėti dar po trisešimt ir daugiau. Bet kai kurie toliau sėkmingai darbuojasi: kas verčia, kas redaguoja, kas knygas leidžia arba daro visus tris darbus iš karto.

– O kaip Jūs su šeima pasiryžote įkurti savo leidyklą, kuriai jau dešimt metų?

– Dirbdamas leidykloje, aišku, užmezgi ryšių ir su rašytojais, ir su vertėjais, ir su dailininkais, ir su užsienio leidyklomis, agentūromis. „Gimtajame žodyje“ mano pagrindinės pareigos ir buvo susirašinėjimas su užsienio leidėjais. Vyras Arūnas gal dešimt metų įkalbinėjo steigti savo leidyklą, bet man vis buvo baisu, kad nesugebėsiu, nemokėsiu. Nesgi čia reikės bendrauti ir su spaustuviomis, ir su platintojais, ir su knygyvais, ir su bibliotekomis, ko anksčiau niekada neteko daryti. Su bibliotekomis – tiek, kiek nuvažiuodavome į susitikimus su skaitytojais. Su „Gimtuuju žodžiu“ nemažai važinėjom, tą pažinčių šiek tiek užsimezgė. Taigi 2014-ųjų pradžioje šiaip taip pasiryžome ir įkū-

Vida ir Arūnas studijų metais, 1975-ųjų spalvis

rėme „Gelmes“. Iš pradžių jos nebuvo vien šeimos leidykla, bet paskiau pasikeitė dalininkai (esame viešoji įstaiga), ir likome mes trys: vyras Arūnas, vyresnioji dukra Kristina ir aš. Pramokau ir su spaustuvininkais, ir su platintojais bendrauti. Labai nemėgstu valdiškų susirašinėjimų. Ypač susidraugavome su kai kuriomis bibliotekomis. Vardais pažįstu kiekvieno Komplektavimo skyriaus vadovę. Apie vienas žinau daugiau, apie kitas mažiau, bet apie naujas knygas kiekvienai rašau atskirus laiškus, nepamiršdama paklausti, kaip kurios vaikai, anūikai, sveikata ir pan.

– Jūsų vaikai, rinkdamiesi profesijas, turėjo puikų tėvėlių pavyzdį. Tad nieko nuostabaus, kad knyga tokia svarbi jų visų gyvenimuose. Kokias su literatūra, knygos menu susijusias sritis aprėpia Jūsų šeima?

– Arūnas baigė Vilniaus universitete fiziką, bet gyvenimas nunešė pirmiausia į Prano Gudyno restauravimo centrą tyrinėti paveikslų, o galiausiai – į kultūrą, suaugusiųjų švietimą. Dar viena karjeros stotelė – Tautodailininkų sąjunga. Daile jis visada domėjosi, o per visus karantinus ir tapyti pradėjo. Jau porą jo paveikslų esame panaudoję knygų viršeliams. Kokias specialybes rinktis vaikams, leidome spręsti jiems patiems. Kristina įstojo į Vilniaus universitetą, lietuvių kalbą ir literatūrą. Turėjo puikų dėstytojų – poetą Marcelijų Martinaitį, docentą Kęstutį Urbą, Regimantą Tamošaitį, Giedrių Viliūną, Audingą Peluritytę-Tikuišienę, Juozapą Girdzijauską, Aleksą Girdenį, Aldoną Paulauskienę, Aldoną Pupkį, Ireną Smetonienę, Bonifacą Stundžią... Dabar ji redaguoja didžiąją „Gelmių“ knygų, moka gražiai vesti pristatymus, kalbinti autorius, pasakoti apie knygas. Jaunesnioji Kamilė jau gal nuo dešimtos ar devintos klasės žinojo, kad stos į Dailės akademiją. Ruošėsi, mokėsi piešimo. Prisimeinu, ėjome pas dailininką Mikalojų Viltutį į jo dirbtuves senamiestyje, kad pažiūrėtų Kamilės darbus, ar verta stoti, nes konkursas didelis. Jis pasakė, kad „potencialas yra“. Kamilė įstojo į grafiką, tiesa, į mokamą vietą. Ji ir pamaketuoja, ir viršelių sukuria. Nors abi dukros daug metų dainavo „Liepaitėse“ (vyresnioji Kristina – net 17), į muziką nepasuko, bet dainuoja gerai. Ypač mėgsta dainuoti Kristina. Sūnus Augustinas paauglystėje lankė įvairių būrelių, o studijuoti pasirinko garso režisūrą Muzikos ir teatro akademijoje. Dar groja gru-

Vilniaus knygų mugėje

pėse „Juodvarnis“ ir „Black Citrus“. „Gelmėms“ išvertė amerikiečių muzikanto, bosisto, prodiuserio, pedagogo, penkių „Grammy“ apdovanojimų laimėtojo Victoro L. Wooteno knygą *Muzikos pamoka*. Pats perskaitė ją angliškai, labai patiko ir pasiūlė išleisti. Wootenas vadinamas muzikos ikona ir legenda, įkvepiančia įsijausti į muziką ir gyvenimą. Knygoje yra daug gražių minčių. Štai pora: „Kaip plojimas viena ranka, taip ir vienusiai santykiai niekada neveikia. Turi būti lygybė. Abi pusės privalo duoti viena kitai, imti viena iš kitos, gerbti viena kitą, mylėti viena kitą ir girdėti viena kitą“; „Visi daiktai turi protą, net ir gilė savo minty turi visą medį. Jei tai nebūtų tiesa, kaip tuomet atsirastų medis? Išmokti naudotis protu yra raktas į visas galimybes.“

– O anūikai? Ar ketina sekti šeimos tradicijomis?

– Anūkus turime šešis: tris anūkes ir tris anūkus. Anūkės jau panelės. Kol kas apie filologiją užsimena Kamilės jaunesnioji dukra Rusnė. Vyresnioji Ūla dar galvoja. O Kristinos aštuoniolikmetė Gabrielė linksta į menus, humanitarinį profilį. Anūikai berniukai dar rimtų planų neturi. Jie visi trys labai draugauja, nemažai per atostogas ir savaitgaliais pas mus pabūna. Čia turi

draugų, pažaidžia krepšinį, futbolą, pamina dviračius. Jei važiuojam į kokias knygų muges, neretai ir juos vežamės. Kol aš su knygom sėdžiu, senelis su jais apylinkes apžiūri, įdomesnes vietas aplanko.

– Kokias knygas skaito mažieji?

– Knygų jie nelabai mėgsta skaityti. Labiau įnikę į ekranus. Gal dar ateis laikas ir skaitymui. Anūkės skaito. Pasirenka pačios, kas joms įdomu pagal amžių ir pomėgius, galiausiai – gyvenimišką patirtį. Privalomosios literatūros nelabai įsiūlysi. Knygomis dalijasi su draugėmis, kelios skaito tą pačią, paskui aptaria. Paskutinė iš tokių bendrai aptartųjų – Colleen Hoover *Mes dedame tašką*. Labai laukė ir filmo – vos šiam pasirodžius, iškart ėjo žiūrėti. Mėgsta mūsų leidyklos leidžiamos paaugliams ir jaunimui skirtos „Paribio istorijų“ serijos knygas, bet irgi atsirenka pagal savo skonį.

– Ką pastebite – ar nemažėja vaikų knygų mugėse, susitikimuose su skaitytojais?

– Knygų mugėse, susitikimuose vaikų, paauglių būna. Mūsų pasakojimus jie išklauso mandagiai, bet po renginio tvarkingai išeina iš salės. Prie knygų prieina dažniausiai keli, tiksliau, kelios mergaitės. „Paribio

Vilniaus knygų mugėje. 2023 m. Antra iš kairės – Elena Bradūnaitė, pirma iš dešinės – anūkė Rusnė

istorijų“ serija turi nuolatinį skaitytojų, kurios visada įsigyja naujai išleistą knygą.

– Kokių knygų labiausiai reikia vaikams dabar? Kaip atsirenkate, ką išleisti?

– Knygų yra labai daug. Gerų taip pat. Gauname daugybę agentūrų ir leidyklų katalogų. Tik rinkis, versk ir leisk, jei yra už ką. Labiau žiūrime į tas, kurios laimėjusios literatūrinių apdovanojimų, išverstos į daug kalbų. Savo rekomenduojamų knygų sąrašus sudaro Goethe’s institutas, Lenkų knygos institutas, Suomų literatūros fondas, prancūzų leidėjai. Bendraujame su patyrusiomis vertėjomis, kurių skoniui pasitikime. Kartais jos ką nors pasiūlo. Beveik kiekvieną savaitę gauname laišką iš kokio autoriaus, parašiusio romaną, esė ar eilėraščių rinkinį. Tokių pasiūlymų tikriausiai sulaukia visi leidėjai. Iš jų vertų dėmesio pasitaiko vienas kitas. Dažnai iš paties laiško supranti, kad vargu ar kūrinys bus geras. Tai autoriui mandagiai atsakai, ir tiek. Būna ir taip, kad kūrinys gal ir geras, bet nėra lėšų jam išleisti. Gerai, jei pa-

remia Kultūros taryba. Esame leidę ir autorių arba jų rėmėjų lėšomis.

– O kokie naujausi atradimai ir leidimai laukia mūsų?

– Atradimas mums buvo jauna rašytoja iš pajūrio Agnesa Kenešytė-Gricė. *Purslai* – „Metų knygos rinkimų 2023“ paauglių kategorijos knyga nominantė. Tai skaudus pajūrio oro persmelktas pasakojimas apie jauną savęs ieškančią merginą ir jos patį nuožmiausią maištą prieš artimųjų primestus tikslus. Istorija privers susimąstyti ne tik jaunus žmones, bet dar labiau suaugusiuosius. Jos romanas paaugliams *Sulaukti aušros* 2021 m. tapo paauglių literatūros konkurso nugalėtoju. Agnesa – aktyvi kūrybinio rašymo ir skaitymo skaitintoja. Pasak jos, kokybiška literatūra turi neįtikėtiną galią. Ji moko, gydo, padeda pažinti save ir pasaulį.

Čia negaliu nepaminėti knygos, kuri šiuo metu spaustuvėje – tai Elenos Spurgaitės pasakos *Žaliapūkė*, nepaprastai meniškai iliustruotos dailininkės Aistės Tarabildienės. Bus tikrai gražus leidinys, skirtas autorės 100-osioms gimimo metinėms. Ir čia vėl viskas susiję su Suvalkija. Kadangi, kaip sakiau, susirašinėju su daug bibliotekų, laiškuose „toms suvalkietiškom“ dar pridedu kokį papildomą šiltą žodį. Per tuos žodžius pavasarį man paskambino Kazlų Rūdos bibliotekos direktorė, kad nori išleisti *Žaliapūkę*, nes pirmoji laida jau nuskaityta ir nuvargusi (išleista „Vagos“ 1981 m., iliustruota Irenos Geniušienės), ir Elenos Spurgaitės garbei suorganizuoti kokį renginį. Truputį gaila, kad šio kilnaus sumanymo neparėmė Kultūros taryba, bet biblioteka surinko šiek tiek pinigėlių iš rašytojos giminaičių ir poros vietos verslininkų, o į mūsų paraišką teigiamai atsiliepė Kazlų Rūdos savivaldybė. Visiems rėmėjams labai ačiū. Niekaip negalėtume sutikti, kad pasakose išsakytos mintys jau neaktualios šiuolaikiniams vaikams. Aktualios kaip niekada. Argi gali prarasti svarbą gerumas, kilnumas, teisingumas? Gamtos ir žmogaus sutarimas? Argi nenusipelno bausmės skriaudikai, plėšrūnai, klastūnai? Labai laukiame *Žaliapūkės*, su ja riedėsime į Kazlų Rūdą, pristatysime knygą ir klausysime atsiminimų apie šio krašto garbingą, bet šiek tiek primirštą rašytoją ir geruonėlę dantų gydytoją, vienuolika metų dirbusią miestelio vidurinėje mokykloje. Kaip prisimena kraštiečiai, vaikai ne tik

nebijodavę besišypsiančios gydytojos, bet net bėgdavę iš pamokų į jos kabinetą.

Kaip neprisiminti draugystės su poete Ramute Skučaite. Išleidome tris jos galvosūkių ir užduotėlių knygeles vaikams: *Koks gi žodis pasirodys?, Į pagalbą – savo galvą ir Galvoti verta kiekvieną kartą!* Patys pavadinimai parodo pagrindinę knygų mintį. Kaip smagu pačiam ką nors sugalvoti ir atrasti! Visas tris iliustravo a. a. Aušrelė Čapskytė-Šarauskienė. Tada visos susitikdavome jaukioje Ramutės virtuvėlėje prie kavos, aptardavome ir darbus, ir gyvenimus. Šalia narvelyje melodingai čirkšdavo jos naminis žvirbliukas.

Kai įkūrėm „Gelmes“, mūsų didžioji pagalbininkė buvo Gintarė Adomaitytė. Ir knygas padėdavo pristatyti, jas apžvelgdavo spaudoje, ir patardavo, ir važinėjom kartu nemažai po miestus ir miestelius. Dabar jau pati taip įsukusi savo „Meno bangas“, kad kitoms veikloms lieka mažiau laiko. Bet ėmėsi dar vieno naujo užsiėmimo – vertimo iš lenkų kalbos. „Paribio istorijų“ serijoje išleidome jos išverstą Dorotos Suvalskos knygą *Juodieji ežerai. Magdos dienoraštis* apie mamos ir dukros santykius, daug metų juos gaubusią neišsakytą paslaptį. Gintarė yra linkusi ir toliau versti.

Minėjau, kad draugaujame su keliomis patyrusiomis vertėjomis. Būtent draugaujame. Daug susirašinėjame laiškais, jei reikia, susitinkame ar pasikalbame telefonu. Už tas bičiulystes esu be galo dėkinga Jonei Ramunytei, Aidai Krilavičienei, Vilijai Žemaitaitytei, Rytei Janauskaitei, Jūratei Karazijaitei, Laimai Masytei, Birutei Avižinienei, Živilei Gapšienei, Gražinai Miklaševičiūtei, Donatai Rinkevičienei. Jos visos yra išvertusios ir knygų vaikams, ir jaunimui, ir suaugusiems. Kai knyga gera, ji tinka visokio amžiaus skaitytojams. Juk kiekvienas meno kūrinys – ar parašytas, ar nutapytas, ar pastatytas spektaklis, ar filmas, ar išgirsta muzika – yra geras, jei žmogus iš jo kažką pasiima, išsineša, gal pralinksmedžęs, gal susimąstęs, gal susigraudinęs. Visi jausmai yra geri, kai jie tikri. Grįžtant prie knygų – Jonės Ramunytės versta Florence Seyvos *Kišenukė*. Ir pavadinimas mažukas, ir knygutė tilptų į kišenuką, o kokia mintis! Draugystė ir vienatvė, netektis ir viltis. Vėžliukė Kišenukė savo istoriją pasakoja linksmi. Pasaulis yra gražus ir margas. Kartais liūdime, ilgimės tų, kuriuos praradome. Bet liūdesys praeina, prasideda džiugesnės dienos. Su naujais bi-

čiuliais, naujais nuotykiams ir įspūdžiams. Svarbu pamilti gyvenimą ir jo įvairovę. Prancūzijoje *Kišenukė* įtraukta į mokyklų programas.

Arba naujausia mūsų knygelė – Gražinos Miklaševičiūtės išversta Ulricho Hubo *Šluba antis, akla višta*. Knygutės pavadinimas nelabai linksmas, bet joje pasakojama istorija iš tiesų smagi. Ji apie drąsą, tikrą draugystę ir slapčiausius mūsų norus. Apie nuotykius, ieškant atsakymų į didelius klausimus. Rašytojas stengiasi viską pasakoti kuo paprasčiau, kad kiekvienas vaikas lengvai suprastų jo žinutę ir net juoktųsi. Pasak Hubo, ji, kaip autorių, labiausiai džiugina vaikų juokas. Literatūros specialistai rekomenduoja knygutę perskaityti ne tik mokinukams, bet ir daugiau patyrusiems mąstantiems vyresnėliams.

Kai tekstas meistriškai pateiktas, knyga gali turėti kažkokios stebuklingos galios. Čia kalbu apie Aidos Krilavičienės išverstą Joelio Haahtelos apysaką *Jokūbo kopėčios*. Ji suaugusiems. Mane jos skaitymas kažkaip keistai ramino, kaip koks geras vaistas. Praeidavo visi diegliai, sopuliai ir svaigimai. Klausiau vertėjos,

Knygų mugėje Klaipėdoje. 2023 m.

kaip čia taip yra. Ji sakė, kad visos šito rašytojo knygos tokios. Jis dabar Suomijoje be galo populiarus. Bibliotekose prie jo knygų eilės, knygynuose taip pat. Aišku, ir nuostabus Aidos vertimas.

Ir dar viena autorė, pasiūliusi savo knygą pati. Ja aš iškart patikėjau. Tai leva Šidlaitė. Gimusi ir augusi Vilniuje, baigusi kultūros istorijos magistro studijas Vilniaus universitete, vėliau viską metusi ir pabėgusi į kaimą auginti vaikų ir suktis daržuose bei virtuvėje, vedusi rauginimo ir laukinių valgomų augalų pažinimo seminarus. Dabar nulindusi į patį giliausią užkampį, kur melžia ožkas, lesina vištas, renka grybus, augina apynius ir vis dar negali nustoti rašyti. Išleido dvi receptų knygas, o ta, kurią atsiuntė mums, – apie gyvenimą. *Šikamiško kronikos. Drąsa gyventi*. Su pavadinimu viskas gerai, nes taip oficialiai vadinasi miškas Varėnos rajone. Ir kiek ten pamąstymų. Apie vienatvę, Dievą, stebuklus ir paprastą

Vida Karklėje. 2023 m.

kasdienį buvimą, kai į pasaulį imi žvelgti kitaip ir supranti, kad reikia taikytis prie jo ritmo. Nes gamtos ratas nepaliaujamai sukasi be pradžios ir pabaigos, ištrindamas laiko liniją. Leškai daugiau laiko galvoti ir gyventi, savo būtų patirti giliau. Labai laukiame kitos levos knygos apie gyvenimą, kurią jį pažadėjo.

– **Ar išsipildė Jūsų vaikystės svajonės?**

– Pirmoji buvo tapti ledų pardavėja. Taip mėgau ledus, kad, mama sakė, net rankos drebėdavo juos paėmus. Taigi šita neišsipildė. Kita, jau minėta, – būti gydytoja, geriausiai pediatre. Bet pabijojau, nestojau, taigi ir šita neišsipildė. O ta trečioji – dirbti leidykloje – pildėsi taip su visokiais pavingiavimais. Labai gailėjom „Vyturio“ leidyklos, paskiau „Lietaus“, „Gimtojo žodžio“. Leidyba yra toks gana rizikingas verslas. Kartais sunku nuspėti, kaip kokiai knygai seksis, ar grįš bent į ją įdėti pinigai. Ir „Gelmėse“ nėra viskas paprasta ir lengva. Kaip ir visur.

– **Apie ką svajojate dabar?**

– Jau laikas pasvajoti apie gerą savijautą ir sveikatą. Apie tai, kad sveiki ir laimingi būtų vaikai, anūikai. Čia tokie pamatiniai dalykai. Džiaugiuosi, kad ištikus bėdai pirmiausia galiu paskambinti dukroms ir sūnui. Lygiai taip pat džiaugiuosi, kai jie dėl kokių sunkumų pirmiausia skambina mums. Kam gi daugiau, jei ne tėvams. Jei galim, padedam, jei ne, ieškom kitos išeities. Kad anūkas Lukas mūsų namus vadina savo antraisiais namais. Kad anūkės pasako, kaip mus myli.

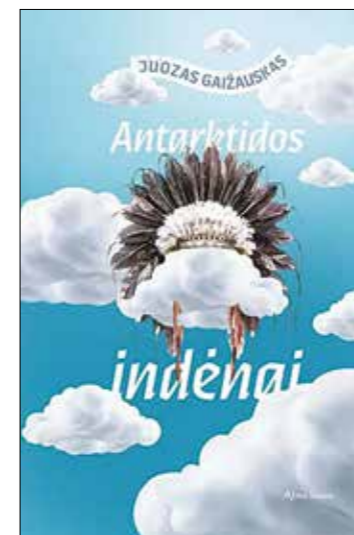
Nė vienas nesame tobulas, bet esame unikalūs. Ir klystame, ir klumpame. Būna pakilimų, būna paslydimų. Svarbiausia – turėti su kuo pasidalyti savo mintimis, į ką atsiremti, kam išsipasakoti. Kas girdėtų ir mokėtų klausyti, patarti, jeigu reikia. Turbūt gerumu galima laimėti daugiau negu piktumu.

– **Tad ko palinkėtumėte skaitytojams, rašytojams, leidėjams?**

– Visi mes esame žmonės. Plačiąja prasme – visiems taikaus dangaus. Sveikatos, artimųjų meilės, kūrybinių ir kitokių sėkmių. Čia vėl prisiminiau tą puikią Marinos Aromštam knygą *Kai ilsis angelai*. Jie ilsisi tada, kai mes darom gerus darbus ir jiems nereikia prie mūsų budėti. O juk kiekvienas turime tą krislį gerumo.

Spinta su slaptomis durelėmis

Vainius Bakas

Viršelio ilustr. Natalia Hubbert

Debiutinė Juozo Gaižausko knyga jaunimui iš karto patraukia akį dėl įdomaus dizaino – ant viršelio vaizduojama indėnų plunksnų karūna, o viduje skaitytoją pasitinka maloniai vėsūs mėlyni puslapiai. Knygos pavadinimas taip pat nepaprastas, pasakiško pobūdžio. *Antarktidos indėnai** iš pirmo įspūdžio regisi taip netikėta, kaip iš stebuklinių liaudies pasakų apie vasaros sniegą ir žiemos šėką, nes juk Antarktidoje nerastume jokių nuolatinių gyventojų, juolab indėnų.

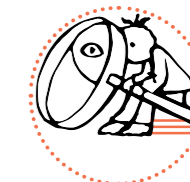
Kalbant apie šį kūrinį sunku nubrėžti skaitytojų auditorijos ribą ir skelbti verdiktą, ar tai pasaka suaugu-

siesiems, ar knyga paaugliams. Matyt, tinkamiausias apibūdinimas, kad tai knyga visiems, kurie viduje tebeturi išsaugoję vidinį vaiką, lakią ir mąslią vaizduotę, nesvarbu, kiek centimetrų galima užbrėžti ant durų staktos... Mėgstu kaip tik tokias knygas, kurias sunku įsprausti į lentyną, auditorijos rėmus, kruopščiai suklasifikuoti, išskirti vieną konkretų žanrą. Tokie kūriniai atveria daugiau prasmų.

Iš pradžių knyga atrodo tarsi buitiskai realistiškas pasakojimas apie berniuką Kleopą ir sunkiai sergančią jo sesę Upę. Kadangi judviejų tėvai turi daug reikalų, susijusių su dukters liga, Kleopas dažnai apsisoja pas senelį, taip pat Kleopą. Iš čia atsiranda mažytis konfliktas, nes berniukas gėdijasi savo senamadiško vardo ir tarsi juokais prašo senelio pakeisti jį į madingą reperio Eminemo vardą. Vėliau pasirodys, kad šioje knygoje vardų reikšmės iš tiesų svarbios ir atlieka nemenką vaidmenį. Tačiau pas senelį berniukas neturi kada nuobodžiauti, ten jo rankomis pagamintais lankais ir strėlėmis labiausiai mėgsta žaisti indėnus.

Gyvenimas pas senelį iš pradžių irgi atrodo buitiskai, nors šiltai, nevengiama sveikos ironijos, kol pamažu ima skleistis magiškas realizmas, o šis transformuojasi į pasakišką, alegorinį pasaulį. Pasirodo, kad vienkiemyje gyvenantis Kleopo senelis dažnai sulaukia keistų svečių, kurie tik sėdi kartu ir tyli, apsupti kažin kokios keistos bendrystės skraiste. Galiausiai iš rūko išnyra indėnas, o paklaustas, iš

* Juozas Gaižauskas, *Antarktidos indėnai*, Vilnius: Alma littera, 2023, 176 p. ISBN 978-609-015-660-5.

kur atvykęs, pasisako esąs Antarktidos pilietis vardu Išniręs Iš Rūko. Jis Kleopo senelį vadina Tylinčiu Paslaptį, o berniuką – Pirmąja Plunksna. Šis pasakiškas jausmas ima augti ir plėstis sulig kiekvienu netikėtu siužeto vingiu. Skaitant apima jausmas, lyg skristum lėktuvu, kuris pamažu atsiplėšia nuo žemės ir pradeda kilti aukštyn į orą, į naują nuotykių kelionę. Berniukui Kleopui, kaip ir skaitytojui, pamažu kyla daugiau klausimų, nei galima rasti atsakymų. Visų pirma, kodėl senelis vis tyli su keistuoku svečiu prie stalo? Ką reiškia šie mįslingi indėniški vardai – Tylintis Paslaptį, Girdintis Tylą. Kas yra indėnų taryba? Kodėl magiškas sakalas vis palieka berniukui savo raibas plunksnas? Maža to, senoje senelio spintoje Kleopas atranda keistas dureles su slepiama indėnų karūna.

Būtent šios durelės, kaip dėželė dvigubu dugnu, yra pagrindinė knygos stilistinė metafora – vienas pasaulis, slepiantis kitą. Už tiesioginės reikšmės slypi perkeltinė, už paprastų ir kasdienių dalykų – magiškas, fantastinis pasaulis.

Greitai pasirodo, kad visas knygos siužeto audinys ir yra dviejų pasaulių – tikro ir išgalvoto – sampyna. Jie ne tik kad nesikerta – jie gražiai ir prasmingai papildo vienas kitą, suteikia daug išminties, gyvenimo filosofijos. Tai papildo žmogiškuosius santykius: daugiau prasmės ir erdvės įgauna senelio ir anūko šiltas ryšys, brolio ir sesės tarpusavio santykiai, grindžiami begaliniu tarpusavio pasitikėjimu. Realybėje Kleopas yra tik mažas berniukas, slegiamas sesės ligos, išgyvenantis dėl jos, dėl tėvų, kurie atrodo baisiai išvargę ir nusiminę, o magišame pasaulyje berniukas tampa tikru ir narsiu kovotoju, paslaptingo Antarktidos pasaulio vedliu ir gelbėtoju.

Tiesa, Antarktida čia nereiškia geografinės vietos, nors savo klimatu yra tarsi jai tapati. Tai magiška vieta, kurioje pilna stebuklingų dalykų: „– Nuo ko pradėti? Nuo rogių iš žuvų, Debesų kelio ar nuo degančio sniego?“ (p. 123). Taip Kleopo klausia pingvinas Rulis, aprodantis visą Antarktidą. Vaizdingai aprašyta indėniškoji Antarktida yra ne atšiaurus, o pasakiškai gražus kraštas su indėnais ir jų išmintingomis kalbomis, mintimis apie tylą, kito girdėjimą ir minčių galią. Antarktidoje viskas veikia kitaip negu Žemėje. Žodžiai ten nieko nereiškia, visi kalbasi tik mintimis. Ir būtent todėl nelieka tarpusavio melo, neatitikimų, kaip kad būna Žemėje,

ypač tarp suaugusiųjų. Todėl indėnų Antarktidoje taip svarbu, kad mintys atitiktų žodžius, o šie – darbus. Labai įžvalgiai reflektuojamas mūsų pasaulio kalbų ir darbų lingvistinis, etinis, moralinis neatitikimas: „Koks keistas tas mūsų pasaulis, – mažiau nužiūrinėdamas miestą, – skirtingos kalbos, valstybės, tikėjimai, papročiai, kitoks gėrio supratimas ir dar skirtingesnis blogio. Vieną kalbame, antrą galvojame, trečią darome, o ketvirtą siekiame. Tai jeigu aš, vaikas, tai suprantu, negi jie to nesupranta?“ (p. 110). Antarktidoje kalbamasi ne tik su indėnais, bet ir su gamta, sniegu, ten viskas esti gyva, kiek personifikuota, atsakoma šaukiniu: „Girdžiu tave.“ Kiekvienas Antarktidos gyventojas ir net pati Antarktida yra gyva, gali staiga prajukti, atsakyti, suprasti ir suvokti.

Įdomu paminėti ir nepaprastą teleportalą. Norint nukeliauti į mitinę Antarktidą, reikia turėti savąjį kelią-portalą: vieni patenka Rūko keliu, Pūgos keliu, kiti – Dūmų keliu ar senuoju Debesų keliu. Kiekvieną kartą turi jaukintis šį kraštą, lygiai kaip ir jis turi jaukintis ir priimti tave. Ši teleportacija iš dalies primena Clive'o Stapleso Lewiso *Narnijos kronikų* spintą, Jeano Cocteau *Orfėją*, keliavusį veidrodžių portalais, ar Lewiso Carrollio *Alisą Stebuklų šalyje* kaip tik dėl atsiveriančių naujų horizontų į kraštą, kur veikia visai kiti dėsniai ir logika, maginė ir mums nepaprasta.

Nepaisant įtraukiančių nuotykių, skaitytojas vis gražinamas į realybę, kurioje lieka merdinti sesė, susikrimitę tėvai, slogi ligoninės atmosfera. Esama labai jautrių tarpusavio santykių aprašymų, ypač įstrigo vieta, kai sesė Upė prisipažįsta Kleopui, kad kai jis būna šalia, ji pamiršta skausmą, jis tarsi išnyksta, kitaip prabėga laikas, greita ir smagi tampa jo tėkmė. Brolis patiki sesei visas savo paslaptis apie mįslingąją Antarktidą su visais jos stebuklais, kuriais ji, žinoma, tiki. Juk Kleopas niekada nemeluotų... Deja, žemiškasis laikas vis senka ir jis vis rečiau gali matytis su savo sesute. Šias intymias, šiltas, bet kartu be galo graudžias akimirkas papildo senelio išmintis apie gyvenimą ir mirties neišvengiamybę: „Kaip gelė, nupjauta ir pamerkta vazoje, gali atrodyti, kad ji žydi ir skleidžiasi, bet iš tiesų tai mirties grožis. <...> Vienos gelės vazoje stovi ilgiau, kitos trumpiau, bet argi ta, kuri nuvyto vėliau, laimingesnė?“ (p. 111). Pasitelkiant nupjautų gėlių metaforą jautriai kalbama apie mūsų visų mirtingumą.

Autorius sugeba tai pasakyti ypatinga, tiek vaikui, tiek suaugusiajam pajuntama poetine kalba. O šią visada papildo indėniška Antarktidos filosofija, suteikianti išminties gelmės, ir smagūs žaidybiški paradoksai: šilumos Antarktidoje esama „vienu laipsniu daugiau nei šalta“ (p. 101), kelionė truks „minute greičiau, nei atsi-bos“ (p. 70), indėnų bekraščiam kaime „visada vienu mažiau, nei netilptų“ (p. 75) ir t. t.

Kūrinio naratyvas pasiekia kulminaciją, kai Antarktidos kraštui išskyla grėsmė, nes pasirodo viską naikinantys, žmonių pavidalais galintys pasiversti Grobai ir pradeda visais portalais skverbtis į Antarktidos pasaulį, siekia jį užkariauti, sunaikinti. Paprastas berniukas Kleopas tampa ne tik kasdienių iššūkių kariu, stengdamasis dėl sesutės ir savo tėvų, bet ir didvyriška Pirmąja Plunksna, Pasaulių Vedliu. Čia išskyla pamatinė gyvenimo prasmės išpildymo, kaip būties pagrindo, filosofija, labai taikliai nusakyta senelio ir anūko pokalbiu:

–Tokio jausmo vedami kariai atlieka didžiausius žyg-darbius, poetai kuria iliadas, šventieji gieda psalmes, o mamos dainuoja lopšines... Tai svarbus jausmas.

–O kaip jis vadinasi?

–Prasmės akimirka, – atsakė senelis paglostydamas man petį (p. 98).

Galop Kleopui ateina didžiausias išbandymų metas – savo mirusią sesutę išlydėti į Antarktidos žemę ir padėti ją apginti nuo puolančių Grobų. Tiesa, pats Grobų armijos aprašymas kiek priminė Johno Ronaldo Reuelio Tolkieno Mordoro ordas, bet tai tik patvirtina, kad visas blogis yra panašus, net ir skirtinguose pasaulėvaizdžiuose.

Negaliu nepaminėti vienos jautriausių knygoje esamų akimirkų ir nepacituoti Kleopo patiriamo metafizinio jausmo: „Keista tyła. Net nenutuokiu, kaip apibūdinti tą jausmą, niekada iki šiol nebuvau jo patyręs... kai glostoma tavo siela. Galėčiau jį įvardyti visais nuostabiausiais žinomais žodžiais, tik ar verta? Kai tave glosto vienu švelnumu labiau nei meilė...“ (p. 158). Šis poetiškai aprašytas patyrimas turbūt yra viena gražiausių akimirkų lietuvių literatūroje.

Kalbėdamas apie knygos *Antarktidos indėnai* įspū-džius, menamas ar primenamas įtakas, autorius Juozas Gaižauskas viename interviu minėjo, kad kiekvienas šią

knygą perskaitys savaip ir vis kitaip interpretuos. Eimutis Kvoščiauskas knygos nugarėlėje rašo: „Ar mes turime lietuviškąjį A. de Sent Egziuperi ar Dž. K. Rouling? Manau, dabar tikrai taip!“ Man ji labiau priminė tam tikrą puikų beletristinį balansą tarp Karlo May'aus *Vinetu* ir Astridos Lindgren *Brolių Liūtaširdžių*. Neabejoju, kad ši knyga ilgai išliks atmintyje ir ras savitą nišą lietuvių literatūroje – juk buvo nominuota kaip viena geriausių 2023 m. knygų paaugliams akcijoje „Metų knygos rinkimai“. Visiems svajotojams, norintiems pabėgti nuo pilkos rutinos, ji bus kaip slaptos durelės senovinėje knygų spintoje. Vos atsiverti knygą ir atsiduri Antarktidoje, šildančio sniego, pingvinų ir indėnų apsuptyje, toli nuo šio pasaulio triukšmo ir réksmingos greitojo vartojimo kultūros. Bandant kalbėti Antarktidos indėnų žodžiais, ši knyga yra vienu puslapiu daugiau, nei patiko.

Kronika. Informacija. Skelbimai

2024 m. spalio 2 d. įvyko IBBY Lietuvos skyriaus valdybos posėdis, kuriame buvo išrinkta nauja IBBY Lietuvos skyriaus pirmininkė. Ja tapo literatūrologė prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė, pareigas eisianti iki šios valdybos kadencijos pabaigos ir naujų IBBY Lietuvos skyriaus pirmininko rinkimų 2025 m. pavasarį. Valdybos sudėtis nepasikeitė.

Prancūzų žurnalo vaikams *Baika* leidėjai, bendradarbiaudami su Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyriumi, parengė žurnalo numerį, skirtą Lietuvai.

Žurnale prancūzų vaikai kviečiami susipažinti su Lietuvos istorija, kultūra, literatūra, papročiais, asmenybėmis. Žurnalo skaitytoją po visą žurnalo turinį

Prancūzų žurnalas vaikams *Baika*

lydi trylikametė Aistė iš Lietuvos. Lietuviški aitvarai, sodų pynimo ir Užgavėnių tradicijos, mėgstamiausi lietuvių valgiai, Klaipėdos miestas, animatoriaus Igno Meilūno darbo užkulisiai – visa tai ir dar daugiau ras Prancūzijos skaitytojas specialiame žurnalo numeryje. Šis projektas yra Lietuvos kultūros sezono Prancūzijoje dalis.

Kultūros sezono Prancūzijoje programa pasipildė dar keliais su lietuvių vaikų literatūra susijusiais įvykiais.

Prancūzijos lietuvių bendruomenės ir Lietuvos ambasados Paryžiuje iniciatyva Šiaurės šalių bibliotekos (*Bibliothèque nordique*) fondą 2023 m. pabaigoje papildė daugiau nei šimtas lietuvių vaikų literatūros autorių kūrinių. Šioje Paryžiaus bibliotekoje oficialiai atidarytas lietuvių vaikų knygų skyrius, o spalio 22 d. – gruodžio 18 d. veikė šiuolaikinės lietuvių vaikų literatūros ir iliustracijos paroda „Formos, sapnai, realybė“.

Renginyje dalyvavęs Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje Arnoldas Pranckevičius, Prancūzijos lietuvių bendruomenės ir IBBY Lietuvos skyriaus narė leva Vaitkevičiūtė pabrėžė, kad šio skyriaus atidarymas – ne tik itin reikšmingas Lietuvai, kaip diasporinei valstybei, kuriai ypač aktualus lietuvių kalbos išsaugojimas, bet ir prasmingas kultūrinio Šiaurės šalių bendradarbiavimo įtvirtinimas. Kolekciją planuojama reguliariai papildyti naujais lietuvių vaikų literatūros kūriniais.

Į Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos erdves vėl atkeliavo estų kuruojama iliustracijų paroda. Vaikų ir jaunimo literatūros departamente lapkričio 4 d. – 2025 m. sausio 3 d. pristatoma estų ir ispanų iliustruotojų kūryba. Paroda „Atspindžiai“ – kultūros festivalio „Iberofest“ programos dalis – parengta bendradarbiaujant Ispanijos ambasadai Tali-

Parodai „Atspindžiai“ viešinti panaudotas Lauros Pérez Granel iliustracijos fragmentas

ne ir šiemet jau pristatyta Estijos vaikų literatūros centre. Parodoje eksponuojama 15 Estijos ir 10 Ispanijos menininkų iliustracijų. Pasak Estijos vaikų literatūros centro kuratorės, meno ekspertės Viive Noor, parodos idėja – per pasakas atspindėti abiejų šalių kultūrą.

Lapkričio 28 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje vyko konferencija „Vaikų literatūra kaip pažinimas“. Vaikų literatūra aptarta įvairiais

aspektais: kaip knygos vaikams ir jų priėmimas skatina pažinti su aplinka ir pačiu savimi, ugdo vaikus nuo pat gimimo, kaip vaikų ugdymo procesuose galima pasitelkti ir kūrybiškai įveikinti knygas skirtingais raidos etapais – nuo namų, darželio ir iki mokyklos.

Konferencijoje visus šiuos aspektus aptarė ir savo įžvalgomis dalijosi dešimt pranešėjų iš Lietuvos ir užsienio. Programoje vyko dvi diskusijos, skirtos vaikų literatūros festivalių patirčiai Lietuvoje bei užsienyje ir pažintinių knygų svarbai aptarti. Vyko penkios praktinės edukacinės veiklos suaugusiesiems, kuriose lietuvių bei užsienio autoriai ir profesionalūs edukatoriai siūlė įvairių kūrybinių priemonių prie knygų vaikams būdų. Konferencijos vaizdo įrašą galima rasti bibliotekos „Youtube“ kanale (<https://www.youtube.com/@nacionalinebiblioteka>).

Gruodžio 3 d. Nacionalinėje bibliotekoje vyko renginys „Viltaro Alksnėno vertimų sodas. Literatūriniai pasivaikščiojimai“. Viltaras Alksnėnas – vertėjas, iš anglų kalbos verčiantis vaikų literatūrą. Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos puslapyje pateikiamas

Konferencija „Vaikų literatūra kaip pažinimas“. Diskusijos dalyvės iš kairės: Agnieszka Karp-Szymańska, Dace Krecere-Vule, Kotryna Zylė ir moderatorė Jurga Tumasonytė. Vygaudo Juozaičio nuotr.

solidus – 38 pavadinimų – klasikinės ir šiuolaikinės anglakalbių šalių vaikų literatūros vertimų sąrašas: Frances Hodgson Burnett *Paslaptingas sodas*, Beatrix Potter *Pasakos*, Lucy Maud Montgomery *Anė iš Žaliastogijų*, Eleanoros H. Porter *Poliana*, Michaelio Bondo „Meškiuko Pedingtono“ knygų ciklas, Lois Lowry *Siuntėjas* ir jo tęsiniai, kiti žinomi ir jau skaitytojų pamėgti kūriniai. Seminare perskaityti šeši pranešimai (Džiuljetos Maskuliūnienės, Gražinos Skabeikytės-Kazlauskienės, Loretos Žvironaitės, Danguolės Šakavičiūtės, Gintarės Adomaitytės, Eglės Baliutavičiūtės), analizuojantys populiarius užsienio literatūros kūrinius, kuriuos vertė Viltaras Alksnėnas.

Vaikų ir jaunimo literatūros departamento erdvėse pristatyta paroda „Vaikas ir knyga“. Tai ekspozicija iš vaikų literatūros tyrėjo dr. doc. Kęstučio Urbos asmeninės kolekcijos, kurią jis kaupia jau beveik du dešimtmečius: įvairios vaikų skulptūrėlės, figūros iš keramikos, porceliano, molio, medžio, stiklo. Pirmasis eksponatas įsigytas Brėmene 2006 m. balandžio 24 d. Šiuo metu kolekcijoje užregistruoti 174 eksponatai.

Nemaža dalis – du trečdaliai – atsirado artimųjų, draugų ir bičiulių dėka. Ekspoziciją bibliotekos lankytojai gali lankyti visą mėnesį, iki 2025 m. sausio 8 d.

Renginį užbaigė literatūriniai pokalbiai, į kuriuos susirinko Kęstučio Urbos kolegos, vaikų literatūros specialistai, IBBY Lietuvos skyriaus nariai, buvę studentai.

Kęstutis Urba pasakoja apie kolekciją. Vygaudo Juozaičio nuotr.

Birutė Žilytė. 2010 m. Romos Kišūnaitės nuotr.

2024 m. lapkričio 3 d. mirė dailininkė, knygų iliustruotoja Birutė Žilytė (gim. 1930-06-02). Baigusi grafikos studijas Vilniaus dailės institute, 1954 m. pradėjo bendradarbiauti vaikų žurnale *Genys*, kuriam keliolika metų piešė iliustracijas. Ketvirtį amžiaus dirbo pedagoginį darbą M. K. Čiurlionio menų mokykloje (1963–1987). Kaip vaikų knygų iliustruotoja debiutavo 1957 m. – kartu su vyru dailininku Algirdu Steponavičiumi iliustravo Vandos Jurgutienės ir Liudvikos Tomkytės elementorių *ABC*. Per tris dešimtmečius viena ar drauge su vyru iliustravo keliolika knygų. Reikšmingiausios – Kazio Jakubėno *Abėcėlė*, Petro Cvirkos *Rainiukai*, Mykolo Sluckio *Nedėkingas ančiukas* (kartu su vyru), Aldonos Liobytės *Pasaka apie narsią Vilniaus mergaitę ir galvažudį Žaliabarzdį*, Kosto Kubilinsko *Stovi pasakų namelis*, Salomėjos Nėries *Eglė žalčių karalienė*, Janio Rainio *Aukso sietelis* ir kt. Kiti reikšmingi darbai – su vyru sukurti įspūdingi sienų tapybos darbai Vilniaus kavinėje „Nykštukas“ (1964) ir Valkininkų sanatorijos „Pušėlė“ koridoriuje (1969–1972).

Birutė Žilytė buvo viena iš septintojo dešimtmečio inovatorių, prisidėjusi prie Lietuvos dailės modernizavimo. Išskirtinis Žilytės iliustracijų bruožas – spalvingumas. Dailininkė mėgo ryškias spalvas (ypač įvairius raudonos spalvos atspalvius). Jos piešiniai išsiskyrė ne tik kontrastingomis spalvomis, bet ir siurrealistiniais ir stebukliniais siužetais. Žilytė sukūrė iškilų iliustracinės grafikos darbų, kurie vėlesnės kartos dailininkams tapo pavyzdžiu ir atskaitos tašku.

Už knygų vaikams iliustracijas dailininkė įvertinta Lietuvos ir tarptautiniais apdovanojimais: prizų „Aukso obuolys“ Bratislavos tarptautinėje vaikų knygų iliustracijų bienalėje (1969), aukso medaliu Leipzigo knygų mugėje (1971), įrašyta į *IBBY Honour List* kongrese Atėnuose (1975). 2015 m. „už aukštąją modernią kultūrą puoselėjančią dailę ir kūrybą vaikams“ Birutei Žilytei įteikta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija, 2020 m. už nuopelnus vizualinei kultūrai suteiktas Vilniaus dailės akademijos garbės profesoriaus vardas.

Parengė **Roma Kišūnaitė** (LNB)

SUMMARY

This is the anniversary issue of *Rubinitis*. The magazine, launched in 1994, celebrates its 30th anniversary this year. It is the only publication of its kind (literary studies) for adults on children's and youth literature in Lithuania. Several publications are dedicated to this occasion, and artist and writer **Kotryna Zylė** has created a special festive cover. The issue opens with an editorial "Rubinitis Embraces its Reader" by **Džiuljeta Maskuliūnienė**, the Editor-in-Chief, welcoming the significant anniversary of the magazine and inviting people to collaborate with the magazine and write for it. **Aldona Augustaitienė** presents the bibliography of 100 issues of *Rubinitis*, compiled by bibliographer **Reda Tamulienė** and published in electronic form on the eve of the anniversary. **Kristina Dorofėjienė** tells about the peripeteia of the erection of the monument to **Simonas Daukantas**, who created the character of Rubinitis Peliūzė in the 19th century, in Papilė (it is the name of this character, the Lithuanian Robinson Crusoe, that has been chosen for the title of our magazine *Rubinitis*). The monument was designed by the famous Lithuanian sculptor **Vincas Grybas**. In the rubric "The Contexts", **Danguolė Šakavičiūtė** reviews performance for family, based on **Simonas Daukantas** "Rubinitis Peliūzė, or the Lithuanian Way of Survival" (director **Saulė Degutytė**, script by **Sandra Bernotaitė**). It is an impressive actualization of the 19th century Lithuanian literary work for the contemporary audience. In the section "The Anniversaries", there is an article by **Džiuljeta Maskuliūnienė** discussing the work and activities of **Kęstutis Urba**, a scientist, lecturer, and the long-time editor of *Rubinitis* magazine (dedicated to his 70th birth anniversary). This rubric also features an article by **Kristina Vaisvalavičienė** on the work of the Latvian literary classic **Jānis Baltvilks** (on the 80th anniversary of the writer's birth), as well as his interesting poem, which is composed entirely of place names. In the "Scientific Research" rubric, there is an article by **Aleksandra Strelcova** "The object of the new didacticism is the representation of death and mourning in contemporary Lithuanian literature for children and teenagers", and an article by **Raminta Sarapaitė** and **Vaiva Schoroškienė** "Developing 3-4-year-old children's interest in books and reading through picturebooks". The rubric "Photos Tell" talks about the 30th anniversary of the Children's and Youth Literature Department of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (by **Roma Kišūnaitė**). The "Conversation" rubric presents the charity and support foundation "Let's Educate Children" and the work it has done in its 10 years of existence. **Alma Valantinienė** interviews publisher and translator **Vida Bėkštienė** in the rubric "The Readings of My Childhood". **Vainius Bakas** reviews **Juozas Gaižauskas'** book *Antarktidos indėnai* (The Indians of Antarctica) in the rubric "With a Close Glance". The issue concludes with "Chronicle, Information, Announcements" and Cover IV, which tells about the sculptures of the gnome, a favourite character of mythology, folklore and children's literature, which decorate Kaunas city. The sculptor of the old Fountain-Gnome, installed in 1923, is unknown, while the author of another gnome, donated to Kaunas by the city of Wrocław in 2018, is **Beata Zwolańska-Hołod**.

2024 metų *Rubinaičio* leidybą remia Medijų rėmimo fondas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Žurnalo partnerė – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB)

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Gerbiamieji!
Naujai įsteigtas Medijų rėmimo fondas parėmė mūsų 2024 m. projektą „Į gyvenimo kelionę – su knyga“ ir skyrė 18 800 eurų. Keliaukime per gyvenimą su knyga ir *Rubinaičiu*, padedančiu atrasti kelią į vaikų knygos pasaulį. Redakcija laukia Jūsų tekstų, minčių, laiškų.

Redakcijos adresas:

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
Leidžiamas keturis kartus per metus

Žurnalą leidžia

Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) LIETUVOS SKYRIUS
LITHUANIAN SECTION OF IBBY
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
El. paštas rubinitis@ibbylietuva.lt
Interneto svetainė
<http://www.ibbylietuva.lt>

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25C
LT-03153 Vilnius, Lietuva
Tiražas 500 egz.

Kaina sutartinė

Kauno nykštukai

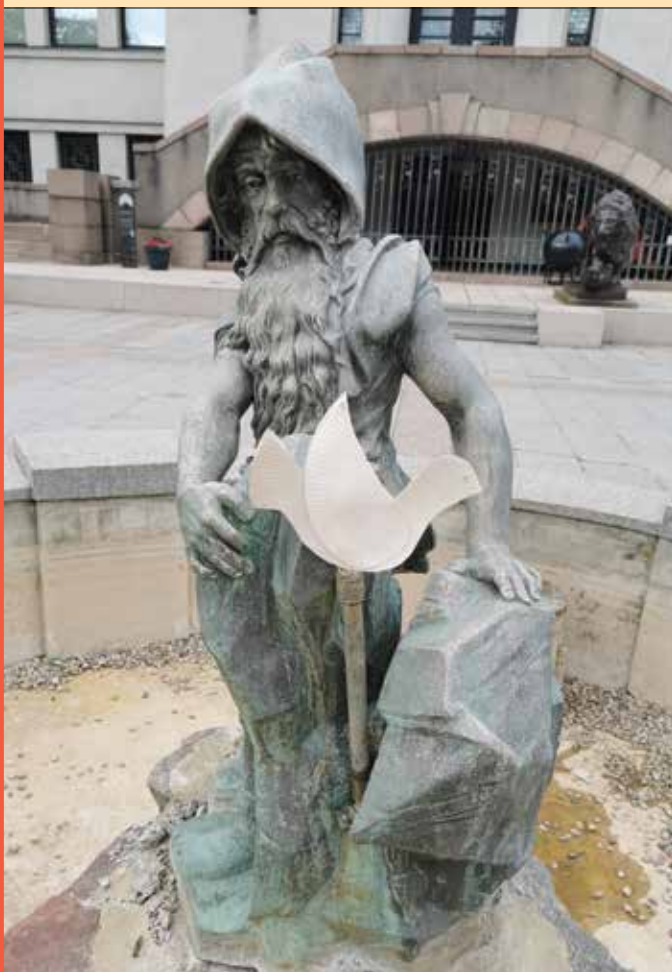
Nykštukai – vienas populiarių mitologijos, tautosakos ir vaikų literatūros personažų. Nereti jie ir vaizduojamajame mene. Antai Lenkijos miestą Vroclavą puošia gausybė žaismingų nykštukų skulptūrėlių, kurių galima išvysti ir labai netikėtose vietose. Tai jau tapę šio miesto vizitine kortele. Nykštukų esama ir Lietuvoje. Šį kartą pasižvalgykime po Kauną.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje įrengtas fontanas, kurio centre ant iš akmenų sumūryto „kalno“ stovi Nykštukas. Jis atitinka savo mitologinį įvaizdį: galvą dengiantis smailas gobtuvas, ilga barzda, raumeningos rankos, prie diržo kabantis žibintas (skirtas pasišviesti požemiuose), už nugaros prie diržo pritvirtintas dėklas su kirtikliais ir kalnakasių batai yra pagrindiniai nykštuko atributai.

Fontanas „Nykštukas“ Karo muziejaus sodelyje įrengtas 1923 m. spalio mėnesį, praėjus keleriems metams po Sodelio įkūrimo. Skulptūros pagaminimo vieta ir laikas nėra tiksliai žinomi. Tačiau žinoma, kad grafui Aleksandrui Tiškevičiui priklausė Kretingos dvaras, tad prieš patekdamą į Kauną, ji puošė kaip tik šio dvaro fontaną. Skulptūra yra autentiška, ta pati, kurią tarpukariu (1923 m.) Karo muziejui padovanojo grafas Tiškevičius. Nykštukas saugo šaltinį („lobį“, „turtą“), todėl šaltinis gali būti dekoduojamas kaip kultūra bendraja prasme, o Nykštukas – kaip jos saugotojas (tai aiški aliuzija į tautinio atgimimo idėją – tuo būdu Nykštukas tampa tautos ženklu). Netoli esančias Liūtų skulptūras taip pat galima priskirti šiai semantinei linijai, dar labiau sustiprinančiai svarbaus lobio – kultūros – išsaugojimo koncepciją.

2018 m. į Kauną atkeliavo dar vienas, tik gerokai mažesnis, nykštukas. Jis įkurdintas prie tilto į Nemuno salą. Tai Vroclavo dovana miestui-partneriui Kaunui. Bronzinė 44 cm aukščio skulptūra vadinasi „Gera linkintis nykštukas“ (skulptorė Beata Zwołańska-Hołod). Tais pačiais metais toks nykštukas buvo įkurtas ir Vilniuje, Bernardinų sode.

Parengta pasiremiant Sabinos Krūminaitės straipsniu „Vienybės aikštės Nykštukas: paveldosaugos aspektas“, *Kauno istorijos metraštis*, 2007, p. 267–278.

Broniaus Maskuliūno nuotr. 2023 m.

